

KONFERENCIJA

«KAKO DO STABILNOSTI U JUGOISTOČNOJ EVROPI»

(stenogram)

Tuzla, 9-10. juli 1999. godine

Uvodnik

Okončanjem kosovske krize stvorene su pretpostavke za početak stvaranja mehanizama za stabilnost u jugoistočnoj Evropi. Trajni mir, prosperitet i stabilnost, reafirmacija dijaloga, tolerancije i razumijevanja je imperativ svih građana regiona.

Predstoji nam period približavanja evropskim integracijama i usklađivanja, kako unutrašnjeg ustrojstva tako i međusobnih odnosa država u regionu u skladu sa principima i normama zajamčenim Poveljom UN, Helsinškim završnim aktom, Pariškom poveljom, Kopenhaškim dokumentom iz 1990. godine kao i drugim dokumentima OSCE-a kao i konvencijama i ugovorima Vijeća Evrope.

Konferencija u Tuzli treba da posluži definisanju odnosa demokratske alternative prema raznolikim aspektima budućnosti jugoistočne Evrope.

Vehid Šehić

Vehid Šehić:

Konferenciju “Kako do stabilnosti u Jugoistočnoj Evropi?” smo otvorili novom državnom himnom Bosne i Hercegovine i ovo je njeno prvo, javno izvođenje nakon što je Visoki predstavnik ovu kompoziciju proglasio himnom. Ovo je obavještenje za one, koji možda nisu znali da se radi o novoj himni.

Ja bih vam se zahvalio što ste se odazvali pozivu. Mi smo zamislili da ova konferencija nema klasičnog domaćina, nego da svi zajedno budemo domaćini, jer tema današnjeg našeg sastanka ili konferencije “Kako do stabilnosti u Jugoistočnoj Evropi?”, je sigurno pitanje o kojem će se mnogo govoriti u narednom periodu. Mnogo toga treba uraditi na ovom prostoru kako bi mogli pripremiti društvo, države ili autonomne jedinice – mi ne znamo više kako ćemo se zvati – da prihvatimo sve evropske standarde i da budemo ono što smo oduvijek bili – sastavni dio Evrope.

Dozvolite mi da predstavim, premda ih znate, članove Radnog predsjedništva. Krenuću sa lijeve strane, to je G-din Aleksandar Saša Popov, Ranko Krivokapić, Mira Ljubić-Lorger, Prof. Zdravko Grebo, Prof. Zoran Pušić, Zlatko Dizdarević i moja malenkost Šehić Vehid. Svi smo mi iz Jugoistočne Evrope.

Ova dvodnevna konferencija je zamišljena da ima jedan radni karakter u kojem će svi učesnici, a i gosti, imati priliku da kažu sve ono što misle o budućnosti ovog prostora, koji danas svi zovemo Jugoistočna Evropa, neki kažu i Balkan, a neki kažu i Mediteranske zemlje. Želja je da ovo bude radna konferencija i mogu reći da ćemo mi, pošto se sve snima, napraviti jedan zbornik svih izlaganja, koja bi trebala da budu polazište za neke dalje aktivnosti. Ovom prilikom smo željeli da pozovemo one ljude s prostora Jugoistočne Evrope, koji u pravom smislu riječi predstavljaju opoziciju vladajućim strukturama, kao i građanske inicijative, koje su u svom dosadašnjem radu istrajavale na borbi da dobro pobijedi zlo. Ovdje su i ljudi, koji

će vjerovatno, u nekim državama Jugoistočne Evrope, možda i krajem godine, dobiti povjerenje birača i preuzeti vlast. Možda će to neki biti dvijehiljadite godine, ali sigurno da se sprema veliko političko spremanje u Jugoistočnoj Evropi.

Mi nećemo ograničavati diskusije, ali bih ja zamolio da dozvolimo svima da kažu ono što misle da treba reći u ovom trenutku. Ima i pripremljenih izlaganja i zato smo pobjegli od onog klasičnog klišeja da idemo sa uvodnim izlaganjima, jer je želja da ovo bude jedna široka rasprava. Rasprava koja će se sigurno bazirati i na predloženom Paktu o stabilnosti, ali je želja da Međunarodna zajednica shvati da na ovom prostoru žive neki drugi ljudi, neke druge političke opcije, koje će možda sutra morati i biti spremne da provode ono što budu potpisali predstavnici današnjih aktuelnih vlasti i Međunarodne zajednice. Ja sam također – ne želim da budem uvodničar, ali ću iskoristiti priliku s obzirom da sam otvorio ovaj skup – pripremio jedno izlaganje upravo na temu “Kako do stabilnosti u Jugoistočnoj Evropi?”

Dame i gospodo, drugarice i drugovi, poštovani gosti, dragi prijatelji, srdačno vas pozdravljam i želim dobrodošlicu na ovaj skup na kome ćemo pokušati približiti odgovore na pitanja “Kako do stabilnosti u Jugoistočnoj Evropi?” Često se dešavalo da se posljednja i nadasve krvava balkanska decenija posmatra kao korpus separatum evropskog bića, kao otpad savremene evropske historije, odnosno kao posljedica socio-političke i kulturne nepripadnosti Balkana Evropskom biću. Dozvolite da se oštro suprotstavim ovakvim tumačenjima posljednje balkanske decenije. Geografski, geopolitički, kulturološki i ini drugi historijski razlozi ukazuju na srodnost svih segmenata evropske historije sa ovim prostorima. Kao što se evropska istorija ne može odreći činjenice o više-decenijskom egzistiranju komunizma i Varšavskog pakta u svom istočnom krilu, tako je nemoguće zaobići činjenicu da je krah komunizma u zemljama Jugoslovene Evrope imao sasvim drugačiji rasplet od željenog. Razlog tome treba tražiti u etničkom kaleidoskopu ovih prostora u kojima su historijski imanentni, velikodržavni i hegemonistički projekti.

Dogodilo se da se, pod imperativom sloma komunizma i uspostave demokratskih i pluralnih političkih odnosa, Populusu poturi kukavičije jaje u vidu nacionalističke alternative, koja je tobože u prošlosti bila ugrožavana od komunizma i naravno drugih. Narodi ovih zemalja nisu imali sreću da ideologiju komunizma bezbolno zamijene ideologijom tržišne ekonomije i uključenja u svijet višeznačnih međunarodnih komunikacija. Postali su žrtvom nacionalnih oligarhija, koje su – što po programiranoj volji, a što po inerciji globalnih zbivanja – uspijevale zatočiti i pretvoriti slobodu građana u energiju svog opstanka na vlasti. Mnogo je činjenica koje ukazuju da je nacionalni aspekt bio samo moneta za sticanje bogatstva unutar nacionalnih oligarhija. Najgore što se izrodilo iz ovog političkog reljefa jesu ratovi, stotine hiljada mrtvih, obogaljenih, prognanih iz svojih domova; jeste frustracija koja se bez dvojbe može liječiti jedino brzim uključivanjem ovih prostora u savremene ekonomsko-socijalne, tržišne i geo-političke integracije.

Ovo je valjalo reći da bi pretpostavili realan aspekt odnosa drugih dijelova Evrope sa svojim jugoistočnim krilom. U historijskoj valorizaciji posljednje balkanske decenije, često se postavlja pitanje evropske nespremnosti da djeluje na spriječavanju krvavih zbivanja na ovim prostorima. Tome treba suprotstaviti činjenicu da je Evropa, sama po sebi, živ politički organizam, čiji bitak nije isti danas i prije desetak godina. Evropa jeste imala iskustvo dva svjetska rata, ali ne i ratova koji izbijaju u vrijeme kada se potpuno etabliranim smatralo da ovdje ratova više ne može biti. Čini se najpribližnijim ocjenom da su zapadnoevropske zemlje bile zatečene evropskim zbivanjima, samim tim što, u svojim sofisticiranim interesovanjima, nisu računale da postoje evropski narodi, koji nacionalne mitologije mogu iz sfere kulturološkog prebaciti u sfere egzistencijalnog, političkog i stvarnosnog; što nisu računale da nacionalnu groznicu moge da mjere energene pojedinačnih kolektivnih želja za boljitkom.

Nakon ovog iskustva čija tragična cijena ima neslućene razmjere, čini se da postoji dovoljno znanja i odlučnosti da se iznađu valjani mehanizmi očluvanja stabilnosti u Jugoistočnoj Evropi, ali i stvaranja dugoročnih pretpostavki za ekonomski i socijalni prosperitet. To, dakako, podrazumijeva instutucionalizaciju odnosa u Jugoistočnoj Evropi. To

podrazumijeva sasvim logično svođenje pravila igre u političke, ekonomske i međususjedske odnose. Podjednako, kao što u Evropskoj Zajednici ili Evropskoj Uniji, ili nekim drugim regionalnim asocijacijama postoji red, kojeg se svako želi pridržavati. No, to podrazumijeva i otvaranje čitavog niza procesa koji će, nedvojbeno bitno izmijeniti aktualnu političku fizionomiju većine zemalja Jugoistočne Evrope, uglavnom onu, koja kao faktor nestabilnosti ovdje egzistira posljednjih desetak godina. Jednostavno rečeno, buduće odnose u Jugoistočnoj Evropi neće moći graditi nacionalistički režimi, koji su u posljednjoj deceniji razgradili i ono što svi bivši ratovi nisu rušili. Ti režimi jesu regresivni, rigidni, beskrupulozni; oni jesu svjesno otpadnički iz evropskih komunikacija. Ali oni su, mora se i to znati, povezani u čeličnu gusjenicu, koja vuče balkanski oklopnjak. Prekinuti jedan od tih prstenova u lancu, znači prekinuti lanac, prekinuti protok uzajamnih nacionalnih fobija, kao krvotoka ove duboko-povezane političke i društvene groznice u zemljama Jugoistočne Evrope.

Kao ilustrativ ovome neka posluži dovođenje u red odnosa u Bosni i Hercegovini, čime ne samo da je oslabio uticaj veliko-državnih aspiracija Beograda i Zagreba, već je znatno oslabila i snaga ovih režima, koji su svoju potentnost hranili takozvanom zaštitom nacionalnih interesa u susjednoj državi. Gledano hronološki, ali i suštinski, uređenje odnosa u Jugoistočnoj Evropi počelo se događati sa konkretnim političkim aktivnostima Međunarodne Zajednice u Bosni i Hercegovini, čime je ova zemlja postala centrište budućih, pozitivnih koncentričnih krugova, ali i paradigma uređenja odnosa u i među zajednicama, koje – kao i sam Balkan – imaju isto ili slično multi-etničko i povjesno iskustvo. Širenje nasilja na jugoslavenskim prostorima i destabilizacija Jugoistočne Evrope, reaktualizirale su pored svega pitanje mogućnosti komunikacija među balkanskim sličnostima i različitostima. Balkansko pitanje, viđeno stavovima demokratske alternative, predstavlja civilizacijski most za reafirmaciju dijaloga, tolerancije i razumijevanja, budući da se bazira na pozitivnom evropskom iskustvu u prerastanju različitosti kao hendikepa, te pozitivno iskustvo, koje je imanentno znatnom dijelu povijesti balkanskih prostora, ukazuje da razločitosti, objedinjene u jedinstvo, čine obogaćenje duhovne i kulturološke spoznaje svijeta, odnosno kvaliteta življenja. U odnosu na integrativne evropske procese, koji su podjednako dinamični – prvenstveno u ekonomiji, a i u politici i kulturi – zadržavanje aktuelnog koncepta vladavine u zemljama Jugoistočne Evrope – ne svim – značilo bi getoizaciju naciona, što je sa svih aspekata neodrživo.

Zadatak demokratske alternative, kao i ove Konferencije, jeste da se osnaži i multiplicira argumentarij za otvaranje integrativnih strujanja na Balkanu, da se afirmira povjesno iskustvo o usmjerenosti balkanskih naroda jednih na druge, što u odnosu na aktuelni povjesni izuzetak, valja etablirati kao povjesno pravilo. Jednostavno rečeno, neuporedivo je više sličnosti nego razlika među narodima Jugoistočne Evrope, naročito na historijskom i kulturološkom planu.

Ako su srodnost svojih nacionalnih interesa pronašli narodi, koji pripadaju anglo-saksonskoj, odnosno romanskoj kulturi, prirodno je da će i narodi slavenskog porijekla, od kojih većina govori istim jezikom, ili našim jezikom, i koje vežu decenije zajedničkog života, imati mnogo više razloga za integracijama, kao nacionalnom interesu. Ovom pasusu o srodnosti istorijskog iskustva i kulturnih korijena, želim transparentno dodati i zajedničko iskustvo na planu destrucije zajedničkih interesa, koje se tako tragično očitovalo u posljednjoj deceniji naše stvarnosti. Svi mi, bilo da smo iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, SR Jugoslavije, iz Albanije ili Bugarske, bili smo žrtvom nacionalnih režima, čiji sistem vladavine je identičan – loš ili lošiji – i stoga imamo pravo taj period doživljavati kao zajednički ponor, zajedničku grešku koju ne želimo ponoviti. Ako tako shvatimo ono što nam se događalo izbjećemo zamku da nas nacionalistički tribuni uvlače u lavirint revanšizma i dobro nam znane groznice. Mi moramo imati jedinstven pristup prema onome što je bilo, kako bi uspjeli vidjeti i ići ka onome što želimo da bude. Da bude bolje, dostojanstvenije, ljudskije od svega, u našoj češće lijepoj, a katkad i ružnoj prošlosti.

Budući da s bliži vrijeme kada će zakonitosti participacije u evropskim tokovima mijenjati karakter balkanskog bića, demokratska alternativa ima zadaću da programski projicira povjesne, političke, socijalne i kulturološke kvalitete budućih odnosa u Jugoistočnoj Evropi. Posebno želim naglasiti, da se proces regionalizacije integracija od manjih pa do evropskih, treba prihvatiti kao posrednički faktor razvoja komunikacija na svim poljima civilizacijskih kontakata. To nije projekat koji je sam sebi svrha. On ima puno utemeljenje u nužnosti da regionalna suradnja prati dinamiku komunikativnih mogućnosti čime geopolitička rascjepkanost neće kaskati za tehničkim prednostima civilizacije.

Savremena komunikacija smanjuje razdaljine, briše granice i čini strane svijeta bližim nego ikada prije. Regionalizacija je jedan od načina da politički jezik približimo jeziku tehnološkog napretka civilizacije, jer je nedopustivo prihvatiti i živjeti Internet, a kolektivno istrajavati na nacionalnim tvrdjavama. Politika savremenog svijeta već govori jezikom Interneta, a to mora postati politički kredo prostora Jugoistočne Evrope. Nakon očekivanog poraza veliko-nacionalnih i veliko-državnih projekata u Jugoistočnoj Evropi, čiji su jedini rezultati – moram ponoviti – rat, mržnja, žrtve, nepovjerenje i ekonomska bijeda, neminovno je naći pravovaljan odgovor na ekonomska, politička i sigurnosna pitanja ovog regiona, bez čega nema demokratije, civilnog društva, zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao ni sigurnosti u budućnost.

Pakt o stabilnosti, koji je ponuđen od strane Međunarodne Zajednice, je u ovom trenutku optimalno polazište za rješavanje problema građana i naroda Jugoistočne Evrope, koji žele da žive u miru, ekonomskom blagostanju, stabilnom političkom i demokratskom miljeu.

Klaustrofobičnost, kao dominantna karakteristika naše sadašnjosti mora nestati. Bez otvorenog društva, slobodnog tržišta i otvorenih granica, nema ulaska u evropske integracione procese. Ovo je trenutak da se demokratska alternativa aktivnije uključi u raspravu o budućnosti Jugoistočne Evrope, projicirane u Paktu o stabilnosti, jer je karakterizira moralni i politički kredibilitet, spremnost na dijalog, kompromis, iskrena politička volja, kao i odgovornost kako prema dogovorenom, tako i prema budućnosti.

Prof. Slavo Kukić:

Prije no što počnem, moram naprosto jednu korekciju napraviti. Prema nekim najnovijim istraživanjima, mi Hrvati smo došli iz Kurdske Visoravni, tako da se vjerojatno ne uklapamo u zajedničku genezu. No, dobro.

Ja ću u ovom okviru govoriti nešto detaljnije o Bosni i Hercegovini. Razmišlja li se o Bosni i Hercegovini kao jednom od mogućih faktora stabilizacije Jugoistočne Evrope, onda je po mom sudu naprosto nemoguće zaobići dvije skupine pitanja. Jedno je pitanje unutarnjeg ustroja i funkcioniranja Bosne i Hercegovine kao države i društva, i pitanje specifičnog mjesta i uloge Bosne i Hercegovine kao faktora integracije prostora Jugoistočne Evrope, osobito prostora bivše Jugoslavije.

Svaki pokušaj razmišljanja o tipu unutarnjeg ustroja i funkcionalnim oblicima organizacije, koji mogu biti u službi kako stabilizacije bosansko-hercegovačke države i društva, tako i stabilizacije čitavog regiona, vodi nas prema traganju za odgovorom na dva temeljna pitanja. Prvo je pitanje da li je dejtonski model organizacije optimalan, ili je – a zbog budućnosti svih građana ove zemlje i, kako kažu, njenih konstitutivnih naroda – uputno inzistirati na njegovim manjim ili većim korekcijama. I drugo, eventualno opredjeljenje za dinamičan pristup ukupnom dejtonskom rješenju ustroja i funkcioniranja Bosne i Hercegovine, koji proizilazi iz Aneksa 4, Dejtonskog sporazuma, dakle iz dejtonskog Ustava, nužno tjera na razmišljanje: koji je to pravac optimalnih korekcija, koji može osigurati integracijsku snagu i unutar Bosne i Hercegovine, ali i poziciju Bosne i Hercegovine kao integracijske komponente cijelog regiona.

Izvjesno je prije svega da odnos prema ukupnom dejtonskom rješenju traži kompleksan teorijski pristup. U prilog toj tezi govore najmanje, također dvije, skupine

razloga. S jedne strane neprijeporno je povjesno značenje Dejtonskog sporazuma. Njime je trajnije, ja želim vjerovati i definitivno, zaustavljen jedan, po svojoj prirodi besmislen rat, potpuno nesmisleno ubijanje i ljudi i njihove volje za životom. Njime je, drugim riječima, presječena jedna, po sebi potpuno anti-civilizacijska i anti-humanistička tendencija. Za vjerovati je kako se, upravo u toj dimenziji ovog rješenja, često pokušava pronaći i argumentacija za uporno inzistiranje na dosljednosti u primjeni ukupnog dejtonskog rješenja.

S druge pak strane, ništa manje nije izvjesna i teza, da inzistiranje na dejtonskom paketu, kao trajnom rješenju bosansko-hercegovačke države i društva, u funkciji konzerviranja onoga, što objektivno čini oporiji dio naše suvremenosti. Radi se, zapravo, o tome da postojeće, prije svega, ustavno rješenje sankcionira stanje podjele i pokuša ga ustoličiti kao konačno. Entitetskim ustavnim redukcijama konstitutivnosti i suvereniteta na razinu entiteta se definitivno jača državotvorna pozicija entiteta i institucionalno uspostavlja razgradnja Bosne i Hercegovine kao državnog i društvenog kolektiviteta. Ako je to tako – a po mom sudu, jeste – logičnim se postavlja i pitanje formalno pravnih i institucionalnih zahvata koji su u mogućnosti presjeći takvu tendenciju i najbitniji dio društvene energije usmjeriti prema jačanju Bosne i Hercegovine kao jednog društvenog totaliteta.

Provedena istraživanja, a pri tome mislim na istraživanje koje je koncem prošle godine provedeno i koje je objavljeno pod radnim naslovom “Položaj građanina i naroda u Bosni i Hercegovini”, upućuju na podatak kako je uvjerenje građana Bosne i Hercegovine, u vezi s optimalnim rješenjem koje ima integracijsku snagu, dosta neujednačeno.

Osobno mi se čini da bi traganje za optimalnim rješenjem integriranja bosansko-hercegovačke istorije i društva, moralo uvažavati činjenicu da su danas jako dominantne dvije platforme integracije. Jedna koja polazi od glorifikacije nacije i druga, koja je za račun građanina spremna apstrahirati i zanemariti, pa i potpuno minorizirati, razlike koje su objektivno značajan dio naše društvene stvarnosti.

Ja vjerujem da se za rješenjem s poželjnom integracijskom snagom ne može tragati ni u jednoj od navedenih – rekao bih – radikalnih filozofija. Dapače, s optimalnim rješenjem se može računati samo pod pretpostavkom, da metaforički kažem, organske pomješanosti ovih dviju platformi, pod pretpostavkom pronalaženja svojevrsnog balansa između nacionalnog i građanskog, i to balansa koji omogućuje ispoljavanje i jednog i drugog.

Operacionalizacija ovog balansa može dovesti do više rješenja. Jedno od optimalnijih je – nema sumnje – i rješenje koje polazi od drugačijeg teritorijalnog ustroja zemlje, rješenje koje, između ostalog, sugerira i odustajanje od filozofije entiteta. Logika entiteta naprosto u prvi plan istura etnicitet, dakle parcijalni kolektivitet, čija je integrativna snaga parcijalna – etnicitetska. Ustroj Bosne i Hercegovine kao države kantona, županija, provincija – zovite ih kako hoćete – ali ne kao jedinica u kojima je etnicitet prvi i elementarni uvjet organizacije, bitno – po mom sudu – podiže snagu integracije, i vjerojatno bi, u jednoj takvoj formi organizacije ili preustraaja BH države i društva, bilo jedno od mogućih, optimalnih rješenja.

Drugo bitno pitanje koje sam postavio na početku – razmišlja li se o Bosni i Hercegovini kao faktori stabilizacije, ali i integracije Balkana – se tiče njenog odnosa sa zemljama iz njenog okruženja. Iako je u jednoj studiji, čiji sam koautor, ovo pitanje značajnije i detaljnije elaborirano, nije ga na odmet, makar u značajno reduciranoj formi, po mom sudu, elaborirati i u ovom tekstu.

Izvesno je, naime, da vlastite specifičnosti – i povjesne i geografske i demografske – Bosnu i Hercegovinu naprosto – da opet pod navodnicima kažem – tjeraju na traganje za određenim modelom sporazumnog i kompromisnog uređenja odnosa sa državama iz njenog okruženja. Hoće li se raditi o potpuno novom modelu, preuzimanju nekih već postojećih, recimo između ostalih i nordijskog modela, ili rješenju koje bi se javilo kao rezultat njihova kombiniranja, vjerujem da je samo po sebi manje važno. Važno je međutim, da bi aktom o uspostavljanju takvih odnosa, bilo potrebno precizirati njegovu svrhu, namjenu i interes pod uvjetima koji su zadani.

Da se radi o modelu odnosa u kojem su sve države članice neovisne i automne, ali i neraskidive u međusobnim odnosima, posebice u oblasti ekonomije, kulture i tako dalje; iskustvo, recimo, skandinavskih zemalja bi se, po mom sudu, moglo i u ovom slučaju, dijelom ili u potpunosti, veoma korisno primijeniti.

Na koncu ni jedno rješenje, koje želi istinski razmišljati o Bosni i Hercegovini kao faktoru stabilizacije ili stabilnosti Balkana, ali i Evrope, neće i ni pod kojim uvjetima moći zaobići – po mom sudu – rješenje ove dvije skupine pitanja. Izvjesno je da rješenja mogu biti i ponešto drugačija, međutim – po mom sudu – ja ne vjerujem da mogu biti specijalno i optimalnija od ovog koji sam iznio.

Mirko Pejanović:

Dame i gospodo, uvaženo Predsjedništvo, cijenjeni Predsjedniče Foruma građana Tuzle, ja sam se odlučio da za ovu priliku ukratko kažem o dva aspekta ove naše teme koju smo danas započeli: kako do stabilnosti u Jugoistočnoj Evropi?

Prvi je koji je mogući uticaj Pakta za stabilnost u Jugoistočnoj Evropi na integraciju zemalja ovog prostora u Evropsku Uniju, kao globalnu integraciju evropskog prostora, započetu još iza Drugog svjetskog rata. I drugo je, odnos Dejtonskog mirovnog sporazuma i Pakta za stabilnost – mada je o ovom drugom sada, vrlo interesantno govorio naš uvaženi kolega Kukić. Dozvolite mi da ta dva aspekta izložim, koristeći pripremljeno izlaganje radi kraćenja vremena.

Na globalnom evropskom prostoru, zemlje Jugoistočne Evrope su dio evropskog prostora, ne samo geografski nego i politički. Globalni interes ujedinjene Evrope – ona to jeste u obliku Evropske Unije i drugih asocijacija – jeste društvena tranzicija, jesu ekonomske i političke reforme u Jugoistočnoj Evropi, odnosno zemljama ovog prostora. Ali svakako, glavni interes Evropske Unije je mir i stabilnost na cijelom kontinentu i to pitanje je element globalizacije ne samo procesa u Evropi, nego i cijelom svijetu.

Vodeća ideja političkog projekta Pakt stabilnosti za Jugoistočnu Evropu jeste upravo mir i stabilnost, zatim ekonomski prosperitet i demokratija u zemljama ovog regiona. Da li je to moguće postići na temelju projektovanog Pakta stabilnosti za Jugoistočnu Evropu?

Zašto počinjem sa ovim upitom? Više je razloga. Prvi je u činjenici da je prostor Jugoistočne Evrope, sa blagim izuzimanjem Grčke – a i to je opet relativno – izrazito ekonomski nerazvijen, naravno u odnosu na razvijenu Evropu, a ne na Afriku. Na ovom prostoru nije izvršena društvena tranzicija, nisu uspostavljene osnove i mehanizmi tržišne privrede, ne postoji politička struktura usmjerena na izgradnju civilnog društva i pravne države, više se izdvaja za vojske nego za razvoj obrazovanja, kulture, nauke, obrazovanja i drugih društvenih djelatnosti – naročito socijalne zaštite.

Etnička raznolikost na ovom prostoru, o čemu je govorio G-din Šehić, umjesto da uvećava napredak kroz saradnju, kao što to imamo na modelu Amerike i drugih zemalja, po pravlu je u prošlosti bila osnova za sukobe. Izuzimajući Grčku koja je postala članica Evropske Unije, ovaj prostor je ne samo u prošloj deceniji, nego u proteklm decenijama, bio na periferiji evropskih integracija i procesa u razvoju Evrope.

Ideja da se ovaj prostor približava integraciji u Evropsku Uniju, kroz oblikovanje regije, svakako ima istorijsko značenje, ali upitno je – i to je ono što želim dati kao prilog današnjoj diskusiji – da li struktura Pakta stabilnosti za Jugoistočnu Evropu, onako kako je projektovana, s obzirom da se zasniva dominantno na principu koordinacije i koordinativnih tijela, može u perspektivi osigurati političke i ekonomske procese, koji će sve zemlje regije Jugoistočne Evrope dovesti do članstva u Evropsku Uniju.

Ako je integracija prostora Jugoistočne Evrope u Evropsku Uniju zadati cilj, koji donosi rješenje integralnog mira i stabilnosti u Evropi – a to je prepoznatljiv cilj u projektu Pakta za stabilnost, onda se postavlja pitanje zašto je izostala projekcija drugačije institucionalne strukture Pakta. Mreža unaprijed projektovanih institucija unutar Pakta za stabilnost, značila bi pouzdaniji put integracije Jugoistočne Evrope u Evropsku Uniju. Ovo

pitanje se izdvaja upravo zbog toga što strategija razvoja stabilnosti u Evropi ovisi od procesa političke i ekonomske integracije zemalja evropskog kontinenta. Prije svega od toga. Da nije bilo integracije u obliku Evropske Unije i NATO savez, zacijelo se ne bi mogao inicirati ovakav Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope.

Ideja za Pakt sigurnosti nije došla od zemalja Jugoistočne Evrope. Naprotiv, u protekloj deceniji, na ovom prostoru i ovoj regiji uglavnom je vršena atomizacija već i do tada izgrađenih integracija. Ova ideja je došla od Evropske Unije koja je izrasla u snažnu instituciju integracije i postala subjekt novih integracija na evropskom prostoru. Sama je dakle integracija, ali je i faktor dalje integracije. I baš zato što je Evropska Unija subjekt novih integracija, ona svojom voljom i političkom i ekonomskom snagom usmjerava dalje procese integracije. Zato se postavlja pitanje zašto je ovako skromno projektovan institucionalni model Pakta za stabilnost. Bilo bi mi drago ako ovdje ima i predstavnika autorstva ovog projekta, bar stručnog dijela, da na ovo pitanje diskutujemo u nastavku.

Zemljama Jugoistočne Evrope je zasigurno potreban ubrzan proces integracije, kako bi sustigli istorijski razvitak Zapadne i cijele Evrope. Bez toga nema stabilnosti, niti prosperitetnog ekonomskog i političkog razvitka. Zbog ove činjenice, upitan je dakle projektovani mehanizam institucija odlučivanja u Paktu stabilnosti za Jugoistočnu Evropu.

Radi se o nužnosti uspostavljanja posebnog ekonomskog programa – po mom mišljenju – za razvoj Jugoistočne Evrope. Radi se u nužnosti ulaganja kapitala, čime bi se postigla zaposlenost i infrastrukturna povezanost ovog prostora sa Zapadnom Evropom. Naročito je bitno postići novu strukturu i standarde obrazovanja visoko-stručnih kadrova, jer bi to onda bio poticaj za ukupni razvoj.

Integracioni proces treba da obuhvati – po mom mišljenju – sve zemlje u regionu, uključujući i Saveznu Republiku Jugoslaviju. Kazna režimu, kakva je namjenjena beogradskom ili Miloševićevom režimu s razlogom, ne bi trebala biti kazna narodu. Ako se projektuje i institucionalno utemelji neka vrsta evropskog Maršalovog plana, integracija će ići po želji tokom. Bez ovog momenta, ona je dosta upitna.

Dugujem objašnjenje ove destinkcije naroda i režima. To ću objašnjenje učiniti jednim primjerom. Kada smo, iz Bosne i Hercegovine, dvije delegacije Hrvatskog narodnog vijeća i Srpskog građanskog vijeća, devedeset i pete godine, predvečerje Dejtonskog mirovnog sporazuma, bili u Bijeloj kući, to se pitanje tada, takođe bilo otvorilo. Mi smo na to pitanje ovako odgovorili: da – kazna paljanskom režimu, ne – kazna srpskom narodu. Na sreću, ta formula je primjenjena i ona je već dala rezultate – ne očekivane, ali je dala.

Drugi vid integracije, osim ovog ekonomskog, svakako vidim u začinjanju i odvijanju procesa uključivanja zemalja Jugoistočne Evrope u Partnerstvo za mir unutar NATO pakta, jer je to bezbjednosna komponenta i zasigurno komponenta spriječavanja upotrebe sile i ratova u budućem razvitku. Treći je izgradnja institucija zaštite ljudskih prava, i to onih po međunarodnim standardima. I četvrti koji ovdje dodajem u odnosu na projekat koji je ponuđen, jeste jedan vid poticanja integracije na prostoru Jugoistočne Evrope, putem uspostave nezavisnih medija, i štampanih i elektronskih, ali svjesno usmjerenih materijalnim pomaganjem ovih institucija. Ovdje sjede uvaženi predstavnici tih medija i oni će sigurno o tome govoriti.

Sada mi dozvolite da kratko iskažem ovaj drugi aspekt: odnos Dejtonskog mirovnog sporazuma i Pakta, odnosno Bosne i Hercegovine i Pakta.

Razmatranje ciljeva i dometa Pakta za stabilnost otvara i pitanje odnosa Pakta i Dejtonskog mirovnog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu. Najprije valja imati u vidu da je Dejtonski mirovni sporazum, osim toga što je zaustavio rat u Bosni i Hercegovini, zapravo i regionalni sporazum. Međunarodne obaveze naspram ovog sporazuma imaju tri države: Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Savezna Republika Jugoslavija. Dejtonskim mirovnim sporazumom uz – kako to već naglašavamo – zaustavljanje rata i zaštitu integriteta države Bosne i Hercegovine, otvoren je i politički proces unutrašnje integracije Bosne i Hercegovine. Taj proces je internacionaliziran. On ima neke rezultate, ali ne i poželjne. Sve nesaglasnosti

koje postoje između etničkih vođstava, a kod nas se to tako i strukturira u Bosni i Hercegovini, i na žalost to je Međunarodna Zajednica prihvatila kao neizbježne tri strane – ni u jednoj politici ne postoje tri strane, postoji politika na vlasti i postoji opozicija, ali eto, to je svijet prihvatio kao nužno zlo. Ali da kažem, između ovih vođstava u protekle tri godine, većina pitanja razvitka Bosne i Hercegovine riješena je privremenim odlukama Visokog predstavnika Međunarodne Zajednice, a ovih dana to je i učinjeno proglašenjem himne koju smo na početku čuli, sa zadovoljstvom i na sreću.

Međutim, prisustvo Međunarodne Zajednice u Bosni i Hercegovini nije vječna datost. Valja izgraditi strukturu civilnog društva i samoodrživi ekonomski razvitak, koji bi mogao da se reprodukuje i bez snaga Međunarodne Zajednice. Na ovoj ravni Dejtonski mirovni sporazum za Bosnu i Hercegovinu, svoj ishod treba da ostvari - po mom mišljenju – ubrzanom integracijom Bosne i Hercegovine u Evropsku Uniju. Dakle, ovdje se naglašava ubrzana integracija. To kao politički momenat. Bez toga, Bosna i Hercegovina ponovo može postati poprište sukoba i ratova za veliko-državne projekte u Beogradu i Zagrebu, koji se pod određenim istorijskim okolnostima uvijek ponovo vrate.

Da bi se ubrzalo provođenje Dejtonskog mirovnog sporazuma, nužno je pokrenuti sveobuhvatne mjere povratka izbjeglica u predratna mjesta življenja. Ne kao do sada parcijalno, nego kao sveobuhvatne mjere i za sve ljude. Ovo pitanje ne mogu riješiti aktuelne vlasti, jer nemaju međusobni politički konsenzus u odlučivanju. Ovo pitanje se može riješiti opštim mjerama Visokog predstavnika, uključujući nova ekonomska ulaganja za održivost povratka. U cjelini posmatrano, Dejtonski mirovni sporazum može biti ojačan Paktom za stabilnost, a projekt Pakta za stabilnost ima veću šansu za uspjeh na ovom prostoru Jugoistočne Evrope sa provođenjem Dejtonskog mirovnog sporazuma.

U tu vezu dovodim ova dva pitanja, jer stabilnost bosansko-hercegovačkog društva, kao multi-etničkog društva postaje paradigma stabilnosti u Jugoistočnoj Evropi i ne samo Jugoistočnoj Evropi i tu se slažem potpuno sa kolegom Kukićem.

Slavko Šantić:

Članovi asocijacije Nezavisnih intelektualaca Krug 99, snažno podržavaju odluku Međunarodne Zajednice, da Paktom stabilnosti za Jugoistočnu Evropu, uspostavi strategiju i dugoročne društvene, političke i ekonomske stabilizacije i razvoja zemalja ovog regiona, ako integralnog dijela evropske i svjetske zajednice.

Posebno naglašavamo značaj odlučnosti Međunarodne Zajednice da, traženju rješenja za krize u zemljama regiona, pristupa integralno i da taj pristup formuliše kao dugoročan proces uspostavljanja održivog mira i progresa. Po našem mišljenju, trajno rješenje duboke i dugotrajne krize u regionu, poslije ovih tragičnih posljedica, je jedino moguće uz velike i iskrene napore i pomoć Međunarodne Zajednice, ali i uz snažnu i transparentnu političku volju država i naroda ovog regiona i njihovih političkih vođa.

U ovom procesu moraju sudjelovati sve zemlje regiona, bez izuzetaka, uz uvjet da prethodno, sa političke scene, svugdje budu uklonjeni svi oblici i akteri totalitarnih režima. Za provedbu takve globalne strategije stabilizacije mira, dubokih demokratskih reformi i svestranog društvenog, političkog i ekonomskog preobražaja, sposobni su i mogu iskazati volju samo novi, demokratski orjentisani lideri i političke partije, koji su trajno okrenuti ka budućnosti, a ne prošlosti, i koji će prihvatiti ogromnu odgovornost pred svojim narodima, ali i pred Međunarodnom Zajednicom, čime mogu steći povjerenje svojih naroda i naklonost svjetske zajednice, da u tom procesu pruži ekonomsku i svaku drugu pomoć.

Svi narodi ovog regiona također moraju iskazati svoju volju i prihvatiti sopstvenu odgovornost za izazove koje pred njih stavlja proces sveopćeg preobražaja njihovih zemalja, tako što će birati umjerene, tolerantne i progresivne vođe i što će od njih odlučno zahtijevati potpunu predanost promoviranju i realizaciji istinskih demokratskih reformi, u svim aspektima utemeljenim u međunarodnim dokumentima i u skladu sa najvišim standardima.

Asocijacija nezavisnih intelektualaca Krug 99, smatra da nevladine organizacije u zemljama regiona – i to je primjer jednog stava, jedne nevladine organizacije. kakva je naša – mogu i moraju odigrati ključnu ulogu u najosjetljivijim aspektima zadataka predviđenih u okviru određenih radnih grupa Pakta stabilnosti, posebno u okviru nadležnosti i ciljeva Radne grupe za demokratizaciju i ljudska prava i Radne grupe za privredne obnove, razvoj i saradnju. U tom pogledu, nevladine organizacije moraju hitno izgraditi zajedničku strategiju nastupa i program svoje djelatnosti u izgradnji civilnog društva u našim zemljama. Predstavnicima Međunarodne Zajednice, naše nevladine organizacije se moraju nametnuti kao neizbježan partner, jasnim i transparentnim argumentima svojih ciljeva, te zahtijevati snažnu materijalnu i svaku drugu podršku.

Krug 99 smatra da odluka Međunarodne Zajednice da se Prva konferencija Pakta stabilnosti održi u Sarajevu, predstavlja isključivo priznanje, ohrabrenje i podršku građanima i narodima Bosne i Hercegovine, a posebno građanima Sarajeva, da istraju u potpunoj i brznoj reformipolitičkog i društvenog ambijenta, u kojem će se odvijati proces brze integracije države Bosne i Hercegovine u evropsku i svjetsku zajednicu. Ta odluka ne može i ne smije biti tumačena, kako se to već otvoreno pokušava činiti pred ovaj veliki međunarodni događaj, kao priznanje nacionalističkim liderima i političkim partijama na vlasti i njihovim ratnim i poratnim dvoličnim politikama.

Krug 99, zajedno sa Forumom građana iz Tuzle, sa Građanskim alternativnim parlamentom i svim nevladinim, srodnim organizacijama, zbog naše zajedničke ukupne i dosljedne dosadašnje aktivnosti, smatra se svojevrsnim koautorom Pakta stabilnosti za Jugoistočnu Evropu, i zato čvrsto podržava ideje i ciljeve sadržane u tom dokumentu.

Krug 99 jasno stavlja do znanja, predstavnicima Međunarodne Zajednice, da nevladine organizacije imaju pravo uzeti i dati sebi pravo punog učešća u njegovoj implementaciji, samostalno i zajedno. U tom smislu Krug 99 predlaže da se u najskorije vrijeme organizuje jedna zajednička konferencija nevladinih organizacija naših zemalja, kako bi se zauzela strategija i odredili zadatci, koji će pomoći da Pakt stabilnosti bude uspješno proveden.

Goran Kapetanović:

Dragi prijatelji, Forum građana Tuzle je nastavio tradiciju borbe za građansko društvo, koju je započeo u onim teškim danima kada ljudski život nije mnogo vrijedio, a nacionalne strasti doživljavale svoj puni klimaks. Mjesec dana nakon što je završena još jedna epizoda u južnoslavenskoj tragediji, mi se evo sastajemo, na inicijativu tuzlanskog Forumu, da razgovaramo o budućnosti različitoj od one koja bi se mogla naslućivati iz odnosa između država i naroda u ovom nemirnom regionu.

Želim da se zahvalim Forumu građana Tuzle na organizaciji ove Konferencije, koja bi trebala da se pretvori u neku vrstu permanentne tribine, sve dok ne dođemo do stepena odnosa koji mogu da nas priključe, već poodmaklom evropskom vozu. Da bi to uradili moramo se okrenuti budućnosti i osloboditi se balasta prošlosti, koji nas vuče u Srednji vijek, a ne u Evropu dvadeset i prvog vijeka.

Poznato je da se u kriznim situacijama političko tijelo u nekoj sredini, okreće uglavnom prema ekstremnim polovima. To je skoro zakonitost u više-nacionalnim sredinama, i sve što se dešavalo u proteklih deset godina samo potvrđuje ovakav zaključak. Međutim, nije samo političko tijelo otišlo prema ekstremima, nego su se i oni koji su buli za politiku razuma, tolerancije, uzajamnog poštovanja i izgradnje istinskog demokratskog društva, uključujući i većinu nas ovdje prisutnih, povukli i otišli u politički zapećak. Nismo imali dovoljno hrabrosti i nismo bili organizovani da se suprotstavimo politici ekstremnog nacionalizma, političke manipulacije i nove autokratije, ovaj put uvijene u plašt više-partijskog sistema, pretendujući da njihova autokratija proizilazi iz volje naroda. Naroda koji je bio zaveden u nacionalističku histeriju, koji je gurnut da prolijeva krv za ispunjavanje

bolesnih ambicija svojih vođa, koji je bio preplašen za svoju sudbinu, koji je bio dezorjentisan i čije puno otriježnjenje još nije nastupilo.

Ja ovo govorim da bih skrenuo pažnju na potrebu da dođe do hitnog ujedinjavanja snaga svih onih koji su opredijeljeni za izgradnju prave demokratije na Balkanu, za razvijanje političkog sistema koji će osloboditi kreativnu snagu i potencijal naroda, za sistem u kojem postoji kontrola vlasti da bi služila interesima naroda, a ne interesima partija i prije svega interesima pojedinaca koji su na vlasti. Krajnje je vrijeme da se počne organizovano suprotstavljati nacionalizmu, ne kao politička partija, nego kao skup, pokret svih onih koji su za afirmaciju civilnog društva, jer nacionalizam je ta rak rana koja je dovela – između ostalog – i do ove višegodišnje agonije.

Kako da se priključimo na evropski voz? Čini mi se da ovdje niko nema iluzija oko stvaranja neke nove objedinjavajuće političke struje ili neke nove supra-države. Međutim, to ne znači da treba da se zatvorimo u naše male bastione, kao što je neko rekao “Coca-Cola države, popiješ Coca-Colu i dođeš na granicu”, i da zaboravimo da smo ikada živjeli zajedno i izgradili čitav sistem vgidljivih i nevidljivih veza.

Da bi napravili korak naprijed, na Balkanu treba da dođe do potpunog otvaranja granica za slobodan protok ljudi. To ne samo da će doprinjeti većem ekonomskom prometu, nego će otkloniti mnoge frustracije kod nacionalnih manjina, ili nacionalnih grupa koje imaju svoju maticu u drugoj državi. Granice treba da označuju teritorije država, da budu okvir u kojem se proteže nadležnost zakonodavstva jedne države, koja ima svoj politički sistem, partije i svoj politički izbor. Ali, za sve drugo granice treba da budu otvorene.

Na Balkanu treba da se ustanovi zona slobodne trgovine gdje bi se ostvarila slobodna, bescarinska razmjena dobara i usluga. U kasnijoj fazi kad se stabilizuje tržište i kad se dostigne određeni stepen razvoja, treba slijediti Evropu i u pogledu i u pogledu kretanja radne snage. U bivšoj Jugoslaviji, bilo je stvoreno tržište za 24 miliona ljudi. Danas – ko htio, a ko ne htio da prizna – svima nedostaje to tržište. Fabrike, turizam, sektor usluga i sirovine, svi rade sa smanjenim kapacitetima. Ne samo zato što su mnogi oštećeni ratovima koji su se dešavali, nego još više što su se nove države ogradile svim vrstama ograda. Istovremeno, otvaranje granica otupiće pretenzije prema Bosni i Hercegovini sa istoka i zapada, a pomoći će da se lakše riješi i kosovsko pitanje.

Balkan mora da bude prava zona mira. Na Balkanu je bilo dosta ratova, ubijanja i rušenja, i balkanske države treba da sklope jednu vrstu sporazuma o kolektivnoj bezbjednosti, prema kojem bi se pristupilo potpunoj demilitarizaciji. Do sada niko nije spominjao demilitarizaciju. Ja mislim da je to jedna od ključnih stvari u stvaranju pune zone bezbjednosti i mira na Balkanu.

Vojska treba da bude smanjena na minimum, da bude profesionalna i da služi za kontrolu granica. Ovdje, na ovom prostoru ne treba oružje, ne trebaju nam vojske, ovdje je potreban razvoj. Novac koji se daje na kupovinu oružja, na održavanje vojske i na ratne pripreme, treba da se koristi za razvojne projekte, za unaprijeđenje života, za bolje zdravlje, za bolje obrazovanje i za bogatije društvo. Kupovinom oružja i održavanjem vojski, prelijeva se teško stečeni dohodak iz osiromašenih država Balkana u kase bogatih i razvijenih.

Naši razvijeni prijatelji iz Evrope i Amerike, neka nam pomognu da ostvarimo ovaj koncept demilitarizacije. Neka budu garanti teritorijalnog integriteta država i bezbjednosti naroda. Neka nam pomognu da izgradimo moderne ekonomije i da im se priključimo izgradnji moderne i prosperitetne Evrope. Na kraju to je i u njihovom interesu, jer Balkan bi lako mogao da postane sidro, koje ne samo da bi držalo brod na jednom mjestu, nego bi ga moglo povući i u dubinu.

Ovakvu orijentaciju mora da prati i ubrzan razvoj civilnog društva. Nevladine organizacije i ne-nacionalne, sekularne političke partije, treba da grade društveno-političku strukturu demokratskog društva, zasnovanog na punom poštovanju ljudskih prava i punoj kontroli vlasti. Sve privilegije koju pruža vlast treba da budu eliminisane, a sudstvo i državne, odnosno stručne službe, mora da budu politički potpuno nezavisne.

Privatizacijom će se izbiti iz ruku vlasti ozbiljno sredstvo za manipulaciju i korupciju, ali privatizacija mora da bude kontrolisana i da ne bude predmet prebacivanja društvenog bogatstva – koje su stvarali svi na ovom prostoru – u kase političkih partija na vlasti ili u džepove dobro-plasiranih pojedinaca. Gore će posljedice po svaku državu i njen narod biti ako se bude dozvolilo da se privatizacija pretvori u novu pljačku, nego ako se ona odloži dok se ne steknu uslovi za privatizaciju koja će biti kontrolisana od strane nepristrasnih ili nekih međunarodnih foruma.

Ovu razmjenu mišljenja treba nastaviti, ali ona se ne bi smjela svesti samo na diskusije zbog diskusija. Ona treba da otvori šansu za alternativu sadašnjem stanju na Balkanu, kao kroz organizovanu akciju za nove odnose. Neophodno je da ova Konferencija preraste u pokret za civilno društvo na jugoistoku Evrope, a svoj novi doprinos bi mogli da damo već sad krajem jula paralelno sa Samitom o bezbjednosti Balkana, kao i kasnije kad se bude razgovaralo o rekonstrukciji ovog regiona.

Bilo bi dobro kada bi mogli da organizujemo jednu konferenciju i da kažemo šefovima država i vlada šta mislimo o potrebi razvoja civilnog društva na Balkanu, o toj alternativi koja postoji. Naš glas mora da se čuje kako bi svijet čuo i vidio da postoji alternativa nacionalizmu, konfliktima, zatvorenosti u etničke granice. Mi moramo pokazati da koncept otvorenog civilnog društva, demokratije i punog poštovanja ljudskih prava nas kao ljudskih bića, pruža više šanse za mir i brzi ekonomski razvoj, nego koncept etničkog i vjerskog zaokruživanja, isključivosti i zatvorenosti.

Zoran Pusić:

Dragi prijatelji, dozvolite da vas pozdravim. Na neki način, mnoge od vas sam na ovakvim konferencijama vidio zadnjih nekoliko godina, a prije toga negdje '90. i '91. kad smo više manje govorili mnoge stvari koje su ovdje rečene i koje će vjerovatno ovdje biti rečene.

Ja ne mislim da ćemo tu reći mnoge stvari koje nismo znali '90. i '91. i koje smo, na neki način, tada govorili sa jednom dozom panike. Danas mi se čini da ih mogu govoriti sa jednom dozom nade. Naime, tada se vidjelo da mrak postaje sve gušći i oni od nas koji su tada te stvari govorili – koje, kažem, ne čini mi se da ću moći bilo šta puno pametnije danas reći od onoga na što smo tada upozoravali – čini mi se da je samo onda bila situacija takva da se vidjelo da stvari koje nadolaze, plima koja nadolazi, prijeti da to sve izbriše. Ne mislim da smo bili tada u krivu. Mislim da smo probali ispraviti neke stvari i da, naprosto, nije išlo.

Jedan od mojih uvaženih prethodnika, rekao je – nadam se više kao dobru želju – narod će birati umjerene i progresivne vođe. Naprosto, moje mišljenje je da to nije tačno. To se ne događa. Narod bira, u ovakvim rovitim i izvanrednim uslovima – a izvanrednim kao što to kod nas traje preko desetak godina – one stranke i pokrete, koje na neki način, pogode ideju homogenizacije tog trenutka. Homogenizacija prije desetak ili devet ili osam godina, na žalost na ovim prostorima, je bila jedna vrlo snažna ideja homogenizacije, ideja nacionalne, nacionalističke države, a onda sukobima je to onda evaluiralo u jednu, opet, vrlo homogenu ideju, jedan vrlo homogeni pristup, a to je ideja vanjskih neprijatelja, ideja neprijatelja svih onih koji su drugačiji. Ta ideja koja je homogenizirala ljude na ovim prostorima, bila je jača od mnogih ideja razuma koje su se pojavljivale i '90. i '91. i prije toga. Naprosto to je nešto čega moramo biti svjesni. I da li bi mi došli danas u ovu poziciju da ideje, koje smo tada govorili sa strahom, možemo danas govoriti sa nadom, pitanje je da li su se te stvari mogle izbjeći.

Ja ću probati vrlo kratku analogiju postaviti. Pitanje da li se moderna Evropa, kakva je danas, mogla dogoditi bez poraza Nacističke Njemačke, tog jednog izrazito nacionalističkog i šovinističkog, a kasnije i genocidnog režima, da li se to – moderna Evropa – bez poraza nečega što se u to vrijeme zvala Nova Evropa, dogoditi?

Naravno, čovjek govori svoje vlastito mišljenje. Meni se čini da smo mi danas, pred jednim periodom ponovog ubrzanja povjesti. Povjest se ne odvija linearno. Imate periode od desed, dvadeset ili trideset godina, gdje povjest liči na jednu nizinsku, lijenu rijeku koja se

vuče i na kojoj se političari lagano voze u neakvim čamcima, da bi se to pretvorilo, unutar jedne godine kao što se to desilo tokom '89/90., u jednu planinsku bujicu, koja onda raznese sve te ljude koji su se mirno čamčali po toj povjesti godinama.

Ja sam iz Zagreba, Hrvatske, dakle nesumnjivo ono što se događa u Hrvatskoj formira moje mišljenje. Meni se čini, da u jednoj manjoj mjeri – ja se nadam – smo mi, sada opet pred jednim takvim ubrzanjem povjesti, kad će se u relativno kratkom vremenu, mnogo toga dogoditi što se nije dogodilo kroz posljednje desetljeće. Promjena nekih režima, koji su se već ustalili kao Bogom dani i na koga su se narodi navikli i koji su na ovim prostorima postali gotovo neupitni.

Koje su karakteristike tih režima? Dozvolite mi da opet govorim malo o vlasti u Hrvatskoj. Jedan je strašan strah uopće od ideje Balkana. Ja nisam sa Balkana, za razliku od većine od vas – ja živim u starom dijelu Zagreba. Geografski, novi dio Zagreba je na Balkanu – južno od Save.

Mislim to me uvijek sjeća na izjavu predsjednika Gornje Volte, od prije petnaestak godina, koji je izjavio da neće dozvoliti balkanizaciju Gornje Volte. Tad se Balkan upotrebljavao u politički pežorativnom smislu, gdje se pod tim smatralo da je to politika vjerolomnosti, liliputanskog imperijalizma, tiranije prema vlastitim građanima, prezir prema ljudskim pravima... Kad to nabrajam, gotovo mi se čini da opisujem većinu režima koji ovdje postoje. I koliko god se oni trgali iz toga, oni su u svojim korjenima, u onom pežorativnom smislu Balkan – naravno u geografskom smislu uopće nije važno.

Ali, da li su oni dio Evrope? Naravno, oni jesu dio Evrope, ne samo geografski, nego i politički, jer nacionalizam i nacionalistički režimi su upravo djeca Evrope, oni su nastali u Evropi. Promjena je samo u tome što je Evropa malo odmakla i današnji nacionalistički režimi više izgledaju kao retardirana djeca Evrope, kao zaostala djeca Evrope. I ono što bi mi htjeli napraviti i gdje ću ja napraviti sada mali skok – a taj skok će biti skok preko slijedećih izbora. Ja ne mogu predvidjeti šta će biti na slijedećim izborima. Mi se samo nadamo – recimo u Hrvatskoj – da će doći do nekih bitnih promjena.

Ono što je – ja mislim za sve nas važno – je nagovještaj da bi slijedeća snaga homogenizacije, poslije svih ovih loših iskustava koje smo ovdje imali, mogla biti, na neki način, ideja homogenizacije za koju smo mi, mnogi od nas, mislili da bi mogla izvući zemlju, koja se tada zvala Jugoslavija, iz nadolazećeg rata. Ideja nekakvog pred-parlamenta, ideja civilnog društva, ideja solidarnosti među ljudima, ideja razgovora, a ne pucanja. Sve te ideje izgleda da su tada bile preslabe da nadvladaju onu snažnu homogenizaciju na kojima su jedrili nacionalistički režimi.

Danas po svemu sudeći taj se vjetar naprosto ispuhao i ljudi žele, pod utjecajem onoga što se događa na Zapadu, u Evropi, živjeti na neki način slično, ili sa nekim elementarnim materijalnim sigurnostima, kao što žive ljudi u Zapadnoj Evropi. Tako da je ideja Zapadne Evrope, ideja priključivanja, danas jedna vrlo snažna ideja, koja bi uključivala sve ove stvari za koje se većina nas zalagala – od poštivanja ljudskih prava do solidarnosti među ljudima. I to, ja mislim, je nešto što – ako kažem, napravimo preskok preko slijedećih izbora, ako se nadamo da će se to dogoditi tako da se ti nacionalistički režimi promjene kroz glasačke kutije, a to se barem u Hrvatskoj može dogoditi – da je nova ideja homogenosti koja će privući ljude, na tragu onoga za šta smo se nadali da bi moglo spasiti ovu zemlju od rata i u čemu smo bili u krivu.

Dvije stvari koje bih rekao za kraj, a to je zapravo početak jednog novog perioda na ovim prostorima. Jedan bi se mogao sažeti u nečemu što su Amerikanci u prošlom stoljeću a i početkom ovog govorili "Go West!". Kod nas to naravno dvosmisleno znači, jer ima ogroman broj ljudi koji upravo to doslovno shvaćaju i odlaze na Zapad, najčešće trbuhom za kruhom. Ali Amerikanci to nisu govorili onda u smislu odlaska na Zapad, nego odlaska negdje gdje se pružaju velike potencijalne mogućnosti. Ova zemlja, razrušena ratom, ima ogromne potencijalne mogućnosti za razvoj, za mlade ljude, koji će se uključiti u rekonstrukciju te zemlje. Svaka nova politička garnitura, od izgradnje autoputa, do izgradnje porušenih sela i

škola, ima ogromne potencijalne mogućnosti da zaposli mlade ljude i da im da ideje, koje nose i koje privlače ljude da mogu neke stvari stvoriti iz početka i ovaj puta onako kako valja.

Druga stvar je da mi nismo, na neki način možda i srećom, jedna zemlja prepuštena sama sebi – tu zapravo bi mogao upotrebiti plural, da mi nismo zemlje prepuštene same sebi – i da postoje mogućnosti evropskih integracija, gdje sad mnoge, većina ovih zemalja žele u tome participirati, ali postoje određeni uvjeti koje treba zadovoljiti i koje će vjerojatno nove političke garniture zadovoljiti. Ono što, ja mislim, da je bio dobar početak, je da se inzistira da svaka od naših zemalja – ja sada govorim naravno o Hrvatskoj, ali to vjerujem da vrijedi za druge zemlje – pokuša makar formalno biti članica što više evropskih institucija. Formalno vi možete biti članica koja nema pravo glasa, ali da bude u evropskim institucijama, koje će na neki način superponirati na tu zemlju određena pravila ponašanja. S druge strane će približiti tu zemlju različitim oblicima evropskih integracija, koje su danas, ja mislim, među ovim napaćenim našim narodima, koji su zbilja mnogo toga prošli za ovih desetak godina, jedna nova ideja homogenizacije i jedno svjetlo koje nam izgleda kao svjetlo na kraju tunela.

Zaga Golubović:

S obzirom da stabilizacija Jugoistočne Evrope u dobrom delu, zavisi od onoga što se događa i što će se događati kao neki procesi društvene promene u SR Jugoslaviji, posebno u Srbiji, ja bih se osvrnula na stanje u tom delu ovog regiona i ukazala na neke moguće puteve razvoja.

Verujem da nema ni jedne osobe u ovoj sali koja se ne slaže sa zaključkom da je Slobodan Milošević glavni krivac za celokupnu tragediju i bivše i SR Jugoslavije i za tragediju Albanaca, ali sada i Srba na Kosovu, i za uništenu budućnost Srbije, ali i za mogući kolaps sadašnje jugoslovenske države. Celokupna dosadašnja analiza, od '89. godine to potvrđuje. Međutim, iako nisam sklona tvrdnji da se svi događaji u bivšoj i sadašnjoj Jugoslaviji mogu objasniti zlodelima jedne ličnosti, bez obzira koliko moć imala u svojim rukama, ipak se slažem da je za pitanje novog početka u SR Jugoslaviji, ali i za stabilizaciju celog regiona, imperativ da Slobodan Milošević mora da ode sa vlasti, jer je sa njim svaka perspektiva u SR Jugoslaviji izgubljena, a u regionu otežana stabilizacija.

Zato se sada u Srbiji javlja talas protesta usmerenih prevashodno na zahtev njegovog odlaska. Ali kada bi se celokupni projekt sveo samo na to da se iznudi smena Slobodana Miloševića, to bi bilo redukovano viđenje puta društvene promene, jer smena jednog diktatora, sama po sebi ne obezbeđuje da na stolicu vlasti ne sedne drugi diktator.

Zato smo mi u Platformi za društvene promene – ovde kad kažem mi, mislim na Savet nezavisnog sindikata, koji se zove Nezavisnost, u Srbiji, i asocijaciju nevladinih organizacija – predložili niz koraka koje je neophodno učiniti da se spreči mogućnost da se iz jednog autoritarnog sistema upadne u drugi, da bi se otvorili putevi za demokratsku transformaciju društva. Ovde ujedno pozivam i sve prisutne, koji su zainteresovani, da pogledaju tu Platformu, mogu dobiti primerak, i da nam svojim sugestijama pomognu da to dalje razvijemo, a kako mislim da sistem koji postoji u SR Jugoslaviji, a koji se s punim pravom može nazvati autoritarnim sistemom, nije baš sasvim jedinstven, nego da postoje neke sličnosti i u drugim delovima ovog regiona, moguće je da će se pojaviti i nove inicijative sa tih strana.

Međutim, zašto su važni danas ovi protesti koji zahtevaju smenu Slobodana Miloševića? Oni su važni kao sredstvo osveščavanja, da ljudi u Srbiji postanu svesni gde leži glavni izvor njihovog nezadovoljstva. Da shvate da se moramo okrenuti sebi i imenovati svoje krivce pre svega, jer ako se sada evidentno rastuće nezadovoljstvo u SR Jugoslaviji i Srbiji, ne artikulise u tom smislu, ono nas može dovesti do iracionalnog bunta, pa i do građanskog rata. Zato se kao prvi i osnovni cilj svake političke platforme za društvenu promenu u SR Jugoslaviji, mora težiti smeni sadašnje vlasti i ukidanju osnova postojećeg režima. To je onaj pokret civilnog društva, koji je bio karakterističan za Poljsku osamdesetih godina, a koji je bio formulisan kao borba društva protiv države – naravno, autoritarne države.

Obnovljena partijska država u SR Jugoslaviji, uzurpirala je sve institucije društva i zato je prvi zadatak revitalizacija društva, koje će biti sposobno da umesto kvazi-demokratskih institucija stvori uslove za istinski parlament, za politički pluralizam umesto kvazi-pluralizma kojeg danas imamo, za poštenu vladu, za vladavinu zakona. Oko tog cilja treba da se ujedine sve demokratske snage u jedan široki demokratski forum da bi se oslobodio prostor za demokratski preobražaj društva. Ali, zato je neophodno da se svi partikularni stranački interesi, u ovom času, ostave po strani, dok se ovaj cilj ne postigne. Ako se oko toga složimo, lakše ćemo definisati i zajedničku strategiju, koja se ne sme svesti samo na traženje novih izbora, već mora odrediti šta sve treba da prethodi da bi smo konačno mogli sprovesti stvarno slobodne izbore.

Pri tom, ne treba zaboraviti da se građanima mora ubedljivo dokazati zašto treba da izaberu put, koji ćemo im sugerisati u ovom smislu, odnosno da sa ovom vlašću Srbija i SR Jugoslavija nema budućnosti. Jer, ako se istovremeno ne bude razvijala građanska svest i menjao autoritarni mentalitet, koji prema svim istraživanjima dominira u Srbiji i SR Jugoslaviji – a ja verujem, i u nekim drugim delovima ovog regiona – ako se dakle, ne bude razvijala građanska svest, neizvestan je i ishod novih izbora.

Ali, mi moramo ubediti, svojim akcijama i Međunarodnu Zajednicu, da između Srbije i Slobodana Miloševića ne postoji znak jednakosti, i da je slogan koji se čuo za vreme bombardovanja: “Svi smo mi Miloševićevci”, samo jedan lažni propagandni trik i da revolt naroda protiv bombardovanja nije izražavao takozvano jedinstvo naroda i režima, kao što mu se često pripisivalo. Mi se moramo izboriti protiv izolacije SR Jugoslavije i dokazati da je njena integracija u Evropu *conditio sin qua non* opstanka i razvoja.

To su minimalni, ali krucijalni ciljevi, oko kojih treba da ujedine svoje snage nevladine organizacije, demokratske stranke i svi drugi delovi civilnog društva, a važnu ulogu u tome treba da odigraju i nezavisni mediji, koji su – na žalost – danas u SR Jugoslaviji veoma potisnuti, naročito sa uvođenjem ratnih zakona, ali već sad vidimo neke pokušaje da se iz tog stanja, neki mediji, koji su sačuvali svoj identitet, izvuku.

Ukoliko se u SR Jugoslaviji dogodi demokratski preobražaj, biće lakše i uspostavljanje stabilnosti u Jugoistočnoj Evropi, jer nestabilna – u prvom redu Srbija – biće stalni izvor sukoba u ovom regionu. Utoliko više što sadašnja vlast, proizvodnjim novih sukoba, učvršćuje nedemokratski režim i zato je rešavanje problema u SRJ važno za rešavanje pitanja i stabilnosti Jugoistočne Evrope.

Srđan Živković:

Dame i gospodo. U poređenju sa zemljama Centralne Evrope, zemlje u ovom regionu, zaostaju u tranziciji, posebno u pogledu otvorenosti privrede, uspostavljanja međunarodnih veza, decentralizacije ekonomskog odlučivanja i stepena privatizacije, slobodnog informisanja, demokratizacije društva i države i poštovanja ljudskih prava.

Usled unutrašnjih protivurečnosti u tim zemljama došlo je do ugrožavanja bezbednosti regiona. Nakon raspada SFRJ, i krvavog rata, došlo je do kakve – takve stabilizacije odnosa između novonastalih država kao i unutrašnjih političkih prilika u njima. Kada je već izgledalo da će region krenuti ka trajnoj stabilnosti došlo je do sukoba na Kosovu. Posledica eskalacije Kosovske krize i vojne intervencije NATO alijanse protiv SRJ je materijalna i humanitarna katastrofa nesagledivih razmera koja se oseća ne samo u SRJ već i ostalim zemljama regiona.

Stabilnost i bezbednost u ovom regionu je moguća samo ukoliko su sve zemlje, koje u njega spadaju, stabilne na unutrašnjem društveno političkom planu i demokratski uređene. Kako je SR Jugoslavija po svom geostrateškom i političkom položaju centralna karika regiona, bilo kakvo njeno isključivanje iz regionalnih, ekonomskih i političkih procesa moglo bi da predstavlja opasnost po stabilnost Jugoistočne Evrope. Isključivanje SRJ iz regionalnih integracija u znatnoj meri bi usporilo demokratske promene u njoj, a bez njih nema stabilnosti ni unutar SRJ ni u regionu, jer dosadašnje iskustvo govori da je glavni destabilizirajući faktor u regionu bio režim Slobodana Miloševića, koji se služio metodom izazivanja kriza svaki put

kad bi se našao u bezizlaznoj situaciji na unutrašnje-političkom planu. Naime, svaki put kad bi se Miloševićev režim našao u teškoćama i kad bi njihov opstanak na vlasti bio doveden u pitanje, oni su pribegavali izazivanju regionalnih konflikata kako bi pažnju javnosti skrenuli sa socijalnih i ekonomskih problema, a onda te iste probleme pravdali posledicama konflikata, koje su sami izazivali. Logično je očekivati da će Miloševićev režim, čim naiđe na prvu prepreku ponovo isfabrikovati neku krizu, kako bi opstao, a jedini pravi način da se to izbegne jeste demokratizacija države koja praktično znači njegov neminovan odlazak sa vlasti. U slučaju nastavka politike izolacionizma prema SRJ, režim bi veoma lako za sve probleme u zemlji, mogao da okrivljuje međunarodnu zajednicu i tako se ponovo učvrsti na vlasti što nikome u regionu, naravno, ne bi bilo u interesu.

Strategija za stabilnost Jugoistočne Evrope. Stabilnost regiona je nemoguća bez svesrdne pomoći i aktivnog učešća Međunarodne Zajednice. Dugoročna strategija za stabilnost Jugoistočne Evrope treba da se odnosi najpre, na mir i stabilizaciju regiona posle kojih bi usledilo njegovo lagano uključivanje u ekonomske, političke i bezbedonosne strukture evropskog kontinenta.

Osnovne smernice za rešavanje problema u regionu bi se odnosile, najpre na: uspostavljanje demokratskih političkih struktura u svim državama regiona; stvaranje uslova za ekonomsku obnovu; uspostavljanje regionalne saradnje; razvijanje multietničke i multikulturalne saradnje u regionu; potpunu integraciju svih država regiona u sve Evropske tokove.

Uloga i značaj za stabilnost regiona. Civilno društvo, kao društvo tolerancije i slobode kretanja ljudi i ideja predstavlja alternativu autoritarnom, zatvorenom društvu, kakvo je bilo realsocijalističko i kakva su nova nacionalistička nastala na njegovim razvalinama. Stoga put ka civilnom društvu predstavlja verovatno najsigurniji put ka stabilnosti uopšte a samim tim i ka stabilnosti u regionu. Nevladine organizacije, koje su po definiciji nezavisne od svih vladinih organizacija i institucija, i najefikasnija snagu u borbi za ostvarivanje svih načela na kojima se zasniva civilno društvo. Zbog brojnih prednosti koje imaju u odnosu na državne institucije i političke partije, NVO mogu mnogo brže da uspostave poverenje i saradnju među građanima zemalja u regionu i stoga mogu da odigraju ključnu ulogu u rešavanju problema i prevazilaženju nesporazuma na nivou regiona.

NVO u Srbiji a i u nekim zemljama regiona, suočene su sa mnogobrojnim teškoćama u radu, koje u velikoj meri proističu iz prilično neprijateljskog odnosa vlasti prema njima. U poslednjih nekoliko godina a naročito posle NATO bombardovanja, NVO u Srbiji su suočene sa intenzivnom kampanjom satanizacije u medijima, pa i progonom od strane organa represije instrumentalizovanih od strane režima.

Da bi NVO u Srbiji mogle da opstanu i da doprinosu razvoju civilnog društva a sam tim i da pomognu u prevazilaženju konflikata, neophodna im je hitna pomoć svih međunarodnih organizacija i institucija kojima je stalo do stabilnosti u regionu Jugoistočne Evrope. Od opšteg interesa bilo bi formiranje neke vrste Regionalnog Saveta NVO Južноеvropskog regiona, kako bi se boljom koordinacijom njihovih aktivnosti doprinelo ostvarivanju saradnje na: prevazilaženju i okončavanju tenzija i kriza u regionu; stvaranje demokratskih političkih procesa zasnovanih na demokratskim i pravednim izborima koji počivaju na vladavini zakona i punom poštovanju ljudskih prava i osnovnih sloboda uključujući prava nacionalnih manjina, slobodi i nezavisnosti medija i jačanju građanskog društva; povezivanju građana u cilju stvaranja mirnih i dobrosusedskih odnosa u regionu gradeći međusobno poverenje i pomirenje; očuvanju multinacionalne i multietničke različitosti zemalja u regionu i zaštiti manjina.

Predlog sprečavanja budućih kriza u regionu. Intenzivna regionalna saradnja između država u regionu, treba da započne uspostavljanjem stalne Konferencije zemalja Jugoistočne Evrope, na kojoj bi se definisali principi mirnog rešavanja međusobnih sporova, demilitarizacije regiona i ekonomske saradnje. Jedino sa reformisanom Srbijom i stabilnim zemljama u regionu postoji mogućnost da se smiri balkansko krizno žarište, a zemlje iz ovog regiona potpuno uključe i integrišu u Međunarodnu Zajednicu.

Dao bih samo kratak osvrt na nacrt Pakta o stabilnosti za Jugoistočnu Evropu. Pakt stabilnosti za jugoistočnu Evropu je najambiciozniji i najzamašniji pokušaj smirivanja (na duge staze) balkanskog regiona. Njegov cilj najpre treba da bude, mir i stabilizacija regiona posle kojih bi usledilo njegovo lagano uključivanje u ekonomske, političke i bezbedonosne strukture evropskog kontinenta. Pored sprečavanja tenzija i kriza, što je preduslov za trajan mir, Međunarodna Zajednica mora da uloži napore da na Balkanu stvori uslove za demokratske političke procese, koji će biti zasnovani na slobodnim i fer izborima, vladavini prava i punom poštovanju ljudskih prava. Ovaj dokument, između ostalog, treba da bude u većoj meri usmeren i ka ostvarivanju tržišne ekonomije, razvijanju ekonomske saradnje u regionu, kao i između regiona i ostalog dela Evrope, uključujući i slobodne carinske i trgovinske zone.

Sam Pakt ne bi trebao da bude jedna od, već viđenih, verzija priča o štapu i šargarepi. Za balkanske države šargarepu bi trebalo da predstavlja članstvo u novoj organizaciji, priliv, preko potrebnih finansijskih sredstava, na ove prostore, kao i širom otvorena vrata za ulazak u

moćne evropske organizacije, pre svega Evropsku Uniju i Savet Evrope. Nema jasne predstave na koji način treba da se ostvare ciljevi, koje pominje Nacrt pakta.

Ovo je dobra inicijativa, posle koje treba da uslede obimni poslovi na pronalaženju konkretnih oblika realizacije projekta. Reč je o ekonomskoj rekonstrukciji i ekonomskim reformama koje moraju da idu uporedo sa demokratizacijom političkih procesa u regionu i unapređivanjem, ostvarivanjem i zaštitom ljudskih prava. To su elementarni principi na osnovu kojih će se procenjivati, koja će od članica Pakta dobiti pomoć i da li je 'zrela' za dalje ekonomske i političke integracije. Sam dokument ne predviđa integraciju svih potpisnika Pakta u evropske i svetske organizacije, već samo pojedinih država koje ispune navedene uslove. Ono što je bitno je da će pomoć stići samo demokratskim režimima, koji će ga koristiti u interesu svojih građana.

Ovaj dokument predviđa da SRJ za sada bude izvan Pakta sve dok ne ispuni uslove koje pred nju stavlja Međunarodna Zajednica. Jedan od njih je i rešavanje kosovske krize, ili između redova: demokratizacija političkog sistema. Ciljevi definisani u Paktu ne mogu da se ostvare bez stabilne i demokratske SRJ. SRJ je deo ovog prostora, čiji demokratski orijentisani građani žele da se SRJ integriše u njega.

Svet mora svim sredstvima, nastojati da SRJ uđe u ovu integraciju, ali ne kao do sada, primenom represivnih mehanizama, uvođenjem dodatnih sankcija, izbegavanjem uspostavljanja diplomatskih odnosa i sprečavanjem ekonomskih kontakata SRJ sa balkanskim državama, a i sa Evropom i svetom.

Bryan Hopkinson:

Kako doći do stabilnosti u Jugoistočnoj Europi? Pa, postoje dvije vrste stabilnosti. Najprije morate doseći jednu vrstu neprijateljske stabilnosti, što znači da svaka od snaga u regionu obezbijedi samu sebe adekvatnom obranom protiv ostalih snaga, te da samim time bude sigurna u slučaju napada. Ovo je – kako mi se čini – trenutno omiljena politika svih vlada u regionu. U svakom slučaju je ne preporučujem.

Najprije, veoma je skupo održavanje velike vojste, a niti jedna od država regiona nije toliko bogata. Drugi razlog – između 1870. i 1914. godine u Zapadnoj Europi je postojao upravo ovaj sistem. Njegov naziv je bio 'balans moći' Svi su bili veoma sretni, smatrali da će zauvijek trajati i da nikada više neće biti ratova u Europi. Svi znamo šta se desilo 1914. godine.

Dakle, dogovorimo se da je neprijateljska stabilnost neodgovarajuća. Dakle, šta treba učiniti da bi se dostigla prijateljska stabilnost? Imajući na umu da vlade u ovom regionu izgleda ne žele prijateljsku stabilnost, čini se da u isto vrijeme nemaju ni predstave o tome kako je postići.

Ako samo mogu dodati, uvijek me začuđivala činjenica da ljudi Balkana izgleda žele potpuno drugačije stvari od onoga što žele vlade na Balkanu, ali i pored toga i dalje izabiru iste vlasti. No, ovo nije glavna stavka mog govora. Pokušati ću biti konstruktivan i sugerirati neke od stvari koje mogu biti urađene u svrhu uvođenja stabilnosti na Balkanu.

Slažem se sa svime što su rekli prethodni govornici. Želimo više demokracije, želimo slobodu trgovine, demilitarizaciju, no kako ćemo to postići? Vlade nam to sigurno neće dati. Mi to tražimo, on oni nam jednostavno nedaju. Također, nadam se da ćete mi oprostiti što govorim kao stranac, no vlade Balkana su prilično dobre u dogovaranju, no nikako da održe data obećanja.

Dejtonski mirovni sporazum je odličan primjer za prethodnu tvrdnju. Da je Dejtonski mirovni sporazum implementiran, ljudi u Bosni bi bili mnogo sretniji nego što jesu. Mnogo toga iz Dejtonskog mirovnog sporazuma nije implementirano, Bosna se ne razvija u privrednom smislu, ne postaje prava država – a zbog čega? Zbog toga što ljudi koji su potpisali Dejtonski mirovni sporazum nemaju nikakve namjere da ga sprovedu u djelo.

Dakle, ako ne možemo vjerovati našim vladama da urade ono što su dogovorili, kakve su nam onda pozicije? Pretpostavljam da kada kažem mi, ja mislim na Međunarodnu

Zajednicu u cjelosti, koja će biti zadužena za provedbu Pakta o stabilnosti. Za neuspjeh postoji kazna, možemo imati poticaje na dobra djela i možemo imati nagrade za dobra djela koja su već urađena.

Ne želim govoriti o kazni, jer u proteklih deset godina, Međunarodna Zajednica je pokušavala kazniti Srbiju zbog politike Slobodana Miloševića. Možda nisu imali alternativu za tu politiku, ali no takav stav očito ne predstavlja dugoročnu strategiju za uvođenje stabilnosti na Balkanu. Prijatelje ne stičemo kažnjavanjem i isto tako ne može se stvarati prosperitet kroz gušenje prava na razvoj jedne zemlje. Molim vas nemojte me pogrešno razumjeti. Ja ne govorim da trebamo dozvoliti Srbiju pod vlašću Slobodana Miloševića. Ono što želim reći je da kažnjavanje Srbije ne predstavlja dugoročno rješenje za stabilnost Balkana. Poticaji i nagrade – to je pravi put naprijed. Poticaj se sastoji od stvaranja uvjeta u kojima politične snage imaju interes za provedbu dobrih djela. Nagrade dolaze onda kada se ta dobra djela dese.

Samo vam želim dati izbor svojih ličnih ideja o vrstama poticaja i nagrada koje bi mogle biti primjenjene u cilju ustrojavanja stabilnosti na Balkanu, čak i sa trenutnim vladama – isključujući Beograd. Pretpostavimo da će u Srbiji slijedeće godine biti neka bolja vlast, a to mi se čini prilično vjerovatnim.

Osnova ove politike bi bila u davanju razloga vladama u regionu da međusobno surađuju. Najprije treba dozvoliti besplatan pristup, odnosno bezcarinski pristup Evropskom tržištu, za bilo koju investiciju Europske Unije na Balkanu. Ovakav potez bi svakoj vladi dao poticaj da se takmiči sa drugim vladama u regionu kako bi privukla strane investicije. Sada trenutno, većina vlada u regionu u stvari obeshrabruje strana ulaganja raznim pravilima, koja daju vladi i političkim strankama punu kontrolu nad privredom. Mislim da se svi slažemo da ovo nije put naprijed, no vladama trebamo dati razloge zbog kojih oni trebaju promijeniti sistem, jer oni već imaju dovoljno razloga da ga ne mjenjaju. Vlade vole kontrolisati privredu. No, težak je put do saznanja da privreda funkcioniše mnogo bolje kada nije kontrolirana. No, vi ste svi živjeli u komunističkom sistemu i možete vidjeti da stvari mogu biti bolje nego što su bile u prošlosti i bolje u odnosu na današnjicu.

Slobodna trgovina u ovom području – naravno, ali kako ubijediti vlade da se oko nje slože? Jedan prijedlog: Europska Unije bi mogla dozvoliti uvoz iz zemalja ovog područja po istoj carinskoj tarifi kao što je prosječna carinska tarifa koja se naplaćuje zemljama susjedima. Naprimjer, ako Hrvatska naplaćuje 25% na uvoz iz Bosne, onda će i Europska Unija isto tako naplaćivati 25% na izvoz iz Hrvatske u zemlje Evropske Unije. Ovako će se Hrvatskoj odmah dati očigledan poticaj da smanji carinske tarife prema Bosni i Hercegovini i ostalim susjedima. Ovo je samo jedna ideja.

Demilitarizacija – vlade se dogovore o demilitarizaciji, ali je ne sprovedu. Šta mislite kako bi bilo kada bi najprije Europska Unija, a možda i Sjedinjene Države otkupile vaše tenkove i naoružanje? Možda ne po prodajnoj cijeni, ali svakako vam ovo oružje ničemu ne koristi. Ono je tu samo da bi se koristilo u slučaju obrane od napada vaših susjeda na vas, no pošto pokušavamo stvoriti Pakt o stabilnosti, onda vam više nije potrebno da se branite od vaših susjeda, dakle mi ćemo kupiti vaše oružje. Nemate nikakve koristi od njega – evo vam pare.

Još jedna ideja o demilitarizaciji. Međunarodna Zajednica će recimo sugerirati da je 15% državnog budžeta dovoljno za obranu i bezbjednost. Dakle, dozvoljavamo vam da potrošite 15% vašeg budžeta na vojsku, no ako potrošite samo 14% onda ćemo vam dati 10 miliona dolara, kao godišnju pomoć vladinom budžetu. Ako potrošite 13% onda ćemo vam dati 20 miliona dolara, i tako dalje.

Poticaji i nagrade za djela za koja smo rekli da su neophodna, ali ih ni jedna vlada neće sprovesti.

Jedna institucija koja je po mom mišljenju bila briljantno uspješna u Bosni i Hercegovini, a mislim i u Hrvatskoj, je ured Ombudsmena. Ombudsmeni predstavljaju barometar za vladavinu zakona bilo koje zemlje. Ako Ombudsmeni primaju mnogo žalbi

građana, u kojima se iznosi da su njihova prava oštećena od strane vlasti i stranaka, onda je to način da javnost sazna kako je vladavina zakona neadekvatna u njihovoj zemlji.

Još jedna ideja – Međunarodna zajednica može stvoriti fond za direktne uplate vladama za svaku žalbu koja je upućena Ombudsmenima i koja je riješena na zadovoljavajući način. Znam da se ovakav sistem može jednostavno iskoristiti, no u tom slučaju se mora stvoriti sistem koji će osigurati da se ne prave lažne žalbe samo da bi vlada dobila što više novca. Znam da ni jedna od ovih ideja nije završena niti obrađena, ali ja jednostavno samo pokušavam prikazati jednu vrstu strukture koja bi promovirala promjene, umjesto da se samo oslonimo na vlasti da provedu promjene koje su u suprotnosti sa njihovim interesima.

Na poslijetku, mislim da bi se političke stranke u svim zemljama regiona trebale dogovoriti da se podvrgnu finansijskoj kontroli međunarodnih auditora. Dakle, ako se dokaže da su primili neprijavljene donacije, pogotovo one stranog porijekla, onda trebaju objasniti ljudima zašto je za njih bilo neophodno raditi na takav način. Političke stranke bi sigurno pokušale da izbjegnu bilo koju vrstu odgovornosti. Vi trebate doseći sistem nagrada i poticaja. Da završim, smatram da se ne može osloniti na vlade u ovom regionu po pitanju dovođenja stabilnosti. Oni su navikli da rade na jedan drugi način. Jednako tome, smatram da ne možemo reći: dajte da napravimo Maršalov plan i damo dosta novaca, jer struktura nevalja. Struktura mora biti popravljena i mislim da se to može ostvariti samo postepeno kroz sistem poticaja i nagrada. Ako iko od vas ima bolju, konkretniju i praktičniju ideju, ja ću biti presretan da je čujem.

Nijaz Duraković:

Pozdrav svima, naročito ovim gostima. Ja ću govoriti u ovom predviđenom vremenu i više u tezama, jer neke su opće-poznate stvari, bar nama u Bosni i Hercegovini.

Naime, kad sam iščitavao ovaj nacrt, nekako mi se nametnulo pitanje: može li Bosna i Hercegovina, i u kojoj mjeri, biti faktor stabilizacije u Jugoistočnoj Evropi? I odmah dođemo do tog nesretnog Dejtona. Naravno, taj Dejtonski sporazum dobar je po tome što je zaustavio stradanja, što je donio mir i tako dalje.

Ali, od početka sam bio uvjerenja da je najgora situacija kad se od nevolje pravi vrlina. Ipak je tim sporazumom Bosna i Hercegovina faktički podjeljena. Danas je u nekom stanju polu-protektorata. Na primjer, nacionalno političko vođstvo Srba uglavnom vidi Republiku Srpsku u Jugoslaviji, ili iz taktičkih razloga želi ojačati Republiku Srpsku kao državu, koja samo zbog međunarodnog faktora održava – rekao bih – veoma, veoma labave veze sa onim što je ostalo od države Bosne i Hercegovine. S druge strane, političko vođstvo Hrvata u Bosni i Hercegovini, oličeno prije svega u HDZ-u, još ne odustaje od ideje da se takozvana Herceg-bosna pripoji Hrvatskoj, a opet iz taktičkih razloga, pa opet zbog Međunarodne Zajednice, ono je verbalno za federaciju Bosne i Hercegovine, a stvarno još uvijek postoji Herceg-bosna kao svojevrsna para-država, sa svim institucijama, organima vlasti i tako dalje.

Dakle, problem što se tiče Bosne i Hercegovine je, rekao bih, trostruk. Prvo, država BiH je neka krhka, gotovo apstraktna kategorija. Zbog nacionalnih limita i tih hibridnih dejtonskih rješenja, veoma teško funkcioniše bilo koji organ na nivou države – mislim Predsjedništvo, pa Ministarski savjet i tako dalje – i faktički, već dugo vremena, ti organi su u svojevrsnoj blokadi. Evo, sad imamo blokiran i Gornji dom Parlamenta iz raznoraznih igara i tako dalje, jer Predsjednik tog Doma je dao neopozivu ostavku i faktički svako pitanje, koje dođe na dnevni red, i ono od vitalnog, životnog interesa, koje ama baš nema nikakve nacionalne konotiranosti i slično, ipak se prevodi na plan svevišnjeg nacionalnog interesa i tako se blokira cijeli sistem.

Republika Srpska je, rekao bih, još pod aurom ove Miloševićevske politike, uz izražen nacionalistički naboj. Tamo jeste da se, sve više, zaklinju u Dejton, ali u praksi to je ipak, još uvijek dosta crnog nacionalizma, totalitarizma i slično.

Osnovna stavka Dejtona, to je povratak prognanih, tamo apsolutno ne ide. Danas gotovo da bi bilo fantastično pomisliti da se neko recimo vrati u Zvornik, ili u Višegrad, Foču, Trebinje, Gacko, Rudo i tako dalje.

Federacija, open, naprosto ne funkcioniра. Blokira se Parlament, najbanalnija se pitanja politiziraju i nacionalno konotiraju i sve se podvodi pod kapu tog svevišnjeg nacionalnog interesa. Tu SDA i HDZ kao dvije vladajuće nacionalne stranke, prave određene kompromise kada im je to u interesu, a kada nije onda dolazi do opšte krize.

I onda se postavlja pitanje, da ne bih to elaborirao više samo u vidu natuknica – gdje je onda izlaz? Možda upravo preko ovog Pakta stabilnosti za Jugoistočnu Evropu. Unutar ciljeva koji su dati u nacrtu Pakta, postupno mislim da bi se mogao i u najpozitivnijem smislu, revidirati i Dejton. Nije ni Dejton to neko Sveto slovo.

S padom Miloševićevske politike, odnosno, pa i Tuđmanove politike, vjerovatno – kao dva supotpisnika Dejtona – možda bi se, uz pomoć Međunarodne Zajednice, mogla tražiti neka prihvatljivija rješenja. Očito da taj gemiš od političkog sistema, kakav nigdje na planeti ne postoji, nego u Bosni, on jednostavno ne funkcioniра. Sa ovakvim rješenjima, normalno da Bosna i Hercegovina ne može biti ni stabilna, ni prosperitetna, niti može izvršiti osnovne i demokratske reforme i slično.

Dakle, obezbijediti neke osnove za zdravu reintegraciju Bosne i Hercegovine na novim osnovama. Zašto Bosna i Hercegovina ne bi cijela bila kantonizirana, da se prevaziđu ovi kakvi su uspostavljeni? To nije nikakav zahtjev, kako se spočitava, za unitarizacijom, ili nekakva želja da se ponovo uspostavi nekakva unitarna Bosna i Hercegovina i slično. Neka bude kantonizirana po švicarskom principu, kako je već poznato rješenje.

I naravno da se unutar te reintegracije obezbijedi ono što danas apsolutno ne funkcioniра, počev od slobodnog protoka ljudi, roba, kapitala, informacija i tako dalje, uspostavljanja zajedničkog energetskog i saobraćajnog sistema i tako dalje. Onda bi i taj povratak ljudi sigurno išao mnogo brže, mnogo efikasnije i u skladu sa interesima svih naroda koji ovdje žive.

Ali, ono zbog čega sam se javio, mislim da ništa od toga nema ukoliko se stvari radikalno ne promjene kod naših susjeda. Na žalost, Srbi i Hrvati, dobar dio njih, hajveći dio, su poput sijamskih blizanaca, čije su majke u Srbiji, odnosno u Hrvatskoj. I uvjerenja sam da bitnog pomaka u Bosni i Hercegovini nema, dok ne padne režim Miloševića – ne sam Milošević, nego njegov režim, neće biti sreće ako dođe Šešelj, ništa se bitno ne mjenja – dakle, dok u Srbiji ne pobijede istinske demokratske snage. Isto tako je u Hrvatskoj. Padom Tuđmanove politike u Hrvatskoj, automatski će biti odsječeno glavno napajanje ovih ekstremnih snaga u Herceg-bosni, i tako dalje.

Naravno, da uz to ide i poraz nacionalističkih stranaka u Bosni i Hercegovini. To je najkrupnije pitanje i vrlo je neizvjesno. Već se sada pravi strategija za slijedeće izbore, a ona će biti kao i prošli put. Ići će se s namjerno na zakuhanje i sve do terorističkih akcija, što ponovno uoči izbora vodi totalnoj homogenizaciji stanovništva i to je oprobana karta, koja će se primjeniti i na slijedećim izborima.

Dakle, promjena režima u Srbiji, odnosno Hrvatskoj, i poraz nacionalističkih snaga u Bosni i Hercegovini, bili bi jedna elementarna pretpostavka da Bosna i Hercegovina onda igra i značajnu ulogu u stabilnosti u ovom dijelu Evrope, i da zapravo onda, dođe do jedne opće demokratizacije, instaliranja pravne države, pa sve ono što onda ide kao ciljevi, koje je ovaj Pakt postavio, od nezavisnih medija, uspostavljanja nezavisnog sudstva, depolitizacije vojske i policije i slično.

A krajnji cilj, mislim da bi trebao da bude, zašto da ne?, demilitarizacija cijelog prostora ex-Jugoslavije. Za sve – dakle, od Slovenije, preko Hrvatske, Bosne, Srbije, Crne Gore, do Makedonije. Primjena, ako dođe do ovog Pakta, bi mogla da pospješi i da se postavi kao jedan od primarnih ciljeva, jer uz prisustvo NATO snaga, koje su već ovdje – na sjeveru Mađarske, na jugu do Grčke i tako dalje – i uz prisustvo međunarodnih snaga u Bosni i

Hercegovini i sada na Kosovu i slučno, ne vidim zašto bi neko imao interes i cilj da jača svoju vojsku i izdvaja ogromna sredstva i tako dalje.

Nebojša Popov:

Dragi prijatelji, radujem se što vas vidim, a još više će me radovati što ću slušati ono o čemu govorimo.

Na početku bih rekao da nisam sklon olakom optimizmu, ali izvestan optimizam mi uleva činjenica da sam ovoga puta do Tuzle putovao deset puta manje vremena, nego za vreme rata – umesto sedamdeset, oko sedam sati, a biće da se uskoro može dogoditi da dosegemo i onih normalnih dva sata i nešto.

Nisam takođe ni previše naivan da bih verovao kako lično, pa i mi svi zajedno, možemo uticati na politiku raznih država i međunarodnih organizacija, pa i u ovom slučaju kad je reč o nacrtu dokumenta Pakta o stabilnosti u Jugoistočnoj Evropi. Nemam čak iluzija da ni mi jedno na drugo možemo mnogo uticati, ali lepo je što smo se sreli pa malo možemo da razgovaramo o tome šta je naše iskustvo.

Čini mi se da u mnogim papirima, kako se to kaže, koje ja inače ne potcenjujem, uvažavam ih i pažljivo čitam, često izostaje nešto što je po mom utisku vrlo važno. Čak bih rekao suština stvari. To je moje uverenje da, oni koji obećavaju i nude pomoć i oni koji očekuju ili traže pomoć, imaju neki zajednički problem.

A naš zajednički problem, kako ga ja vidim, a nadam se da i drugi slično gledaju, jeste u jednoj jednostavnoj stvari da ono, što je nas snašlo u ovih deset godina, kao izraz straha od drugog, mržnje prema drugom, nasilja prema drugom, ratovi i razaranja, da to postoji u svim zemljama.

U nekim zemljama su ti činioci – ne tako davno – bili dominantni, upravo onako kako su ti razorni činioci postali deo vladajućih ideologija i postojećih režima u našim zemljama. Jedina je dakle razlika u tome, što su ti činioci u stabilnim i demokratskim zemljama pod kontrolom, a ovde su protivnici tih činilaca pod kontrolom vladajuće ideologije i režima, koji su upravo u znaku tih razornih činilaca. Ako se to, što je naš zajednički problem – zajednički problem nas i koji smo u nevladinim organizacijama, udruženjima građana, raznih stranaka, neorganiziranih građana, vlada, te međunarodnih organizacija – ako se to jasno ne artikulise, utoliko je širi prostor za čist pragmatizam raznih vlada i država, srazmeran njihovim određenih interesima i političkoj pragmatiki – što je sve legalno i legitimno, ne možemo imati ništa protiv toga. I onda se može očekivati da nešto više od toga proistekne iz takođe jedne lepe osobine mnogih ljudi da pokazuju milosrđe, čak solidarnost u liku humanitarne pomoći. Sa svim tim stvarima mi već imamo odgovarajuće iskustvo i mišljenje o svemu tome, i red je o tome ozbiljno razgovarati i videti kako će se stvari dalje odvijati.

Dakle, moje osećanje, mišljenje i predlog za razgovor, je da vidimo kako je moguće, ako je tačno to što kažem da mi imamo zajednički problem, da radimo i sarađujemo u rešavanju tog zajedničkog problema, a ne samo da budemo subjekti ili objekti milosrđa, solidarnosti, humanitarne pomoći ili političke pragmatike. U svemu tome svakako, posebno važnu ulogu imaju, i koliko ja vidim uglavnom su prisutni, pripadnici i predstavnici različitih nevladinih organizacija, pa je onda sasvim razumljivo da o tome možda nešto malo više razgovaramo.

Po mom mišljenju, i ne samo mom, nevladine organizacije u proteklih godina, imale su veoma važnu ulogu koju treba ceniti i poštovati. Mnogi ljudi su se angažovali u sprečavanju mržnje i nasilja, pomagali ugroženim ljudima. Međutim, ipak ne možemo da izbegnemo pitanje da li smo zaista svoje ideje, principe i projekte dovoljno jasno izražavali, dovoljno ubedljivo i dovoljno privlačno? Da li smo međusobno sarađivali kako bi smo uvećali svoj uticaj i svoju moć i posebno kako smo sarađivali sa onima koji se neposrednije politički angažuju na izborima i mimo izbora, sa političkim strankama.

Interesanto je recimo da, bar koliko ja mogu da primetim, među pripadnicima nevladinih organizacija postoji jedan, reklo bi se, prividno aristokratski stav: nećemo prljati

ruke politikom, dovoljno je to što nismo među zločincima, siledžijama, pljačkašima i lopovima, ostajemo otmeni i čisti, i jednog dana će, možda, doći i naše vreme. Prekosutra, recimo u 21. veku, a to tada videćemo šta će biti.

U izvesnim trenucima čak, događa se jedno, za mene je bilo iznenađujuće, jedno vrlo borbeno anti-političko raspoloženje. Prisustvovao sam jednom sastanku velikog broja nevladinih organizacija u proleće '97. godine, dakle dok je bio u zamahu proces demokratskih promena, pobeda na lokalnim izborima, protesti građana, uspostavljanje nove lokalne vlasti u preko trideset najvećih gradova u Srbiji. Emitovan je jedan dokumentarni film, jedne od nevladinih organizacija, u kojem je jedna od aktivistkinja rekla da je Koalicija zajedno jedna loša stvar i da ona predviđa njen brzi krah. Na tu izjavu je nastao frenetičan aplauz u sali, kao izraz jednog, za mene još uvijek, čudnovatog i nerazgovetnog oduševljenja i radosti, zbog propasti nečega što je težilo da izmeni politički poredak u zemlji u kojoj živimo. Dakle, da smanji nevolje u kojima se nalazimo.

Ovih dana smo mogli čitati u izvesnim novinama, ne izvesnim nego vrlo uticajnim, kao što je New York Times, izjavu takođe jedne aktivistkinje jedne nevladine organizacije, kako je u Srbiji moralna pustinja. Prosto tamo niko ništa niti valjano misli, niti valjano radi, jednostavno moralna pustinja. Ne tako retko sam čuo i pročitao kako neko od mojih prijatelja, koji u trenutku kad pređe granicu, kad ode odavde, kaže: "Tamo više nikog pametnog i poštenog nema". Što će reći, eto ja sam jedan od poslednjih ili poslednji koji je nestao odande.

Postoji dakle nešto što bi smo mogli nazvati građanskim fundamentalizmom, što nije beznačajan problem. Nešto što spada u sektaši način mišljenja i ponašanja. Postoje dakle ograničenja u našoj praksi, u našem iskustvu, o kojima bi trebalo otvoreno i ozbiljno razgovarati, jer ako mi nemamo stvarne ambicije i ne pokazujemo to svojim praktičnim delovanjem, da se zaista izmeni politički režim pod kojim živimo, onda je naša delatnost veoma ograničena, da ne kažem nikakvu drugu reč, i vrlo, rekao bih otvoreno, problematična. To je dakle više onda neka vrsta simuliranja delatnosti i aktivnosti, nego što je učešće u jednoj strategiji, zaista ozbiljne probleme. Odnosno, ne apstraktne promene – integracija u svetske procese, ljudska prava, tržišna privreda, parlamentarna demokratija i tako dalje – nego jednostavno da i ovde, gde mi živimo, u našim zemljama, pokušamo da uspostavimo kontrolu nad tim razornim silama, koje nam uništavaju živote svih ovih deset godina. To je i minimum, a verujem i optimum našeg angažovanja.

Zbog toga bi bilo veoma korisno, verujem, da i o našem iskustvu konkretno i kritički raspravljamo, da vidimo kako možemo više sarađivati, koji su naši zajednički problemi i kako ih možemo rešavati. Jer, niti su, po mom utisku, konačno uklonjeni uzroci i posledice ratova u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, još manje na Kosovu i Srbiji. Nisu isključena ni nova žarišta novih ratova. Recimo oko položaja mađarske manjine u Vojvodini, a zašto ne i u Transilvaniji – to je najveća etnička manjina u Evropi. Nije isključeno da dođe do vrlo ozbiljnih sukoba, još većih i žešćih, nego što sada postoje između Srbije i Crne Gore, pa i u samoj Crnoj Gori i u samoj Srbiji.

Takođe, i vrlo ozbiljan problem, koji nije dovoljno jasno artikulisan, a to je opasnost od širenja jugoslovenskih ratova na Balkan. Ja bih bio spreman da učestvujem u razgovoru o tome kako braniti Balkan od požara, koji može biti proširen sa prostora bivše Jugoslavije na čitav Balkan. Mi smo tu dobili neke analize, ima i dobrih, svakakvih ima analiza, ali između ostalog mnogo je hvaljena analiza Karnegijeve fondacije iz 1913. godine, koja je preštampana '93. godine, sa nekim novim predgovorom, gde je osnovna teza da su na Balkanu podivljali neki varvarski narodi i da jednostavno ti divljaci, varvari se okrutno, međusobno obračunavaju. To je opasno za svet, ali to treba lokalizovati i tamo nekako rešavati na razne načine. Ako se ozbiljno ne uzme da svi mi koji učestvujemo u razgovorima i pokušajima da se reši problem, ne shvatimo da imamo zajednički problem, s tim što se taj problem ovde oteo kontroli, a u nekim zemljama jeste pod kontrolom, sve će biti neka improvizacija i odlaganje trajnijih i temeljitijih rešenja.

Zato bi bilo dobro da i u ovom razgovoru o tome malo nešto kažemo određenije, da razmatramo vlastita iskustva i na jedan krutički način, a list koji ja predstavljam u ovim razgovorima, Republika, je ponudila sebe i svoje iskustvo kao objekt kritike kolegama iz Sarajeva. Nadam se da ćemo o tome imati razgovore u Sarajevu, nadam se i u Tuzli i drugde, jer mi verujemo da smo u našem listu informisali i artikulisali mnoge inicijative i ideje, ali nikako nismo uspevali da procenimo da li smo postigli dovoljno, da li smo mogli postići više i kako doći do onog trenutka u našim zemljama, a to je formiranje relevantne političke većine koja će obezbediti izbornu smenu režima vlasti, kojom nismo zadovoljni.

Mevlida Kunosić-Vlajić:

Obzirom da sam ja žena, ja neću uzeti toliko vremena, mi smo to naučile brže raditi od vas. Ono što je veoma bitno s ovim Paktom je da mi ponovo imamo mogućnost za unutrašnju restrukciju Bosne i Hercegovine, jer to su sasvim novi uslovi i vanjsko povezivanje s ovim zemljama. Znači, mi tu mogućnost moramo iskoristiti. I ono što nam je većina prethodnih govornika, kao i Slavko što je rekao, mene interesuje kako će se Bosna i Hercegovina unutrašnje reorganizirati u skladu sa ovim Paktom i kako će napraviti koji vanjski ugovor sa zemljama, koje su članice ovog Pakta.

Jedino što se ne slažem sa vama gospodine Slavko, ja nisam vidjela ni jednu građansku stranku koja negira nacionalni identitet.

Ono što je mene ovdje zabolo u oči kao ženu, je stranica 10. Ja ovdje ne vidim, gdje se navodi Radna skupina o demokratizaciji i ljudskim pravima – nabraja sve živo, osim žene. Imam konkretan prijedlog: pod 3i da dodate pitanje položaja žena i jačanje uloge žena u ovoj regiji – konkretan prijedlog. I pod 4i, pitanje opozicionih stranaka i njihova uloga u ovom Paktu.

Selim Bešlagić:

Mnogo sam išao po Evropi i jedini mi je problem bio, kako dobiti vizu da izađem iz Bosne, a kad uđem u Evropu onda su mi granice bile otvorene i nije bilo granice između pojedinih zemalja.

Drugo, bilo mi je interesantno...

... koji su primjenjene u toj regiji Njemačke i na raspravi ovog velikog doma, znači za Vijeće gradova Evrope, raspravljalo se o tim taksama i dogovorilo se da su te takse izuzetno visoke i jednostavno, zaključak da se takse moraju smanjiti je postao izvršan za njemačku Vladu.

Kada se govori o Paktu za stabilnost – zašto sam ja za ovaj Pakt? Ja ću biti otvoren. Prvo bih želio da granice i Bosne i Hercegovine budu otvorene i istočno i zapadno i sjeverno i južno. Ali, ovdje se postavlja drugo pitanje – da li će postojeće vlasti prihvatiti ovaj Pakt, ako im je u Vijeću Evrope, jedna od institucija, znači Vijeće gradova Evrope, bude donosila odluke da ne mogu uvoditi visoke takse?

Mislim da je to glavno pitanje i mislim da ju ovdje veliki broj govornika, naročito Nebojša Popov, rekao šta da urade obični ljudi, koji – opet po određenim istraživanjima, koje sam čuo od mog prijatelja Slave Kukića, bar u Bosni i Hercegovini – na nivou Federacije, svega 4% građana su se izjasnili da nisu za Bosnu i Hercegovinu, a 96% da jesu. Kako njih ubijediti da je Pakt o stabilizaciji u Jugoistočnoj Evropi, nešto za što oni moraju tražiti svoju političku perspektivu u izboru novih ljudi, koji trebaju da dođu na vlast.

Pitanje je kako to učiniti u Srbiji, naročito sada, ili kako to učiniti u Hrvatskoj? Za to postoji više sistema, to je jedna presija, sad možda upravo ovog odbora za ovaj Pakt, ukazujući građanima šta im to donosi kao prednost. Ili je drugi, čekati, ono što reče Nebojša, pa mi ćemo se izolovati i čekati da dođe vrijeme da te nacionalne stranke same propadnu, a Boga mi, samo se pitam da li će normalni ljudi stvarno ostati u našim državama, ili će ostati tamo daleko.

Prema tome, mislim da bi jedan od prijedloga morao da bude, da u propagiranju Pakta za stabilnost u Jugoistočnoj Evropi, mora biti jedna intenzivna kampanja, kako da informacija

dođe do informacija dođe do običnih ljudi, i koje su to prednosti. Ja sam samo naveo dvije, koje mi se čine da su jako bitne, znači sloboda granica i kontrola svih zala koje jedna vlast može donijeti. Zato mislim da bih bio sretan kada bi smo primjenili u ovom trenutku ljudska prava, lokalnu samoupravu i slobodu medija, kao preduvjet ulaska u ovakav Pakt o stabilizaciji u Jugoistočnoj Evropi.

Saša Popov:

Koristim priliku da vas pozdravim, a ujedno tebi da kažem da nije slučajno što je danas, u većini izlaganja, velika ili najveća pažnja posvećena situaciji u SR Jugoslaviji i Srbiji, kao presudnoj za realizaciju Pakta o stabilnosti za Jugoistočnu Evropu, o kome danas govorimo.

Još su sveži ožiljci, koje je više-mesečno divljanje na Kosovu ostavilo na stanje na ovim prostorima. Još će sigurno trebati puno vremena da stvari koliko-toliko dođu u neki, bar privid normale u kojem, na kraju krajeva živimo svi mi na ovim prostorima. Ali svi koji ovde sedimo smo svesni, a to je eksplicitno danas i rečeno, a rečeno je i u Paktu stabilnosti za Jugoistočnu Evropu, da će mnogo toga što je u njemu zamišljeno biti neizvodljivo za sprovođenje, dokle god sa političke scene ne ode jedan, za ova evropska vremena, anahroni režim, kakav je Miloševićev režim u SR Jugoslaviji i Srbiji.

Da bi se bar započelo sa ozbiljnijim razgovorima na ovu temu, a kamoli sa ozbiljnijim uređenjem odnosa na prostoru Jugoistočne Evrope, mora se ukloniti stalni izazivač kriza na ovim prostorima, koje odvlače pažnju sa dugoročnog projektovanja odnosa na Balkanu i njegovom hvatanju, makar posljednjeg voza za Evropu 21. veka.

Naravno, tu se slažem sa većinom ljudi, koji su o tome govorili, da kada se to desi, već u sledećem koraku, a to će se možda dešavati po logici stvari, i u ostalim zemljama sa ovog područja mora se desiti demokratski preokret u smislu odlaska sa političke scene nacionalnih stranaka, odnosno režima zasnovanih na nacionalnim, iliti nacionalističkim strankama.

Ono što se ovih dana dešava u Srbiji, uliva nadu da već nismo suviše daleko od definitivnog odlaska tog režima o kojem sam govorio, sa vlasti. To tim više ohrabruje, jer je ovaj put reč o opšte-narodnom buntu, koji preti da kao bujica oduva vlast Miloševića i njegove ekipe iz Beograda.

Međutim to nosi – i na to bi sada hteo posebno da skrenem pažnju – i određene opasnosti. Naime, kako sada stoje stvari, postoji opasnost da demokratska alternativa u Srbiji ne bude u stanju da kanališe tu bujicu i usmeri je u tokove strpljivog građenja budućih demokratskih institucija u Srbiji i SR Jugoslaviji. Ako se ta bojazan pokaže kao opravdana, onda nas tamo čeka još teška i opasna vremena, da se nekako premosti taj period bezvlašća ili polu-vlašća, a ta vremena onda mogu da budu opasna i za sam region, jer znamo da to sigurno neće ostati bez uticaja.

S obzirom na značaj tog preokreta koji treba da se desi u Srbiji i SR Jugoslaviji, za ukupne odnose u Jugoistočnoj Evropi, pa i u Evropi u celini, mislim da bi pomoć jugoslovenskoj alternativni da obavi taj zadatak, morao biti prioritetni zadatak Međunarodne Zajednice, jer ne vidim ko bi drugi mogao taj zadatak da obavi.

Mnogi van Jugoslavije su skeptični kada se govori o tome, i moj prezimenjak Nebojša Popov je govorio da čak i mi koji dolazimo odande, kad govorimo o tome govorimo sa previše skepse. Dakle, mnogi su skeptični kada se govori o demokratskoj alternativni u Jugoslaviji i Srbiji. Kao pripadnik te alternative, ja sam sam možda još često i kritičniji prema njoj, ali moramo biti svesni da je pravi podvig da ona i postoji nakon deset godina represije režima, medijske blokade, života u zemlji sistema izokrenutih vrednosti i tako dalje.

Kad govorim o sistemu izokrenutih vrednosti, mislim da ćemo mi u Srbiji i Jugoslaviji, a i mnogi sa prostora ex-Jugoslavije, morati izgleda, kad sve ovo prođe, da pravimo novi pojmovnik. Na žalost, mnogi pojmovi kod nas ne komuniciraju sa stvarnošću i stvarima. Na primer, izdajnik i patriota. Ja sam izdajnik, jer sam bio protiv intervencije na Kosovu i protiv uopšte ovakvog rešavanja stvari, a patriota je onaj koji nam je navukao onu bedu na vrat, NATO bombardovanje i raketiranje. Zatim, levica i desnica; ja sam levičar, jer

sam pripadnik Socijal-demokratske Stranke, ali tamo reći da si levičar – zbog “đigula Mira Marku” – to je ružna reč, to je psovka. I tako dalje, ima niz stvari koje su sasvim naglavačke postavljene. Mi, koji ovde sedimo, ćemo morati da ih vratimo tamo gde treba, zapravo na noge.

E sada, zbog svih ovih okolnosti o kojima sam govorio, došlo je do onoga što bi se moglo nazvati “zamor ljudskog materijala”. Mnogi ljudi su se zamorili, mnoge organizacije su se istrošile u borbi sa beznađem dugim deset godina. Mislim da su tim dragoceniji oni koji su ostali i u koje ljudi u Srbiji sve više polažu nadu.

Primer BiH također govori da tek kada rat prođe i kada dođe vrijeme obnove materijalnih, ali i ljudskih, demokratskih tekovina, čak i u uslovima delimičnog protektorata, kakav je ovde na snazi, bez demokratske alternative se ne može prići rekonstrukciji zemlje, jer konačno svaki strani patronat ima svoj vek trajanja.

Zato mislim da će i kod nas uloga demokratske alternative na isti način morati da dođe do izražaja u post-Miloševićevskom periodu mukotrpnog samoosvešćenja građana Srbije, o kojem je G-đa Zaga Golubović govorila, i isterivanja godinama utiskivane paranoje i ksenofobičnosti iz glava ljudi i obnova, to jest uspostavljanje demokratskih institucija u zemlji.

Tu je pred nama veliki zadatak denacifikacije, o kome bi – da je živ – sad ovde govorio pokojni profesor Životić. Naime, problem je u tome što dobar broj građana u Srbiji, ja to moram da kažem, ne optužuje Miloševića što je krenuo u ratove, nego zato što je te ratove izgubio – od Krajine, preko Bosne, preko Kosova i tako dalje. To je jedan problem s kojim se moramo suočiti.

U tim vremenima će biti dragocene spona koje je demokratska alternativa Jugoslavije gradila godinama i iz čega je rezultirala i prisutnost ovoliko nas na ovom današnjem skupu u Tuzli. Radila je sa svima koji su istomišljenici sa ovih prostora. Na tom tragu, Centar za regionalizam iz Novog Sada, već na jesen planira da održi jedan skup na temu: Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope i civilno društvo. To je jedan široki projekt koji treba da obuhvati sve ove organizacije sa prostora koja su obuhvaćena ovih Paktom. U ovu inicijativu se uklapa i jedan od prethodnika iz Srbije, koji je formirao mogućnost formiranja koordinacije nevladinih organizacija. Ja mislim da bi to možda dobro i došlo.

Prema tome, ja pretpostavljam i nadam se da je ovo samo početak razgovora na ovu temu i ja na tome čestitam Forumu građana Tuzle, ali ako ne nastavimo da razgovaramo o svim segmentima toga, i da učestvujemo u izgradnji toga, onda mislim da ćemo samo izgubiti vreme.

Mira Ljubić-Lorger:

U vezi sa ovim današnjim skupom, na kojem čini mi se do sada prevladava nekakav umor, pa i blaga mrzovolja, čini se da bi trebalo raspraviti prethodno tri stvari.

Prvo da bi smo trebali razgovarati, ili malo unijeti više sistematičnosti u to što danas govorimo. Prije svega mislim da bi smo trebali ovdje jasno reći što mislimo o samom sadržaju Pakta stabilnosti za Jugoistočnu Evropu, odnosno šta mislimo o ulozi Međunarodne Zajednice na ovom području i ciljevima koji su istaknuti u Paktu stabilnosti. Dalje, mislim da bi smo trebali raspraviti šta mislimo o nositeljima Pakta s područja Jugoistočne Evrope. Dakle, jasnije se odrediti, a ne ovako usput i vrlo neprecizno o sadašnjim režimima i ovome što cijelo vrijeme spominjemo da je preduvjet za ostvarivanje Pakta, promjena ili dokidanje nacionalističkih režima. Mislim da to spada u okvir druge točke i treće, mislim da bi smo trebali reći što mislimo o načinu ostvarivanja ovog Pakta.

U vezi sa prvim, u hodnicima se više čuje jedna rezerviranost prema ovom Paktu, jer je to samo jedna od inicijativa, koja će možda opet ostati samo na toj razini i ništa bitno, novoga neće donijeti na područje Jugoistočne Evrope. Mislim da bi bilo važno da kažemo kako je naš stav da Međunarodna Zajednica nema nikakvih obaveza prema zemljama Jugoistočne Evrope, osim da možda ima nekih svojih interesa – kao što su na primjer da je ne preplavljaju izbjeglice kad mi ovdje ratujemo – ali obaveza nema. Prema tome, sve što Međunarodna Zajednica čini na postizanju stabilnosti, ekonomskog razvoja i poštivanja ljudskih prava, je dobrodošla pomoć, čak i ako se i ovom prilikom dogodi da jedna inicijativa ostane samo na razini inicijative.

Razloga zbog kojih je to dobrodošla pomoć, bez obzira hoće li ostati ipak samo na razini rasprave i inicijative, mislim da ima nekoliko, ali da su tri najvažnija. Prije svega, ona stvara osjećaj kod građana ovih zemalja da ipak nije sve dopušteno i da netko o ovome što se ovdje događa vodi računa. Dalje, jača se osjećaj da postoji, makar i najnačelnija, ali ipak podrška, demokratizaciji država u kojima živimo. I treće, jača se osjećaj da postoje vrijednosti, koje su iznad načela suverenosti – dakle suverene volje, čak i na izborima, izabраниh vladajućih režima, a što oni kod građana dosta uspješno uspijevaju negirati i tvrditi da ništa iznad suverenosti njihove volje ne bi bilo.

Mislim da su to dosta važni razlozi da i mi danas na ovom skupu podržimo sve ono što Međunarodna Zajednica pokušava učiniti i sa ovim prijedlogom Pakta o stabilnosti za Jugoistočnu Evropu. Ovo dakako ne znači da mi ne možemo i ne trebamo imati primjedbe na ulogu Međunarodne Zajednice, da ne možemo misliti da je nekada bila prespora, nekada brzopleta, nekada neefikasna, ali ako pođemo od toga da ni na šta nije bila obavezna, onda i te primjedbe moramo ipak smjestiti u realniji i manje ostrašćen kontekst, nego što se često i kod građana, a i članova političkih stranaka, nevladinih organizacija, nezavisnih medija i tako dalje, često nalazi u javnosti zemalja u kojima živimo.

U vezi sa ciljevima navedenim u Paktu o stabilnosti, mislim da bi trebalo naglasiti kako je – što god mi, koji smo dio demokratske alternative, ili naprosto dio opozicije vlastima u državama u kojim živimo, mislili – posve dovoljno kao jedan od ciljeva ovo što je navedeno u točki 11, na strani 3, naime da se kao jedan od ciljeva želi postaviti stvaranje zrelih demokratskih procesa, zasnovanih na slobodnim, pravednim izborima, koji počivaju na vladavini zakona, poštivanju ljudskih prava i osnovnih sloboda i tako dalje. A ne dokidanje nacionalističkih režima, što mi cijelo vrijeme ovdje naglašavamo, berem ne njihovo dokidanje dok ne prijeđu svaku mjeru razbojništva prema susjedima i svojim građanima, kao što je to bilo u slučaju Jugoslavije, odnosno Srbije, odnosno Slobodana Miloševića.

Dokidanje nacionalističkih režima, o čemu se dosta ovdje govori, nije i nije dobro da bude posao Međunarodne Zajednice. To je naš posao i to je zaista posao demokratske alternative. Međunarodna Zajednica će nam pomoći stvaranjem boljih uvjeta za rad. Ali, dokidanje nacionalističkih režima, ipak je najsigurnije i – po mom mišljenju gotovo jedino sigurno – ako se dogodi na demokratskim izborima, a ne ni pod kakvim vanjskim pritiscima.

U vezi sa drugom tačkom koju sam ja formulirala kao ono što mislim o nositeljima Pakta o stabilnosti s područja Jugoistočne Evrope, onda mislim da je jasan stav da sadašnji režimi uglavnom neće ispuniti, ili barem neće lako i brzo ispuniti, uvjete koji se nabrajaju u Paktu o stabilnosti. Javnosti i građanima zemalja, koji će zbog toga možda biti u lošijoj poziciji pa će im pomoć stizati sporije, valja jasno naglašavati koji su tome razlozi. Pa ipak, ja mislim da nema i da ni zbog kojeg razloga, niti jednu zemlju iz ovog Pakte se ne smije isključiti. I najnesocijalnije dijete, kad jednom krene u školu, dobije šansu da se socijalizira. Ostane li kod kuće može samo postati bolesnije i gore.

Naravno, ovo se odnosi na onu našu staru dilemu; da li je potrebna prije svega ekonomska pomoć i da li ekonomska pomoć koja dolazi od Međunarodne Zajednice učvršćuje nacionalističke režime ili pak jača demokratske procese. Po mom najdubljem uvjerenju, a čini mi se da ono što se događalo potvrđuje moj stav, meni se čini da pomoć može samo jačati demokratske procese, a ne ovo prvo – što je često naš strah. Naime, tada građani ovih zemalja ipak dobivaju šansu da umjesto o preživljavanju, mogu misliti o kvaliteti života u državama u kojima žive, pa onda takve svoje stavove izražavati na izborima, a ne da budu zaokupljeni golim preživljavanjem, na što se često svodi život na ovim prostorima. Tada će dakako biti, mnogo lakše i onima – eto, nama ovdje koji za sebe mislimo da smo demokratska alternativa.

U vezi s tim, naime nama ovdje, mislim da isto treba nešto reći. Čini mi se da bi bilo vrlo pogrešno ukoliko bi i ovaj današnji skup bio shvaćen kao da mi tu tražimo da se pomogne upravo nama, ljudima koji su aktivni u određenim političkim strankama, nevladinim organizacijama, neovisnim medijima i slično, a ne ovim zemljama u cjelini. Mislim da bi bilo važno da javno kažemo, ono što vjerovatno ipak svi mislimo, mi nismo cilj i kada želimo, pretendiramo na to da izlazimo na izbore, da mjenjamo vlast, nacionalističke režime it ako dalje, mi nismo cilj. Cilj je djelovanje na javno mjenje, cilj je da se stvori demokratski način života u ovim zemljama. Ja mislim da bi bilo vrlo pogrešno kad bi smo mi od Međunarodne Zajednice da pomoć, umjesto na zemlje u cjelini zbog toga što ne vrijede, bude usmjerena više prema demokratskoj alternativni i to bi možda danas trebalo reći.

U vezi sa trećom tačkom koju sam mislila da danas treba spomenuti, a to je što mislimo o načinu ostvarivanja ovog Pakta. Reći ću samo kratko, to je G-din Bešliagić već spomenuo, a u vezi je možda sa još jednom stvari, a to je da je za današnji skup bilo pozvano dosta ljudi iz Hrvatske. Međutim, ima nas jako malo. Treba voditi računa i o toj činjenici da se u Hrvatskoj približavaju izbori, da je govoriti o Paktu stabilnosti, o izgrađivanju mirnih i dobro-susjedskih odnosa, povjerenju i pomirenju na ovom području, to vrlo često izaziva strah od navodnog obnavljanja Jugoslavije, koji je zahvaljujući velikim naporima vladajuće stranke i našeg Predsjednika, ipak vrlo jak.

Kako dakle otkloniti s jedne strane taj strah, a ohrabrivati građane da u većoj mjeri podrže i traže od svojih vlada da brže ispunjavaju ove uvjete iz Pakta o stabilnosti? Mislim da je najbolji način da bi se taj strah otklonio u tome da pomoć počne stizati odmah. Onim danom kad se sve ove države potpišu, bez obzira što god mislili o režimima koji u njima vladaju, mislim da građanima treba odmah pomoći i da će to onda biti najbolja reklama za ovaj Pakt o stabilnosti i da će ga građani onda u najboljem smislu moći i podržati i da će biti ujedno otklonjen strah od toga da je to uvod u neke integracije koje su možda njima preodbojne..

kraj prve sesije

Ivan Zvonimir Čičak:

Meni je drago da mogu otvoriti drugu sesiju 1792. konferencije nevladinih organizacija na području bivše Jugoslavije u zadnjih 7 godina, od kojih sam ja prisustvovao na nekih 200 do 300 konferencija. Negdje sa Nebojšom zajedno na oko jedno 150, sa Gajom oko 50. Znači, mislim da smo mi više manje na ovim konferencijama zaradili mirovine, i onda će nas

umiroviti, ali ove koji su nas natjerali da mi raspravljamo neće tako lako otići u mirovinu. Ja sam se unaprijed osigurao, pa sam sjeo između hercegovačkog Hrvata i hrvatskog Srbina – to je najugodniji sendvič da čovjek preživi.

Nаша današnja konferencija bavi se pokušajem da se zapravo na određen način artikulira moguća pozicija nevladinih organizacija, vezano za Pakt o stabilnosti. Ono što prije svega treba naglasiti je da se osjeća stanovita vrsta rezignacije i umora kod ljudi koji pripadaju nevladinom sektoru. I na određen način, jedan osjećaj bespomoćnosti u pokušavanju rješavanja problema koji su pred nama. Zato sam ja ovako u šali rekao da je održano stotine konferencija, a da mi i dalje raspravljamo o istim onim stvarima o kojima smo raspravljali prije par godina, sa nekakvim dakako rezultatima, ali ne onakvim kakve smo mi željeli.

Postavlja se pitanje kako ćemo onda mi, na takav način umorni i rezignirani, biti ta snaga, koja jednoj utopijskoj viziji mogućeg drugačijeg rješenja problema bivše Jugoslavije, možemo dati stanovitu energiju?

Što se tiče samog Pakta o stabilnosti, mi senalazimo u vrlo nezavidnoj situaciji, jer smo mi u tom Paktu nepoželjni, budući se radi o Paktu koji je potpisan između vlada država, nad-vladinih organizacija i na same sastanke na kojima se očito pripremao ovaj dokument – a što je vidljivo s prve stranice – nisu pozvani nikakvi predstavnici nevladinih organizacija, ni onih međunarodnih, ni onih domaćih.

Drugo, radi se dakle o sporazumu država – režima, koji ne žele izgradnju civilnog društva, o tome kako da se ovdje razvija civilno društvo. To je jedan paradoks, unutar kojega mi moramo tražiti svoje putove. Razgovarao sam sa čelnim ljudima koji se u OSCE-u bave ljudskim pravima, i oni su zadovoljni što je u dokument Pakta o stabilnosti ušla makar ta jedna rečenica o civilnom društvu i ljudskim pravima, a cijeli dokument ima 15 stranica. Oni smatraju da će pomoću te jedne rečenici moći ulaziti u probleme, kao što i sada zapravo rade, jer nevladine organizacije nisu baš omiljene ni u zapadnim državama i one su na određen način, jedan problem, koji se tolerira i o kojem se puno raspravlja. Doduše, na zapadu nisu tako nepoželjne nevladine organizacije da budu tretirane kao špijunska rezerva, kao što je u našim državama iz kojih dolazimo, ali jednako tako nisu nešto čime bi svi bili oduševljeni. Ono što je maloprije rekao Nebojša na tiskovnoj konferenciji za štampu, radi se o tome da ne funkcionira još – ne samo kod nas, kod nas općenito – a vani horizontalni nivo demokracije, ovaj vertikalni naprosto po sili inercije funkcionira, jer je on rezultat izbornih aktivnosti unutar izorno-demokratske procedure.

Da li je ova Konferencija i sam Pakt o stabilnosti šansa? Ja mislim da je! Šansa je zbog toga što se ovi prostori nalaze – sad ću citirati G-dina Mazovječkog prošle nedjelje u Varšavi – pred obvezom katarze. Katarza je na određen način duhovni pojam, ali u političkom životu može imati vrlo konkretne rezultate, jer nemojmo zaboraviti da proces denacifikacije u njemačkom društvu nije počeo 1945. godine, jer je još onda 90% Njemaca očekivalo da će se nekakav Hitler vratiti, nego 5-6 godina kasnije.

Mazovječki mi je rekao da bi motiv, odnosno ideologija, odnosno politička forma, koja bi bila kao baza za moguću političku katarzu bila sažeta u jednoj rečenici, a to je rečenica koju je rekao Papa, na Hipodromu i u Sarajevu i koju stalno ponavlja: “Prvo tražite da vam bude oprošteno, a onda opraštajte drugima”. Ovdje ne postoji ni spremnost opraštanja drugima, a kamoli pokušaj da se pita za oprost, jer kod nas postoji apsolutna sigurnost da smo uvijek mi u pravu, a ovi drugi su bili u krivu.

Ako vidite rasprave koje se vode o normalizaciji odnosa između pojedinih država sjednica bivše Jugoslavije, kao što je sad pokušaj nekakve polu-normalizacije između Hrvatske i Crne Gore, onda je uvijek službeni stav – ali nažalost i stav opozicionih stranaka – ‘oni se prvo moraju nama ispričati’.

Moram reći da sam, u dogovoru s ljudima u Evropskoj Uniji pokušao inicirati jedan sastanak predstavnika, iliti predsjednika parlamentarnih stranaka iz tri države, sjednice bivše Jugoslavije, Hrvatske, Bosne i SR Jugoslavije, da se nađu i razgovaraju kao predstavnici

opozicionih stranaka, i da je recimo u Hrvatskoj bio automatski stav: “Prvo nek se oni iz Srbije nama ispričaju”. Ako im čovjek kaže: “Ali, čekaj nisu oni sudjelovali u ratu”, onda je odgovor “Svi su oni isto.” I tako se krug zapravo zatvara. Postoje neki kontakti na nivou stranaka jednake političke orijentacije, ili slične, unutar Hrvatske i BiH, ali koliko je meni poznato nema takvih kontakata između hrvatskih stranaka i stranaka iz Srbije ili SR Jugoslavije, osim sa Liberalnom strankom iz Crne Gore.

Ako dakle, ne postoji raspoloženje među onima koji bi trebali biti realna politička alternativa u izbornom smislu za otvaranje dijaloga, onda na žalost, ostaje na nama, nevladinim organizacijama, da budemo nosioci jednog takvog pokušaja otvaranja procesa pomirenja. Ono što nudi Pakt o stabilnosti je prisila u izvršenju pomirenja i zato ja ne vjerujem da je moguće izvršiti takvu vrst pomirenja.

Drugo, nemoguće je raspravljati o tome što bi nazvali pomirenje, dok imamo medijsku situaciju u kojima i dalje traje rat. Dakle, iz kojih i dalje iz medija izlijeću projektili usmjereni na one druge. Prema tome, preduvjet da dođe do promjene političke klime, dakle do drugačijih političkih odnosa, je promjena odnosa u medijima, prije svega onim koji su pod kontrolom vladajućih garnitura. To su elektronski mediji i vodeći dnevni listovi.

Tu je potrebna intervencija Međunarodne Zajednice i prisila. Međutim, kad dođemo do prisile, što ako to određene garniture odbiju, a one to odbijaju stalno. Onda imamo intervenciju NATO-a zbog jednog krupnijeg problema u kojem one uspiju razoriti jako puno tvornica i mostova, ali na Kosovu uspiju uništiti svega 33 tenka. U vojnoj akciji koja traje tri mjeseca i u kojoj se potroši tisuće projektila, tomahavka i ne znam čega sve ne, zapravo se na koncu ispostavi da se vodio rat sa civilnim ciljevima, jer su vojni više manje ostali, pogotovo na Kosovu, netaknuti.

Na nama je dakle odgovor na to da li će se balkanski ratovi – Nebojša uvijek ispravlja i kaže – da li će se jugoslavenski ratovi odvijati i među nevladinim organizacijama, ili će nevladine organizacije konačno smoći snage da pokušaju artikulirati kakav-takav mogući model zajedničkog, ali ne jedinstvenog, rješavanja problema koji su pred nama. Ako se uspije danas u ovim razgovorima i sutra, barem donekle naznačiti mogućnost potrebe da se ova konferencija nastavi, onda mislim da bi trebalo inicirati grupe koje bi barem bile sukladne ovim komisijama koje predlaže dokument Pakta o stabilnosti, a možda i neke druge, koje bi izradile neke dokumente i prije 30. ovog mjeseca, kad će dokument biti potpisan, da mi ponudimo Međunarodnoj Zajednici i naše primjedbe na ovo što imamo kao papir.

Ja ću na primjer reći da se u ovom dokumentu uopće ne spominje suradnja na raščišćavanju ratnih zločina, da nema zahtjeva koji bi tražio intenziviranje domaćih zakonodavstava i sudova, a da ne govorim da se uopće ne spominje suradnja na istrazi o ratnim zločinima među državama, sjednicama bivše Jugoslavije, koje su bile u ratnom sukobu. To je dakle jedno od poglavlja gdje bi nekakva komisija mogla raditi.

Drugo, da se uopće ne spominje da bi trebala jedna posebna radna grupa, raditi samo na problemu medija, jer to je najkrucijalniji problem iz kojeg će kasnije izvirati svi drugi problemi. Ako se tu naprave neki pomaci, ne na način kao do sada da su se bacale gomile novaca u neke promašene ili manje promašene investicije u medije, gdje na koncu nije bilo rezultata. Potreban je politički pritisak da bi se političkom voljom vladajućih garnitura izmijenilo medijsko stanje, da bi smo imali onakve medije koji bi bili javni mediji, a ne rezultat trenutačnih odnosa političkih snaga u parlamentu.

Dok ne postignemo takav nivo medija, nećemo moći razgovarati o promjeni društvene klime, u našim državama sjednicama bivše Jugoslavije. Prema tome, moj je prijedlog da pokušamo definirati moguće zajedničke korake i ponuditi nekakve – nemoraju čak ni biti vizije – naše primjedbe na ovaj dokument, i onda ih na određen način dostaviti predstavnicima Međunarodne Zajednice i možda na jednoj zajedničkoj tiskovnoj konferenciji za štampu, prezentirati ih u sve tri sredine koje su najključnije, što ne izuzima i ostale sredine koje su predviđene Paktom o stabilnosti. Međutim, ja ovdje uglavnom ne vidim puno predstavnika iz Makedonije, na žalost. Ovdje su uglavnom ljudi više manje iz Srbije,

Hrvatske i BiH, i Živko Prigel, kao slovenski Trojanski konj, ali mi smo na to navikli. Prema tome, da pokušamo nešto zajednički dogovoriti i kao zaključak ove Konferencije ponuditi.

Ivan Stambolić:

Balkan je, evo opet na raskrsnici. Priključiti se Evropi u razvoju i civilizaciji, ili ponovo ostati u crnoj rupi, samouništavajućih sukoba?

Sudije na mirovnim konferencijama nisu nikada ulazile u korene balkanskih konflikata. Dok, gotovo kroz čitavu istoriju, velike sile su uglavnom raznim eksplozivnim gorivima, gasile čuveno balkansko bure baruta. Prvi put se ovim nacrtom Pakta predlaže da se to bure, umesto dinamitom, napuni nečim životvornim.

I izgleda da će zaista do toga doći. Veliki su izgledi za to, budući da sada Evropa prvi put shvata da njen prosperitet zavisi od stabilnog razvoja celog kontinenta, a ne samo njegovog zapadnog dela. Evropa više ne misli na tradicionalistički način, koji je Krleža ismijavao: "Evropa, to je čudna zemlja, koja po sebi puca najtežim topovima već 400 godina, a koja sama o sebi pojma nema". Dakle, jedan od najmanjih kontinenata na svetu, tek sada prvi put, nudi svom jugoistočnom delu da mu se ekonomsko i kulturno pridruži sa dugoročnijim civilizacijskim rešenjem.

Ta ponuda će svakako dobiti podršku. Prva je i prava prilika da Balkan konačno počne izlaziti iz vekovnog izolacionizma, ekonomske, kulturne i političke zaostalosti. bez toga, ostaje Tamni Vilajet opasnog tradicionalizma, zatucanosti po debelim nanosima mitova.

I ja sam ovaj Nacrt o stabilnosti Jugoistočne Evrope pročitao kao do sada najcelovitiji, pa i najambiciozniji i što je najvažnije, najutemeljeniji realistički program razvoja naših država i društava na prelasku u 21. vek. Ovakvu ocenu nacrtu Pakta potkrepljuju predlozi i rešenja, od kojih ću samo neke pomenuti – one koji nikada na ovom prostoru nisu pustili dublje i trajnije korene. To su mir, demokratija, poštovanje ljudskih prava, ekonomski prosperitet, vladavina prava, demokratski izbori, prava manjina, građanske slobode, sloboda medija i nezavisno sudstvo.

Pored ogromnih zadataka u menjanju jedne, još uvek plemenski obojene svesti, čije civilizovanje i ne može ići brže nego što je svojstveno duhovnim potencijalima, ekonomski razvoj ima, u našim današnjim uslovima, prilikama i neprilikama, prioritet. To je prirodno, jer je najdrastičniji problem regiona svakako ekonomsko zaostajanje, a naročito u poslednjih deset godina kada dolazi do katastrofalnog nazadovanja u odnosu na razdoblje pre pada Berlinskog zida.

Posebno vidljiv ekonomski pad je u ostatku Jugoslavije. Nije čudno – do temelja je razoren stari sistem, a nije se htelo ni zakoračiti u novi tržišni i izgradnju njegovih institucija. Mi živimo u privatnoj državi, a od državne privrede. I zato je upravo značajna svaka podrška predlozima Evropske Unije i njenih institucija za stvaranje tržišnih ambijenata, za stvaranje privrede sa snažnim poticajima spoljnoj trgovini, za jačanje investicija u privatni sektor, kroz liberalnije spoljno-trgovinske režime, za stvaranje slobodnih trgovinskih zona, ukidanje carina i slično.

Ovo utoliko pre, što je opravdana bojazan da se mogu očekivati i otpori, odsustvo političke volje, strah od modernizacije i konkurencije, i da će tako biti propuštena jedinstvena prilika koja se ovim Paktom pruža. Može se takođe očekivati da će u nekim zemljama prihvatanje evropskih privrednih i društvenih normi, izazvati otpor, neregularnim, katkad i kriminalnim putem, povlašćenih, moćnih društvenih grupa, koje danas vladaju.

Posebno bi valjalo imati u vidu da neće proći bez otpora predlog, pre svega za slobodnu trgovinu. Najupornije će se opirati nekonkurentna industrijska struktura. U tom pogledu je najproduktivniji predlog, ali i najprovokativniji, uvođenje bescarinske trgovine već od 1. januara 2000. godine. U tim uslovima socijalna privreda nestaje, a opšte je konkurentna, tržištu okrenuta ekonomija.

Ne manje promene u životu regiona izazvaće i monetarne reforme, uvođenjem EURA, kao važeće valute od 1. januara 2003. godine. Praktično, ovo znači ukidanje nezavisne, a

politički monopolisane i dirigovane nacionalne monetarne politike, koja, prema mnogim mišljenjima, postaje preskupa, pogotovo za manje zemlje. Ovakva mera, otvara dostup Međunarodnom tržištu kapitala i bitno sužava državnu disperziju i elokaciju dohotka, njegovo prelivanje, a i pljačku naroda.

Pomenuo sam ovih nekoliko predloga da bih ilustrovao onu vrstu konkretnosti koja pridobija javnost i otkriva svaku sumnjičavost. Predlagača ne bi trebalo podsećati da će u najširoj javnosti naći najpouzdanijeg saradnika, samo ako se popularišu konkretna rešenja. Načelna su odavno banalizovana i proigrana. Ali, pominjem ih i zato što imam utisak, čini mi se da ne shvatamo njihovu radikalnost i dalekosežnost, sve njihove implikacije, dubinu i širinu promena i mogućnosti koje otvaraju. O tome tek treba otvarati rasprave, ali očigledno uz analitičke podloge kojih još uvek nema.

Iz istog razloga želim ovde da pozdravim i treći predlog: investiranje u obnovu i rekonstrukciju infrastrukture i privrede regiona ukupno. Taj predlog se meni čini vrlo atraktivnim. Predlog za osnivanje Agencije za rekonstrukciju i razvoj deluje vrlo ubedljivo, u stvari filijali Evropske investicione banke. Podrobnijim, a naročito javnim izlaganjem ovog predloga, brže bi se pridobili ljudi, koji sa nevericom gledaju na sve što im se čini tuđim i dalekim.

Jedan od preduslova da jugoistok Evrope ekonomski stane na noge, svakako je problem vojne bezbednosti i demilitarizacije regiona, a on tek čeka razradu. U potpunosti podržavam stav Karla Bilta, da je razoružanje nasušna potreba celog regiona. Ne sme se zaboraviti da je jugoistočna Evropa, najmilitarizovaniji region Evrope, sa ogromnim delom nacionalnog dohotka namenjenog vojnoj potrošnji. Ozbiljnog, a možda i nikakvog razvoja i civilizacijskog napretka, nema pri tolikoj neproduktivnoj potrošnji. Povrh svega, svi smo svedoci da ta i tolika potrošnja na vojne budžete na ovim terenima, ne završava u magacinima.

Sve ovde predložene promene, s obzirom na širinu i temeljitost svojih zadataka, a nekada i svoju cenu, nisu i ne mogu biti ni brze ni lake, a biće i skupe. Važno je, međutim, krenuti u njih što pre i što brže, jer je bezmalo svim narodima u regionu bukvalno dogorelo do nokata. Nekima su hleb, voda, lekovi i grejanje često nedostižni.

Surovo suočeni sa neispunjenim egzistencijalnim nužnostima, građani često sa razlogom tvrde, da im je u komunizmu bilo bolje, bar što se tiče najosnovnijih potrepsina. "Ako demokratija treba da mi uzme koru hleba, onda ona nije namjenjena meni", javno se žali jedan diplomirani arhitekta. Takvima se već čini da su izgubili svaku šansu za priključak u novi milenij.

Sva balkanska beda i nemaština, sve zamračene perspektive i duboka razočarenja, oduvek su predstavljali plodnu podlogu za apsolutizam, totalitarizam, nacionalizam, a usko su grlo za demokratiju. Stoga, mi više zaista nemamo vremena za isterivanje stilskog perfekcionizma u dokumentima kao što je ovaj, niti snage i strpljenja za nagodbe i cenkanja. Naprosto, poslednjom se snagom borimo za goli opstanak. Nama odmah treba program Pakta učiniti što pristupačnijim. On u ovom trenutku i u ovom vremenu nema alternativu.

Potpuno je razumljivo što jedan ovakav nacrt nosi tragove preterane načelnosti. Ono se ponekad graniči sa neodređenošću. Mislim da se i na ovom stepenu programa Pakta moglo postići više konkretnosti, a pre svega preciznosti, naročito u pogledu odgovornosti za njegovo sprovođenje. U tom slučaju ne bi smo u ovim dokumentima čitali da je "Amerika vodeća, Rusija ključna, a NATO da je presudni doprinos". Određenijim jezikom svakako bi se morao izbeći utisak da su, zemlje obuhvaćene ovim nacrtom, više nekako mehanički zbir i objekt, nego ono što zaista jesu – samostalni entiteti, kojima samo valja pomoći da svoju prirodnu, međusobnu upućenost iskazuju plodotvornom saradnjom, a ne kao do sad bojnim trubama.

U poređenju sa najpoželjnijim perspektivama koje otvara ovaj Program stabilnosti, možda je zanemarljiva opaska da se on više bavi posledicama nego uzrocima katastrofalnih pojava na ovom prostoru. Ovakav postupak ne vodi uvek pravim uvidima i trajnijim rešenjima, ali se u sklopu svih ostalih činilaca Pakta, ovakva inverzija uzroka i posledica

može privremeno zanemariti. Uzoran je prilog Centra za evropske studije, Sistem posleratne i Jugoistočne Evrope, i tu su sadržani beskompromisni i vrlo ambiciozni predlozi za ubrzano približavanje balkanskih zemalja Evropskoj Uniji.

Čini mi se da treba uočiti i jednu prazninu u ovom nacrtu. Nedostaje čitava oblast obrazovanja. Imamo ekonomske, političke, vojne i druge njegove elemente. Držim da ćemo se svi složiti da je savremeno obrazovanje danas više nego ikada sine qua non moderne ekonomije, a da i ne pominjemo od kolikog je značaja obrazovanje baš na Balkanu i to u ne-ekonomskim sferama života u kojima caruju predrasude, mitovi, pristrasna tumačenja istorije i slično.

Nema nam pomoći, ako ne umemo sami da pomognemo sebi, a to nikako neće ići bez obrazovanja koje odgovara ovom vremenu. Nažalost, mislim da smo u proteklim godinama, izučavajući isključivo ratničke veštine, samoodmagali sebe, te da nas zaista sada treba da podučavaju sa strane i to više nego ikada.

Odavno već nije tajna da su Balkancima uvek drugi krojili kapu, pod raznim izgovorima, najčešće zavojevačkom knutom ili devizom “zavadi pa vladaj”. Balkan je služio kao poligon za odmeravanje ili za podmirivanje tuđih interesa i računa. Otuda neće biti suvišno baciti još jače akcente na samosvojnost i poštovanje individualnosti svake pojedine zemlje. Širom ovog prostora, odveć je sumnje posejano u sve što dolazi sa strane, a naločito se nagomilalo podozrenje na usrećitelje koji ne traže velike kamate. Biće i ljudi manje opterećenih prošlošću, koji će sporo i teško poverovati da se konačno našao neko ko iskreno želi da im pomogne.

Nisu slučajno u Srbiji još uvek u punoj snazi izreke poput one “pomoć tuđa – naplata je skupa”. Sva ova autarhična shvatanja pašće, nadam se, pred opasnošću da se bez tuđe pomoći neizbežno srlja u potpuni sunovrat.

Stoga bih u nacrtu Pakta, još markantnije podvukao, da će Evropska Unija zasnivati posebne odnose sa svakom zemljom ponaosob, i da će pri tome uzimati u obzir posebne situacije u svakoj od njih. I kad nisu dovoljno naglašena ovakva opredeljenja u nacrtu, smatram najčvršćim mestom da iza nacarta ne stoji nečija zadnja misao: “Samo ako vi Balkanci budete dobri i poslušni, mi ćemo vam pomoći”. Tako bi se stvarali podanici i servilni pojedinci, a ne slobodne ličnosti i narodi. Rekao bih, da se najzad i konačno videlo, da za Evropu nema sreće na parče, niti prosperiteta na kolonijalnim osnovama, a ponajmanje mira i stabilnosti.

Predlog nacarta predviđa da će paket mera za Jugoistočku Evropu važiti i za Srbiju, kada to politički uslovi budu omogućili. Ovo je za mene, svakako najspornije mesto celog programa. Najpre, neodrživo je zato što je potpuno neodređeno. Nigde se u predlogu ne navodi koji su to uslovi što ih valja ispuniti. Druga je stvar što većina od nas to podrazumeva ili što te uslove sklapa iz parcijalnih izjava visokih svetskih funkcionera, jer slabija strana ove formulacije proističe iz potpune neizvesnosti roka tih neminovnih, a uslovljavajućih promena u Jugoslaviji. Doduše, nezvanično je poznato, da je jedan od traženih uslova pad režima i dolazak na vlast, demokratskim putem, relativno normalnog rukovodstva.

Uključivanje Srbije u istorijski program obnove i stabilizacije, upravo je jedina okolnost u kojoj srpski narod može izići iz šovinstičkog geta i zajedno sa ostalim članicama Pakta, početi da se demokratizuje i privredno jača. Nema drugog demokratskog puta i načina da do ove promene dođe. Sve ostalo je prepuštanje stihiji, haosu, ulici i na kraju novoj torturi. Ne zamerite mi na ironiji, ali evo, najmoćniji političari sveta, još jednom, sada posredno, a možda i nehotično, ukazuju besprimernu čast i važnost čoveku, koga istovremeno, ali i neposredno i svesno upućuju pred Haški tribunal, da mu se sudi za ratne zločine. Koga ovako paradoksalno ponašanje najbogatijih, pa utoliko i najodgovornijih zemalja ne bi potpuno zbunilo, da ne kažem sludilo. Najpre, punih deset godina, državnici koji odlučuju o sudbini ove planete, komuniciraju isključivo sa Slobodanom Miloševićem, istovremeno ga optužujući za svakakva zla. Pred očima čitavog sveta, a pogotovo srpskog naroda, Slobodan Milošević je jedini čovek u Jugoslaviji sa kojim se razgovaralo i dogovaralo, iz svih domena, iz svih

nadležnosti, pa i iz očigledne uzurpacije tuđih prava. Jedino sa njim se dele i kriju od srpskog naroda kardinalne tajne. On je ekskluzivni saradnik ovozemaljskih bogova, a koji vole da u svojim knjigama, opisuju kako s njim ispijaju viski.

Da se razumemo, srpski narod jeste najodgovorniji – višestruko poražen i višestruko odgovoran. Njegovu tragičnu krivicu istorija ne može sprati, niti on tu svoju krivicu može ikada okajati. Ponajmanje sam ja advokat koji bi je prikrivao. Međutim, ne gubimo iz vida šta je srpskom narodu počinio taj isti nacionalistički režim, predvodnik bratoubilačkog rata. Ima dovoljno vrlo ozbiljnih istraživača koji javno dokazuju da je daleko najveći gubitnik u poslednjih desetak godina, na jugoistoku Evrope, upravo srpski narod.

Istoričari će se pozabaviti zagonetkom zašto je srpski narod dozvolio da bude obmanut, zaveden, izigran, zloupotrebljen i doveden do istorijskog poraza. Mnogo je možda važnije, važnije od svega, da stalno držimo na umu da je čitav ovaj prostor još uvek zagađen, ne samo srpskim, već i mnogim drugim nacionalizmima i da je to danas i dalje potencijalno naša najveća opasnost i barijera da probijemo обруč.

Nema dakle sumnje da je Milošević svojevremeno uživao plebiscitarnu podršku u srpskom narodu, ima još onih kod kojih je uživa. Ali se zbog jednog čoveka, a i zbog te druge Srbije, ona ne može exkomunicirati i izolovati. Promene se ubrzavaju sankcijama i povezivanjem, a ne izolacijom.

Na kraju, dozvolite mi da, povodom toga, samo jednu anegdotu ispričam. '48. godine, Staljin je iz već poznatih razloga – ja se izvinjavam zbog ovog poređenja – naredio da se na svim školskim globusima izbriše Jugoslavija i da ne postoji. Skender Kulenović je na to ispevao pesmu, stih koji glasi: "Nije rupa u planeti, no je rupa u pameti".

Mislim da ovim metodama, i bez potrebe da ih bilo ko opevava, ne treba rešavati problem Srbije. Treba je vratiti u program, odmah da uđe u program i da bude na njoj selektivno primenjivan, kao što se selektivno treba primenjivati na sve druge države.

Gajo Sekulić:

To je bio veoma dobar govor, ali bilo bi bolje da govorimo manje, od 3 do 5 minuta. Ja nemam nikakav drugi argument, osim taj da nikakav dugi govor, bez polemike, bez varnica, neće nas probuditi iz položaja aktera civilnog društva, čija je glava 20 metara u pijesku, u odnosu na ovaj nad-civilni uglavnom etatistički projekt – u etatističkoj radionici napravljeni projekt – Pakta stabilnosti za Jugoistočnu Evropu.

Čičak je to sve rekao fino, i naš je problem kako mi to da prevaziđemo. Možemo li naći uslove da na slijedeću konferenciju, krajem jula u Sarajevu, se čuje naš glas, ili ne možemo naći? Najvjerovatnije je da se naš glas neće čuti, jer se nije čuo ni od '89. godine, ni na jednoj konferenciji, ni na jednoj svjetskoj priči o sudbini ovog regiona. Ali, mi moramo težiti ka tome da se naš glas čuje.

S druge strane, za mene je najvažnija priča ovdje kako, kad ta stvar započne, da mi obezbijedimo da se taj glas čuje kroz civilnu kooperaciju svih vrsta, u svim zemljama, u ovom procesu kad nam se pravi malo širi nad-državni krov, jer smo se u ovim užim malo gurali. Ta dva spektra mislim da trebaju biti dominantna u ovom razgovoru.

Stjepan Kljujić:

Dame i gospodo, ja vas sve srdačno pozdravljam i mogu vam sa sigurnošću reći da će ovog Pakta biti.

Bilo to nekom drago ili ne, Zapad je konačno shvatio da sa Balkancima, bez obzira koje su vjere i nacije, kojeg ideološkog opredjeljenja, nema demokratskog razgovora. Možda to nekoga može i da uvrijedi, ali ja sam vrlo sretan što su oni to shvatili i sve ove zemlje će ući u taj Pakt, bilo prije ili kasnije. Njihovi lideri će potpisati, a moram ovjde reći da Srbija trenutno iz tehničkih razloga ne može to potpisati, jer nema ko doći da potpiše. Ovi koji su na vlasti su ucijenjeni Hagom, a još nismo dobili tu drugu, demokratsku alternativu. To nam

otvara veliku mogućnost da konačno krenemo u jednu ofenzivnu borbu za demokraciju, ali vrlo jasnih obrisa.

Prije svega, potrebno je među historičarima napraviti znanstveni koncenzus o našoj prošlosti. Ne politički gospodo, nego znanstveni. Tek kad se utvrdi znanstveni koncenzus o našoj prošlosti, činjenično stanje, moći ćemo ići naprijed. Jer, ako se to ne dogodi, onda ćemo i dalje, svako na svojoj strani učiti svoju historiju, a to praktično znači da će se odgajati novi ratnici za neke buduće ratove.

Nama se otvara jedna velika perspektiva, istina sa zakašnjenjem, ali ima jedna stara kineska poslovice da se bolje vratiti sa pola pogrešnog puta, nego ići do kraja i mislim da smo mi danas u tom stadiju. Put u Evropu je otvoren, ali kakav put? Samo evropski put, a to znači ni socijalizam, ni nacionalizam.

Ko može da predvodi taj put? Mi već dugo godina živimo u jednom zatvorenom krugu, gdje je nemoralnost glavna karakteristika javnog života. Da ljudi koji su do jučer bili vodeći ateisti i tvrdili kako nema Boga, danas idu prvi u božije hramovi i demonstriraju svoju privrženost religiji. Ono što je tragično nije što oni čine, nego što nema zdrave sredine da ih prezre, jer demokratske snage u današnjem trenutku, koje imaju moralnu podlogu, mogu jedino diskvalifikacijom i prezirom da pokažu svoje neslaganje. Kasnije ću reći zašto novine ne pišu o tome.

S druge strane, ovo je vrijeme političke identifikacije. Mi moramo jasno i glasno reći ko šta zastupa i ko je sposoban da šta zastupa. Ja nemam ništa protiv nevladinih organizacija, ali molim vas, na ovom prostoru bivše Jugoslavije, ima jako mnogo nevladinih organizacija koje su dobile ogromne pare – svaka čast nekima, ima izuzetaka koji jako djelotvorno djeluju – međutim jedan broj njih sjedi akademski, priča i diskutira, ali izbjegavaju jedini put koji je potreban za promjene. Pogotovo sad u ovim uvjetima, kad budemo imali Pakt, a to je isključivo politička, parlamentarna borba. Ne postoji ni jedan način za promjene, ukoliko one ne budu na demokratski način izvedene kroz parlament i izbore.

Moram reći da je tu veliki hendikep intelektualaca, jako obrazovanih ljudi, a moram vam reći i to da političku visprenost i politički talenat ne donosi ni jedna škola. Moram vam kazati da je u Britanskom parlamentu '39. godine, sjedilo 110 ljudi koji su završili Cambridge i Oxford, a Britaniju je iz rata izvadio jedan pomorski oficir. Dakle, ti ljudi moraju shvatiti da sada, kad budemo imali trajni mir, i kada vlade budu morale slušati i primiti evropske norme, nama predstoji jedino političko organiziranje sa jasnim naznakama da smo za dosege evropske, zapadne civilizacije.

Mislim da je završeno sa akademskim naglabanjima. Kako to predočiti javnosti? Molim vas i ovaj današnji skup će biti doziran. Vladajući mediji će dati onoliko koliko njima odgovara i praktično oni će jedini dobiti, jer će oni pokazati da su oni demokrate – evo vidite, skupila se tamo u nekoj kongresnoj dvorani, skupina disidenata (mahom većina nas je bila za vrijeme bivšeg režima disident) i oni tamo govore, a vidite, mi smo im to dozvolili. Ali, nemojte misliti da će suština ovoga doći do onog posljednjeg glasača, radnika i seljaka, besposlenog, do socijalno-ugroženog čovjeka i tako dalje.

Dakle, politička borba koja nam pretstoji, odnosno ljudi koji žele to prihvatiti je politička borba za one ljude koji niti gledaju televiziju, niti mogu kroz opskurne novine danas doći do spoznaja kakva ih budućnost čeka. Da se razumijemo, ja nisam za ulične mitinge i nisam za štrajkove, jer danas na ovim prostorima imamo jednu nezrelu socijalnu priliku. Kaže Predsjednik Sindikata: "Izađite i štrajkajte". Za šta bi oni štrajkali kad nisu radili? Mi moramo objasniti tranziciju radnicima iz bivšeg socijalizma, da ne postoji više pravo na plaću. Ne postoji više ni jedan političar koji može otići u banku i reći: "Odštampajte toliko i toliko novaca". Ovaj godpodin Nikolaj, koji ima ključeve od naše banke ne da! Dakle, mi se moramo boriti da bi radnici dobili posao i nisam za ulično rješavanje ove krize.

Naravno, jedan veliko broj novinara je bio suradnik bivšeg policijskog režima, a jedan broj je i danas. Dakle, novirani koji su dosta krivi za ovu situaciju – nije ni slučajno što su se bivši lideri komunističkog novinarstva, u ratu gotovo proporcionalno podijelili na tri strane.

Novinari ni danas nisu spremni da se suoče sa istinom, nego jednostavno pripadaju određenim političkim strujama, neki su povezani policijski, pa kad uzmete neke novine stalno vidite policijske dosijee. Gospodo, vama je svima poznato ko može doći do policijskog dosijea, bez obzira da li su to frakcije koje su nekada imale policijsku moć, ili koje imaju danas.

Ono što je bitno za politički život u Bosni i Hercegovini je da razgraničimo ko je za multi-nacionalnu i ko je za sekularnu Bosnu i Hercegovinu. To su dva osnovna problema i zato je danas potpuno izvjesno ko je opozicija u Bosni i Hercegovini.

Ovdje sam danas čuo diskusiju da smeta srpski i hrvatski ekstremizam. Molim vas, to je tačno. Bilo je ljudi i koji su '92. to rekli, ali ja vam tvrdim da smo mi '92. imali Patriotski bosanski front i za časnog čovjeka nije bilo dileme na koju će stranu '92.

Zašto i od koga je taj Front izdan? Zašto je izdana platforma Predsjedništva? Ovdje sam čuo G-dina Kapetanovića. Znao on je bio Ambasador bivšeg režima u Otavi i bio je jedan od 12 bosansko-hercegovačkih ambasadora. Mi smo tada zvali te ljude i rekli: "Molim vas, uzmite Ambasadu do sukcesije, pridružite nam se." Na žalost, nije tako bilo, a meni je jako žao što G-din Kapetanović nije onda u Otavi napravio pool da se bori za Bosnu i Hercegovinu, da objašnjava agresiju i da nam pomogne. Da su takvi ljudi ostali u diplomatskoj službi Bosne i Hercegovine ne bi se desilo da ambasadori budu oni koji su kasnije bili, i koji su na žalost i danas.

Dakle, kad govorimo o aktivnoj političkoj borbi: ja sam prišao G-dinu Stamboliću, kojega veoma cijenim i rekao: "Ivane, tvoj jedini put je da napraviš partiju. Danas nama za Srbiju treba jedna partija evropskih, demokratskih principa, jer nema alternative." Molim vas, u Srbiji su danas takozvane opozicione partije razornije prema Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Makedoniji nego sam Milošević. Milošević je bio dovoljno mudar da nije davao takve izjave kako kaže Drašković: "Ko podigne zeleni barjak, treba mu odrezat ruku". Ako je Đinđić okretao vola na Palama i tako dalje. Ja, dakle, preporučam čovjeku kojeg neobično cijenim iz bivšeg režima i sve ove ratne godine, s kojim sam imao susret i za vrijeme rata, da okupi ovo što ima Veselinova, Popova, Čanaka i da tu naprednu Srbiju organizira i da je to jedini put za promjenu režima.

Na kraju da kažem da je demilitarizacija Balkana budućnost, ali do nje moramo doći. Ona ne može biti provedena samo u Bosni i Hercegovini, i ne može biti provedena ni malo šire, jer to je najveća nesreća ovih prostora. Akademik Supe kaže: "Ako želite da unesrećite mali narod i malu državu, samo je gurnite u proces naoružavanja". Ali, ta demilitarizacija ovih prostora mora doći na kraju kada demokratske snage naprave ovaj politički konsenzus, istorijski i znanstveni o kojem sam govorio, i kad zaista učinimo da se što više građana upusti u ofenzivnu političku, parlamentarnu borbu. Drugog izlaza nemamo.

Gojko Milinković:

Ja ću biti uistinu kratak. Želim prije svega da pozdravim Forum građana Tuzle i da poželim da ovaj skup da svoj kreativni doprinos nacrtu Pakta o stabilnosti.

Nema dileme da je Pakt o stabilnosti šansa Bosne i Hercegovine ako je pravilno iskoristimo. Za njegovo bolje razumijevanje bilo bi nužno temeljito proučiti Zeleni papir, jednu širu analizu, i vidjet će se na kojim principima i kojim mehanizmima će taj Pakt uistinu djelovati.

Vidjeli ste da on obuhvata plan rekonstrukcije, otvaranja, razvoja i integracije, i da je u čitavoj toj aktivnosti koja je tu praktično dovedena do pred kraj, uloga i naše diplomatije, bosansko-hercegovačke bila značajna. Ja ne mislim da iznosim neke detalje iz toga, ali mogu da kažem da su oficijelni organi Bosne i Hercegovine, prije svega Predsjedništvo i Savjet ministara, u intenzivnoj aktivnosti da se iskoristi ova šansa najvećeg do sada samita šefova država i vlada održanog u Bosni, da budemo dobri domaćini i da, kao takvi nametnemo naša rješenja i ideje.

Pošto sam rekao da ću biti kratak, podsjetio bih samo i zamolio ove nevladine organizacije, da se uključe u taj proces u ovom mjesecu, ili narednom ako bi to bilo

odgođeno, jer zahtijeva veliku logistiku i veliki broj učesnika svih faktora, da učinite sa svoje strane tu transparentnost o kojoj je bilo govora, da podržimo prije svega kao građani Bosne i Hercegovine ulazak u Pakt, i da se izborimo da sjedište ključnih institucija Pakta o stabilnosti bude u Bosni i Hercegovini. To će biti već jedan konkretan potez, a unutar nas, lakše ćemo mi to onda razriješiti.

Drugu stvar koju bi, po meni trebali podržati, pošto je naše bliže okruženje dvije zemlje, SR Jugoslavija i Hrvatska, da potpomognemo što brže SR Jugoslaviju da ispuni uslove za ulazak u ovaj Pakt, jer je to vrlo značajno za njegovo normalno funkcionisanje i uopšte konstalaciju snaga na Balkanu. Mislim da smo mi toga svjesni. Mi smo na ovim prostorima i znamo šta to znači, jer inače u suprotnom SR Jugoslavija bi bila – kako reče jedan Slovenac na ovim diplomatskim aktivnostima – crna rupa na Balkanu. To nama nije u interesu.

Ovdje je jedna kratka observacija na rad zajedničkih organa. Ja sam jedan od onih ljudi, koji su istina manjina u radu tih organa, ali onih koji su rekli da još uvijek vladaju tri nacionalističke oligarhije i da su povezane vrlo preciznim interesima i mehanizmima svog djelovanja i da je zaista teško raditi u tim zajedničkim organima. Zato mislim da je tu šansa, upravo te bosansko-hercegovačke opozicije. Taj rad je dosta težak i složen jer su mehanizmi na kojima vladaju te tri oligarhije precizno, do tančina, razrađeni i na žalost efikasni, i da proces usaglašavanja nacionalnih ili entitetskih interesa ide izuzetno sporo i strahovito opterećuje efikasnost rada tih organa.

Moram da, sada kao član i ispred tih oficijelnih zajedničkih organa, kažem da ovi što su govorili o eventualnoj ispravci Dejtona. Ja bih molio da tu budemo do kraja oprezni. Ne možemo tako lako valorizovati jedan dokument prije nego što smo ga i proveli. Mi se trebamo boriti za sliku, podržati one snage koje su za provedbu Dejtona, a onda na bazi toga valorizovati domete Dejtona. To je izuzetno osjetljivo pitanje i mislim da takve ishitrene izjave nisu.

Sigurno da će Pakt o stabilnosti pospješiti realizaciju Dejtona i vjerovatno otići dalje od Dejtona, ali insistirati na ovome, u ovom trenutku ne smatram politički promotivno. Eto, ja bih vas zamolio još na kraju samo to, da se svi uključimo, nije važna više politička pripadnost, kada je u pitanju ovakav samit, da pomognemo, da odigramo svoju ulogu domaćina i da u tome maksimalno iskoristimo našu šansku koja je pred nama.

Goran Kapetanović:

Meni je žao što me gosp. Kljujić prozvao ovdje za izdaju patriotizma, ja sam spreman da razgovaramo o patriotizmu kad god hoćete. Na kraju, ja sam ostavku i dao zato što sam bio protiv agresije na Bosnu i Hercegovinu, a to da li sam trebao da uradim ovo ili ono ja ne znam. U svakom slučaju, vi ste u svoje vrijeme isto tako primali instrukcije iz druge republike, pa niko ne postavlja pitanje je li to bilo patriotski ili ne. Mislim da možemo sjesti i razgovarati, pa ćemo doći do pravih odgovora na to šta je ko radio i kako je radio.

Rifat Rastoder:

Uvažena gospodo, dolazim iz države koja suštinski ne postoji, a donosim vam pozdrave iz zemlje i države koja formalno ne postoji, kao međunarodni subjekat, ali suštinski itekako postoji, i štaviše jedan je od ključnih kamena temeljaca i ključeva stabilnosti na Balkanu i Jugoistočnoj Evropi.

Riječ je o Crnoj Gori, jednoj od republika bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, jednoj od ukupno dvije federalne članice SR Jugoslavije, koja formalno – kao što rekoh – još postoji, ali suštinski gotovo da ni u jednom jedinom elementu godinama već ne funkcioniše. I konačno, jednoj od istorijski najstarijih balkanskih država, koja i ovih dana po mnogo čemu skreće na sebe i zaslužuje još veću međunarodnu pažnju.

Dao sam ovih nekoliko naznaka da bih animirao vašu pažnju, na moje uvjerenje da je u Jugoistočnoj Evropi, još mnogo nezaokruženih pitanja, problema i procesa, i da se to ne bi

smjelo prenatrebati ni u jednom iole ozbiljnijem projektu, i pogotovo ne projektu kakav je Pakt stabilnosti za Jugoistočnu Evropu, jer bi to bilo isto kao kad bi krenuli da gradimo kuću na očigledno nestabilnom, trusnom i terenu sklonom urušavanju. Tako ne samo što bi potrošili energiju i novac, nego bi svjesno ugrozili sopstveni i život svoje djece.

Mi u Crnoj Gori inače svesrdno podržavamo ovaj projekat Pakt stabilnosti, njegov osnovni cilj i dobre namjere i tu nemamo dileme. Jedno od pitanja kojim se mora mnogo ozbiljnije prići u projektu, zbog kojeg smo se okupili i o kojem se ovih dana razgovara na brojnim i raznovrsnim nivoima, dakle Paktu stabilnosti za Jugoistočnu Evropu, jeste i pitanje učešća Crne Gore i Srbije u ovom Paktu. Odnosno, pitanje daljih odnosa Crne Gore i Srbije u vezi i sa učešćem u Paktu o stabilnosti i sa odvijanjem aktuelnih procesa na ovim prostorima. O tim odnosima će naravno u konačnom odlučiti građani ove dvije stare države. Sadašnja članica SR Jugoslavije, kao što reko, tek formalno postoji, ali bi ti odnosi mogli ipak postati najveći kamen spoticanja u realizaciji i ovog pakta stabilnosti o kojem danas razgovaramo, ukoliko se naravno tom pitanju ne pristupi na odgovarajući način i pravovremeno.

Ono što kao prvo ovaj Pakt mora uvažiti, po mom mišljenju, jeste to da kroz odgovarajuću, adekvatnu, ali i posebno tretiranje i Crne Gore i Srbije, mora se obezbijediti njihovo učešće i razjasniti činjenica, odnosno otkloniti zablude da SR Jugoslavija postoji i da se ona može tretirati kao subjekat ovog projekta.

I tome faktičnom nepostojanju SR Jugoslavije nije uzrok samo Slobodan Milošević, ili bilo koji drugi politički lider, kao ni bilo koji režim na ovim prostorima. Uzroci su mnogo dublji, suštinske i sistemse prirode. Ukoliko se to ne shvati često će se doći do pravog rješenja i stabilnosti u ovom prirodnom dijelu Evrope.

Naime, ja sam uvjeren da je pitanje daljih odnosa Crne Gore i Srbije, jedno od ključnih, a u ovom času i u ovoj fazi poznatih procesa, vjerujem i najvažnije pitanje stabilnosti u Jugoistočnoj Evropi. Dalje održavanje i podsticanje opstanka jedne neodržive zajednice, kao što je sadašnja federacija Crne Gore i Srbije, samo odlaže suočavanje sa sviješću koja nas je zapravo i dovela do zla i tragedija koje smo svi živjeli, i još živimo u posljednjih desetak godina.

Ova zajednica, i posebno u sadašnjem obliku je neodrživa, prije svega zbog međusobne kvantitativne nesaglasnosti. Srbija je, kao što je poznato, po svim mogućim parametrima desetinama puta veća od Crne Gore i prosto je nemoguće naći državnu formu u kojoj bi ti parametri garantovali objektivni i realan odnos interesa građana i naroda Crne Gore i Srbije. Sa tog stanovišta zapravo, Srbija zaista ima pravo da se bori za više učešće u odlučivanju. Crna Gora opet, nema pravo da sama sebe ukine i tako dalje.

Zaista je riječ o jednom važnom, jednom od možda najvažnijih pitanja za realnu primjenu Pakta o stabilnosti, te bi taj projekat to morao imati u vidu. Potpuno se slažem da je jedan od važnih preduslova za Pakt o stabilnosti demilitarizacija, odnosno oslobađanje građana i naroda ovog prostora, kompleksa oružja, kompleksa vojne sile sa oružjem. To pitanje bezbjednosti treba izdići iznad tih parcijalnih krugova odlučivanja.

Ranko Krivokapić:

Prethodnih godina kada sam dolazio u Forum građana Tuzle, dolazio sam kao izdajnik, koji je idući iz svoje zemlje kao izdajnik, ovdje uspijevao da bude bar na par dana patriota ljudskosti, razuma i one Bosne koja se branula svim tim vrijednostima i vjerovatno tada pomalo patriota Bosne i Hercegovine. Na svu sreću vrijeme se promijenilo, pa sada dolazim iz zemlje ne kao izdajnik Crne Gore, a u Bosnu valjda dolazim još uvijek kao privrženik i patriota Bosne i Hercegovine.

Naravno ta moralna snaga koja je to omogućavala tada, bili su NGO i neki drugi oblici nevladinog organizovanja u Bosni i drugim bivšim jugoslovenskim republikama, i ta moralna snaga je mislim i crpila taj svoj dio političkog zaleta u prethodnom periodu. U ovom vremenu, koje je sada u Bosni i bivšim jugoslovenskim republikama, prvenstveno u Bosni i Srbiji i Crnoj Gori, potreba je da dio te moralne snage pređe u političku snagu. Ja bih rekao,

da mjesto marša kroz institucije, maršira kroz opoziciju – prvenstveno u Srbiji i Bosni i Hercegovini – i da taj politički, moralni potencijal dobije svoje efektuiranje i u životu građana tih republika.

Govorim sa pozicije – iako je Vehid rekao na početku da je ovde prisutna opozicija. Mi jesmo vlast ali smo opozicija vladajućim strukturama. Kao što znate pri svakoj promeni vlasti, a prvi put se to desilo u Crnoj Gori, postoje vladajuće strukture i u samoj vlasti, koje se dobro opiru demokratizaciji, kontroli i svemu ovome što čini elemente za dublju demokratizaciju i za dublju transformaciju tog sistema.

Naravno, sa tog iskustva vlasti treba sasvim otvoreno reći da tu ima saveznika – neke ste i ovde spominjali – ali na nekoj večeri preksinoć, Lord Johnson, Predsednik Skupštine saveta Evrope mi je rekao da niko tako strastveno i emocionalno zastupa ono protiv čega je nekad bio kao konvertit. To je logika življenja i to je logika politike i na to se treba navići ako ta politika daje rezultat. Ona u Crnoj Gori daje rezultat. Mi ne kopamo po prošlosti tih ljudi, mi tražimo da sada daju rezultat. U toj vlasti je G-din Novak Kilibarda i sva gospoda iz DPS-a, da ne nabrajam kako to već ide.

Želim vam taj dio iskustva preneti kao operativno iskustvo, kao iskustvo koje daje rezultat i kao iskustvo koje je na žalost usud bavljenja politikom, gdje je rezultat jedino mjerilo, a naše moralne reminiscencije, naš puritanizam ćemo ostaviti za svoje biografije i nešto slično. Mi smo obavezni da ovom narodu damo rezultat, koji se zove slobodnije i bolje življenje.

Živko Prigel:

Razumljivo je da je između Pakta stabilnosti, koji je produkt državnih organa na jednoj i civilnog društva na drugoj strani, neka proturečnost. Civilno društvo, po prirodi, je malo haotično i improvizovano, dok Pakt stabilnosti, kao državni projekat treba da bude visoko organizovan. No, tu ima mesta gdje mi možemo mnogo toga da uradimo.

Ja sam tu ispred Zavoda za otvoreno društvo, odnosno Soroš fondacija Slovenije, i kad smo mi razmišljali šta bi mogli u tom svojstvu da uradimo, vidimo mesto civilnog društva pre svega u kreativnoj implementaciji nekih opštih modela, jer nema potrebe da se otkriva topla voda, ali s druge strane opet nema potrebe da se prenebregne znanje i iskustvo koje postoji na tim prostorima.

Danas se često Balkan spominje u nekim negativnim konotacijama, ali ipak je Balkan područje koje ima industrijsku tradiciju, gdje je bilo itekako mnogo naučnih i kulturnih vrhunskih dostignuća. Dakle, verujem da civilno društvo, odnosno projekti organizacije civilnog društva, treba da doprinesu tome da se Pakt stabilnosti u što većoj mjeri osloni na ljudske resurse koji tu postoje.

Zbog toga bi ja prosto predložio da se organizuje jedna serija specijalizovanih razgovora, specijalizovanih sastanaka, gdje će se razmjenjivati međusobna iskustva, gdje će se primjenjivati pristup najboljeg iskustva. Dakle, gdje ćemo da vidimo ko, šta već sada radi dobro, pa se to može primeniti u drugim sredinama. Na taj način ćemo dolaziti i do jedinstvenijih rješenja, ne naturenih od neke države koja više ne postoji, nego motiviranom razmenom iskustava, da bi na taj način rešenja bila što sličnija, što će omogućiti dalju kooperaciju na tim područjima.

Ja lično imam iskustvo sa Phare programom Evropske Unije, u koji je Slovenija uključena. Phare program, a jednim delom će biti i Pakt stabilnosti budžetska institucija, biće odmerene neke pare, koje će trebati godišnje trošiti, i službenici koji će biti zaduženi za trošenje tih para će razbijati glavu kako da smisle pametne projekte. I tu ja, itekako vidim mesto organizacija civilnog društva, da kreiramo zajedničke projekte, zajedničke ideje i da ih onda uključimo u programe, eto u tom slučaju Pakta stabilnosti.

U mnogim slučajevima, civilno društvo će se naći u ulozi inkubatora nekih novih institucija, koje su potrebne u demokratskom društvu. Dakle da će prvo civilno društvo

napraviti one prve eksperimente osnivanja nekih demokratskih institucija, koje bi se kasnije uključile u regularne državne strukture na tim našim prostorima.

Eto to je ono konkretno što sam želio da kažem. Načelno, Europa nije mogla pre deset godina da lansira Pakt stabilnosti. Trebalo je da padne Berlinski zid, trebalo je da dođe do neke konvergencije sistema, kao što bi o tome rekao Daniel Bell, da bi neke vrednosti bile opće-prihvaćene: tržište, pluralistička demokracija, sloboda medija, prava manjina, ljudska prava, vladavina zakona, deregulacija i otvaranje države. To pre deset godina još nije jednoglasno postojalo u Europi.

Na drugoj strani i Balkan je trebao da pređe neko tragično iskustvo da bi danas sve te vrednosti među ljudima, gotovo u svim tim našim balkanskim prostorima, bile široko prihvaćene. Treba se samo setiti kako sve te vrednosti, pre deset godina, nije se moglo vrlo lako i jednostavno braniti. Dakle ipak, danas smo u tom pogledu u mnogo boljoj poziciji nego što smo bili prije deset godina, ali je iza nas jedno izuzetno tragično iskustvo.

Senka Nožica:

Ja bih htjela da se vratim, sasvim konkretno kao što je rečeno u jednoj diskusiji, ne samo Paktu stabilnosti, nego našoj ulozi u realizaciji ciljeva Pakta stabilnosti. Ono što je za mene, u početku bila dilema oko Pakta stabilnosti, u Bosni i Hercegovini upravo to, kao što čujem danas za razliku od Hrvatske, što je naš vladajući vrh prihvatio ovaj Pakt stabilnosti kao jedno savršeno rješenje za budućnost Bosne i Hercegovine.

Vrlo brzo se iz toga da zaključiti da su oni shvatili u stvari, da se radi o jednom dugoročnom procesu, i da su smatrali u stvari da će moći i dalje, svojim ponašanjem kako je bilo do sada, obstruirati sve one pozitivne pomake, koji bi eventualno doveli Bosnu i Hercegovinu do Evropske Unije.

Međutim, kada se ozbiljno pročita Pakt stabilnosti, onda se vidi da je sasvim marginalno to što su predstavnici ovih pet država potpisali ovaj Pakt stabilnosti. Mnogo su bitnije one druge države koje iza njega stoje. Prema tome, taj tempo neće ići onako zamišljaju oni na ovim prostorima, nego će ići onako kako to želi cijeli svijet. To je ono što me raduje. Vraćam se na ono gdje smo mi. Moram priznati da sam u stanovitoj frustraciji, dosta dugo boravim u jednoj nevladinoj organizaciji, pa tako se malo uljuljkam i mislim kako smo u situaciji da mjenjamo cijeli svijet – dođem ovdje pa onda shvatim, oprostite ali to je moja impresija, da se ne razlikujemo puno od onih koji su na vlasti. Da se ne razlikujemo puno od onih koje kritikujemo i za koje mislimo kada bi mi zamjenili da bi nam cvjetale ruže. Jednostavno mislim da među nama postoje isti sindromi, da smo razjedinjeni, da sve nevladine organizacije unutar pojedinih država svaka za sebe djeluje, između sebe na razini elementarne pristojnosti; i zbog toga ne mislim da smo spremni da preuzmemo ono što ja smatram – sasvim suprotno od G-dina Čička – da jeste naša uloga u Paktu stabilnosti.

Ako se govori o ciljevima: u ciljevima Pakta stabilnosti se kaže “stvaranje zrelih, demokratskih, političkih procesa”. Hoće li to uraditi stranke na vlasti? Sigurno neće. Borba za ljudska prava – je li to radi vlast? Ne radi. Borba za nezavisno sudstvo, povratak izbjeglica, borba protiv korupcije i kriminala – pa to sve skida njih sa vlasti. Prema tome, u ovome se oni sigurno ne mogu naći, ovo su apsolutno naši ciljevi i potpuna naša odgovornost.

Ako ne bude ovako, ako za deset godina budemo o ovom istom pričali, to će biti naša odgovornost – nas koji ovdje sjedimo. I mislim da što prije to shvatimo i što prije nađemo ono što je Čičak rekao na početku: “Mostove između nas”, da pokušavamo da zajednički rješavamo te probleme – ne jedinstveno – svako za sebe, ali uz podršku onog drugoga, nećemo sigurno napraviti nikakav korak. Ostaćemo na razini običnih konferencija, običnih priča na kojima će se jednako trošiti pare, kao što rade oni na vlasti u parlamentima – cijeli im se narod smije. Jednostavno ne vidim da oni koji kritikuju mogu drugačije. Zašto sam pesimista? Reći ću vam.

Moja kolegica jutros je spomenula pitanje ravnopravnosti polova. Nastalo je komešanje u muškoj sali. Nismo spremni prihvatiti jedan od osnovnih demokratskih principa,

da ne možemo u razvoj demokratskog društva bez ravnopravnosti polova. Mi u Bosni i Hercegovini pravimo stanovite pomake i mislim da je to moguće uraditi na cijelom tom prostoru.

Idemo dalje; mi imamo trenutno na Kosovu situaciju da se Srbi protjeruju. Bez obzira šta mislili o vladi Slobodana Miloševića, naša je obaveza – i nas ovdje sada – da kažemo “zaustavite to i vratite te ljude svojim kućama”, jer mi u Bosni imamo na to moralnu obavezu. Nama je problem izbjeglica, problem koji nećemo riješiti upravo bez Pakta o stabilnosti.

Dalje, čujem danas jednu diskusiju “ne mjenjajte Dejton”. Znae kad mi neko to kaže ja ne moram uopšte znati, ni vidjeti ko je to rekao. Ja znam odakle je taj ko je to rekao. I opozicija i pozicija iz Republike Srpske kaže: “Zašto tajne optužnice prilikom zadnjeg hapšenja?” Pa, gospodo zato što po javnima niste ništa uradili da uhapsite one koji su vam bili dostupni, koji sjede svaki dan sa vama.

Mi moramo izaći iz te političke licemjernosti vladajućih partija i tek tada imamo šansu, a ja vam kažem i obavezu, da provedemo ono što nam nalaže Pakt o stabilnosti.

Sejfudin Tokić:

Ja sam pažljivo slušao mnoge diskutante i uočljivo je da postoji pomalo zabrinjavajuća bezrezervna podrška Paktu o stabilnosti. Istovremeno postoji i interesantan optimizam izražen o primjeni Pakta o stabilnosti i čak sam čuo, već prepoznatljive tonove, kako alternativa, nevladine organizacije, pa i opozicija, prijeti aktuelnim vlastima Međunarodnom Zajednicom. Mislim da bi malo trebali preispitati ove teze, evo čisto na primjeru Bosne i Hercegovine i primjene Dejtonskog mirovnog sporazuma. U proklamacijama osnovnih vrijednosti, Dejtonski mirovni sporazum je u mnogo čemu blizak Paktu o stabilnosti. Kad pogledate vrijednosti koje proističu iz Dejtonskog mirovnog sporazuma, one nisu suprotstavljene Paktu o stabilnosti, a kada pogledate rezultate tri i po godine primjene tog sporazuma u Bosni i Hercegovini onda su one zaista katastrofalne.

Po meni je zaista suštinsko pitanje u tom segmentu, ko će i po kakvim uslovima provoditi ova, dosta načelna opredjeljenja Pakta o stabilnosti? Ja ne vjerujem da je Međunarodna Zajednica dosad našla tako efikasne instrumente pritiska na vladajuće strukture u ovom dijelu Evrope, da proces koji oni zamisle i vrijednosti za koje se zalažu budu realizirane. Ilustracije radi, mi imamo veliko prisustvo, i vojno i političko, Međunarodne Zajednice u Bosni i Hercegovini koje nije rezultirali ni izbliza dobrim rezultatima u povratku izbjeglih i prognanih. De facto, Bosna i Hercegovina je još uvijek zemlja u kojoj se pravo na privatnu imovinu osporava oko skoro milion ljudi. I sada takva Bosna i Hercegovina, u takvim uslovima u kojim nije razvila one vrijednosti koje u Paktu zagovaramo za cijelu regiju – a to je slobodno tržište, novi uslovi ekonomskog poslovanja – nismo dakle uspjeli uutar Bosne i Hercegovine.

Ja tražim podatke za optimizam, zašto bi to uspjelo na nivou regije. Mislim da bi se u jednoj ozbiljnoj raspravi, trebali zapitati zašto je Međunarodna Zajednica u ovom trenutku pristupila Paktu o stabilnosti. Da li je jedan od razloga loša primjena Dejtonskog mirovnog sporazuma? Da li je jedan od razloga gubljenje nerava, pa i ako hoćete nespремnost da se više finansijska sredstva i ljudski potencijali Međunarodne Zajednice, ili bar onoga što je najmoćnije u toj takozvanoj Međunarodnoj Zajednici, a tu mislim na Sjedinjene Američke Države i Europsku Uniju, da racionalizira? Da nema jednog protektora za svaku zemlju, nego da to objedini pa racionalizira.

Ja mislim da se Međunarodna Zajednica opredjelila za Pakt o stabilnosti prvenstveno sa ciljem jednostavnije kontrole procesa u ovoj zemlji. I da to ne mora značiti brže uključivanje tih zemalja u okviru evropske integracije. Uopšte ne mora značiti.

U tom kontekstu, šta bi bila uloga alternative, ili opozicije, koja je evo ovdje danas okupljena sa dosta šarolikim ili različitim pogledima? Pakt o stabilnosti je nužno pakt država, pakt aktuelnih vlasti. Šta u ovom trenutku može uopšte uraditi alternativa, koja nije konsultovana o sadržaju Pakta o stabilnosti? Ja čak mogu slobodno reći da u nekoj značajnijoj

mjeri nisu konsultovane ni aktuelne vlasti. Dakle, Pakt o stabilnosti je projekat koji je uglavnom formulisan izvan ovog regiona.

Ja mislim da demokratska alternativa, ukupno u ovom trenutku mora pristupiti snažnom pritisku unutar Bosne i Hercegovine, za što je moguće bržu primjenu osnovnih načela Dejtonskog mirovnog sporazuma – i to kroz povratak izbjeglih i prognanih i kroz tranziciju. Ako Bosna i Hercegovina uđe u šire integracione procese sa ovakvim svojinskim odnosima – mi još uvijek ovdje imamo društvenu državnu svojinu – sa nedefinisanim politikom, ja ne vjerujem u perspektive i Bosne i Hercegovine i ukupno ovog Pakta za stabilnost.

U tom kontekstu, mislim da je vrlo neophodno u nastojanjima demokratske alternative ovog regiona, politički više djelovati i iskoristiti sve one snage koje mogu djelovati u okviru parlamentarnih institucija ovih zemalja. Ja nisam pratio, ali mogu odgovorno ovdje istaći jednu vrlo važnu činjenicu, o Paktu o stabilnosti se danas govori u Tuzli, govorilo se na još 5-6 okrublih stolova u Bosni i Hercegovini, nije se govorilo u Skupštini Bosne i Hercegovine. U okviru institucija se nije govorilo o Paktu o stabilnosti.

Zabrinjavajuće je da, Međunarodna Zajednica prihvata takvu logiku van-institucionalnog uključivanja i odlučivanja o takvim procesima. Ta vrsta pragmatizma, koja na prvi pogled može djelovati vrlo efikasno, kao: “šta ima o tome da priča ili Parlament ili Vlada, to je nešto što se mora provest”, djeluje atraktivno samo u prvoj fazi. Već u slijedećoj fazi, kad se oni vrate sa potpisanim protokolima, u stvari vidimo šta je suština. Suština je, da se tada kao akteri pojavljuju u stvari licemjerne politike, koje danas – evo ja ću se zadržati na nivou političkog ambijenta Bosne i Hercegovine – idu dotle da bez ikakvog pardona Predsjednik vlade Herceg-bosne, Jadranko Prlić, slikovito objašnjava, na ceremoniji obnove Starog mosta u Mostaru, kako je taj most stajao. “Evo ovako je taj most stajao, pa ćemo mi njega ponovo napraviti.” Ili pak, Haris Silajdžić, kao jedan od najmoćnijih političara u gradu Sarajevu, licemjerno poziva na primjenu sile, na bombardovanje svih gradova koji ne vrate izbjegle i prognane. Ja sam se tada zabrinuo da se neko neće sjetiti za Sarajevo, možda je to ponovno bombardovanje Sarajeva. Ili pak, Radišić bez pardona, deklarativno je spreman otići, zajedno sa dvojicom svojih kolega kao Predsjedavajući, u Vijeće Evrope, i istaći prioritet Aneksa 7, u gradu Banja Luci u kome ima stotine porodica koje su izbjeglice u vlastitom gradu. Dakle, istjerani su iz svojih kuća, nikad nisu napuštale Banja Luku i ne mogu se vratiti u Banja Luku. Mislim da Međunarodna Zajednica nije našla odgovor za takvu licemjernu politiku. U zemljama kakve smo mi, koje ulazimo u Pakt o stabilnosti, gdje nema javnog mjjenja, gdje se kriminal u principu i bogatstvo kriminalom vrednuje “dobro se snašao”, takva politika jednostavno prolazi.

Drugi dakle, po meni, zadatak bi bio da demokratska alternativa pokuša napraviti javno mjenje, da bi proklamovanu politku političara dovela do onoga do čega provodi. Mi imamo svaki dan vrlo velike, katastrofalno velike razlike između proklamacije i konkretnog djelovanja, da to u medijima, u istupima NGO-a, kojih je veliki broj, u istupima opozicionih političara, uopšte ne bude primjećeno.

U tom kontekstu smatram da Pakt o stabilnosti jeste šansa, koju ni Bosna, a pogotovo čitav region, ne mora iskoristiti. To nije unaprijed siguran progres. Pakt o stabilnosti u svojoj formi, jeste sigurno sigurna kontrola Evrope i svijeta, da više neće biti mogući ratovi i sukobi. A da li će biti progresa, koliko će Pakt o stabilnosti biti donji sprat evropskih integracija, koliko će biti kontrolisano područje – to zavisi od političkih snaga, između ostalog i djelovanja alternative.

Rasim Ljajić:

Čini se da ću ja nastaviti tamo gde je Sejfudin stao. Uočljivo je da ljudi s ovih prostora, stvari posmatraju obično kroz crno-bijelu prizmu, pa tako je i sa ovim Paktom. On, ili se maksimalno glorificira, smatrajući da je to posljednja šansa, čak i božiji dar za ljude s ovih prostora, do onih koji Pakt potpuno minimiziraju, smatrajući ga još jednom promašenom

investicijom Međunarodne Zajednice, kakvih je u protekloj deceniji bio i odviše. Ja naravno neću ovdje tražiti aritmetičku sredinu između ove dvije krajnosti, ali želim da ukažem na neke negativne aspekte ovog plana, jer o onim pozitivnim danas je bilo isuviše puno riječi.

Prvo, ne mislim da je dobro da se Pakt nudi po principu “uzmi ili ostavi”, iz prostog razloga što je tekst prednacrtu suviše uopšten, što on mora biti podložen promjenama i posebno daljnjoj konkretizaciji i operacionalizaciji. U formi u kojoj je dat, on samo predstavlja kompilaciju dosadašnjih proklamacija, rezolucija i drugih dokumenata koji su donošeni u minulih deset godina, povodom rešenja jugoslovenske krize. Tu nema apsolutno ničega novog, osim što se nešto na transparentniji način oslikava odlučnost Međunarodne Zajednice da pacificira ovaj balkanski prostor. Sve ostalo predstavlja zapravo rezime svega onoga što je donijeto u smislu zaključaka glede rešenja jugoslovenske krize.

Osim toga, tekst ima isuviše nedorečenih formulacija, koje ostavljaju prostora za višeznačna tumačenja, ali u pojedinim elementima, on je u dubokoj diskrepanciji sa faktičkim stanjem koje je stvoreno na terenu. To implicira i drugi vid pitanja, prije svega onog: da li je Međunarodna Zajednica s ovim planom zakasnila, minimum deset godina, jer su na terenu stvorene sasvim drugačije okolnosti. Naime, na više mjesta u dokumentu govori se o afirmaciji multi-etničkog društva i zaštiti manjina. Danas međutim, mi smo već u poodmakloj fazi stvaranja etnički-homogenih država, počevši od Makedonije, do Hrvatske – Sloveniju isključujem iz ovog konteksta, jer je njen etnički sastav praktično naslijeđen iz perioda bivše Jugoslavije.

Već danas u Makedoniji imate potpuno etnički polarizovano društvo. U zadnja tri mjeseca, četiri hiljade Makedonaca iz Tetova je napustilo prostor zapadne Makedonije i otišlo u unutrašnjost Makedonije, najvećim dijelom u Skoplje. Imate i obrnut pravac, da se i Albanci iz unutrašnjosti Makedonije premeštaju u njen zapadni dio, sa predominantnim albanskim stanovništvom. Osim toga, Albanci iz juga Srbije iz opština Preševo, Bujanovac i Medveđa, velikim dijelom idu u pravcu Kosova, koje svakim danom postaje etnički potpuno očišćen prostor i Priština se sada pojavljuje kao pijemont okupljanja svih Albanaca. Mi možemo sad ovde govoriti o tome da Međunarodna Zajednica po svaku cijenu insistira na očuvanju multi-kulturnog društva na Kosovu, ali verujte to će ostati puka proklamacija. Za vrlo kratko vreme, to će biti prostor koji je potpuno etnički čist, u som smislu da će živeti verovatno preko 95% albanskog stanovništva.

To neminovno izaziva reprekusije na etničku sliku ostatka Srbije. Naime, ta slika se menja od '90. godine do danas, a ovih dana i događajima na Kosovu, ona poprima i sasvim transparentne oblike u tom smislu da procenat Srba bez Kosova, sada raste na preko 87%, što je bio dugogodišnji san srpskih nacionalista, koji su tvrdili pa i dalje tvrde – jedan od njih se sada nalazi u opoziciji – da Srbija ne može biti stabilna država dok procenat Srba ne bude bar 85%. Mi danas imamo upravo takvu situaciju.

O Bosni i Hercegovini neću da govorim, sa formalno dva, praktički tri entiteta. U hrvatskoj je taj proces već završen, tako da imamo praktično etnički homogene države. U ovom kontekstu, može se posmatrati i pitanje manjina. Što kriza bude duže trajala, to će se intenzivirati i proces konvergencije manjina prema njihovim titularnim, odnosno matičnim nacijama. To se sada događa sa Mađarima u Vojvodini i Bošnjacima u Sandžaku. Oni se naime, nalaze između dvije krajnosti. Jedna krajnost je moguća asimilacija, a druga krajnost jeste njihova migracija. Do sada su se oni opredjeljivali uglavnom za ovu drugu varijantu, i njihov procenat u ukupnom dijelu stanovništva Srbije, svakim danom rapidno pada.

Osim toga, manjine se plaše, da bi nakon i kozmetičkih promjena koje bi se mogle desiti u Srbiji, njihov problem mogao biti skinut s dnevnog reda, odnosno da bi mogle biti zaboravljene od strane Međunarodne Zajednice, i time bi ostale bez institucionalne zaštite njihovih individualnih i kolektivnih prava.

Njihov strah je i opravdan, obzirom da je Zapad i do sada, između političkog pragmatizma i proklamovanih principa, uglavnom se opredeljivao za ovu prvu varijantu. Svojevremeno je u američkoj administraciji bilo dosta polemike oko toga, da li Šešelja treba

prihvatiti kao ravnopravnog političkog sagovornika u Srbiji, čak i kao alternativu za Miloševićevu vlast. Na isti način kao što je svojevremeno nacionalizam prihvaćen kao sredstvo za obaranje komunizma, i sada postoji mogućnost da se neka vrsta benignog nacionalizma prihvati kao način za rušenje Miloševićevog režima u Srbiji, čime stvari apsolutno ne bi bile riješene.

Da skratim, smatram, da bi u okviru radnih grupa, koje bi trebale biti formirane, posebna pažnja trebala biti posvećena radnoj grupi za manjine i radnoj grupi za medije, jer svi projekti Međunarodne Zajednice, što se tiču Srbije, odnosno Jugoslavije, kada su u pitanju mediji, su apsolutno bili pogrešna investicija. Sve ono što je Međunarodna Zajednica uradila u smislu pomoći medijima u Srbiji, a te pomoći je bilo, svodilo se na par medija u Srbiji, koji su bili konstantni primaoci te pomoći.

Šefko Omerović:

Ja ću ukazati samo na neke aspekte zabluda i propusta, koji se mogu iščitati iz dosadašnjeg ponašanja Međunarodne Zajednice – mada nerado koristim taj termin, Međunarodna Zajednica, jer se to upravo odnosi na zapadnu političku i vojnu alijansu. Te zablude i ti propusti, kažem, mogu se iščitati iz dosadašnjeg ponašanja i nagovještaju rješenja, pa i ako hoćete iz prednacrtu Pakta o stabilnosti.

Kada se govori o stabilnost na Balkanu, uglavnom se misli na sve aspekte odnosa između država. Zanimaruje se unutrašnji aspekt stabilnosti koji se uglavnom mora formirati na osnovu među-nacionalne jednakosti i ravnopravnosti vodećih i najvećih nacija, sa nacionalnim manjinama. Taj aspekt mislim da je zanemaren i praktično, iz dosadašnjeg ponašanja, kada se Međunarodna Zajednica obraća, na primeru Kosovske krize, obraća se srpskom narodu tvrdeći da ona bombarduje Srbiju zbog humanitarne katastrofe albanskog naroda. Zanimaruje se činjenica da na Kosovu živi još značajan broj drugih nacionalnosti – Bošnjaka, Turaka, Roma i Srba, o koliko brine država Srbija, pa eto i Međunarodna Zajednica.

Prema strukturi raseljenih, još prilikom sukoba prošle godine, Bošnjaci su činili preko 20% raseljenih lica, koji su se nalazili u Crnoj Gori. Prema sadašnjim podacima raseljenih, tokom agresije na Srbiju i dejstvovanja srbijanskih snaga na Kosovu, Muslimani Bošnjaci iz područja Sredačke Župe, Podgore i Gore, potpuno su iseljeni. Ono što je na žalost tragično, sada se oni uglavnom ne vraćaju. Ispada na kraju, da će se muslimansko-bošnjačko pitanje u SR Jugoslaviji rešavati na najgori mogući način. U stvari tako što ga niko neće rešavati i što će se rešiti kao kolateralna šteta srpsko-albanskih i srpsko-crnogorskih odnosa.

Davanjem nezavisnosti Kosovu, što je već očito i što se već videlo u Rambujeu, praktično se uskraćuju nacionalna, ljudska i građanska prava svih onih koji dole žive. Tihim odvajanjem Crne Gore iz SR Jugoslavije i vrlo nekritičnom podrškom međunarodnih faktora – rekao sam na šta mislim – upravo se onemogućava bilo kakvo rešavanje sandžačkog ili muslimansko-bošnjačkog pitanja. Jer, jedna polovina, bar teritorijalna, Sandžaka pripada Crnoj Gori.

Otprilike nešto se desilo i u prošlosti. Ustavom iz '46., odvojena je Kosovska Mitrovica i pridodata je Autonomnoj pokrajini, danas niko ne pominje da je to dio Sandžaka, nego jednostavno to je Pokrajina. Isto tako je urađeno sa Rudom i velikom okolinom oko Ruda i dato je Bosni i Hercegovini i danas niko ne pominje da je to teritorija Sandžaka. Zato tridesetak sela sa područja opštine Priboj da dođu do svoje matične opštine i prinuđeni su sedam puta prelaziti granicu da dođu do Priboja. Otprilike, tako će se i ovog puta dogoditi. Ja upravo sam htio ukazati na taj problem, da se aspektu unutrašnje bezbednosti država posveti isto toliko pažnja, koliko svim ostalim odnosima između država.

Vehid Šehić:

Obzirom da imamo tri aspekta Pakta o stabilnosti, govorimo kako, tražimo odgovore. Prvi je sigurnost, drugi su civilno društvo, ljudska prava. Treći je ekonomski aspekt. Ja bih imao

konkretna prijedlog, gdje mi možemo imati uticaja kao demokratska alternativa. Predložio bih da mi kao demokratska alternativa sa ovih područja tražimo, putem opozicionih stranaka, putem građanskih grupa, mirovnih grupa; smanjenje izdvajanja iz budžeta za vojsku u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, današnjoj Jugoslaviji, Makedoniji i Albaniji.

Možda bi to bio prvi korak ka procesu demilitarizacije, a time bi omogućili da ekonomska stanja i u ovim zemljama koje će biti potpisnice Pakta, iz vlastitih sredstava bude mnogo bolje nego što je danas.

Mnogi govore – rata više nema. Međunarodne snage su prisutne na prostoru koje će činiti i potpisati Pakt stabilnosti i smatram da je smanjenje vojnih efektivna prvi korak koji treba učiniti – to je prvi korak ka stvaranju sigurnosne zone u Jugoistočnoj Evropi. To bi bio moj konkretna prijedlog.

Miće Carević:

Jedan krak je krenuo, u znaku implozije, na Balkan, za šta se dugo spremao i sada mu se ukazala prilika. Taj krak je porušio sve do čega je stigao. Tu je našao dovoljno pristalica i nastalo je takvo makljanje, kako istorija ne pozna. Etničko čišćenje, pljačke, paljevine, uništavanje svega postojećeg – nepoznato u istoriji ovih krajeva. Pa kad se ustanovilo, da niko nikome ništa ne može, onda su došli u Dejton da potpišu sporazum – ali ti isti koji su i napravili ovaj haos.

Da tragedija bude veća, oni su i zaduženi da ga sprovode, a kako su ga sprovodili se vidi. To je, da ne kažem, jedan infantilna slučaj, da je svjetska zajednica ponudila, onim snagama koje su napravile taj haos, da izvlače iz njega. I kao što vidite, od toga ništa biti neće.

Ostaje još jedina pitanje, zašto je svjetska zajednica toliko dugo trpila nesprovođenje Dejtonskog sporazuma. Ja se bojim, da ako ovi potpišu i ovaj Pakt, da će i sa njim isto biti. Trebaju sasvim nove socijalno-klasne snage da izvlače iz ovog stanja u kojem se nalazimo. A to, kao što vidite ide teško.

Na kraju samo da kažem šta se odnosi na Bosnu. Bosna treba da prihvati nekoliko temeljnih postulata. Prvi je da je ona nedjeljiva, da je država, da su u njoj iskonski živjela tri naroda i da tri naroda treba i da opstanu. Svako nastojanje da se Bosna dijeli, je samo gubljenje dragocjenog vremena.

Drugo – povratak izbjeglica. Povratak izbjeglica je pitanje svih pitanja. To nije humanističko pitanje. To nije pitanje vraćanja u stanište. To je pitanje stvaranja državnosti Bosne i Hercegovine, jer se ne može stvoriti država na demografskoj i geografskoj goleti. To, kao što vidite, samo po sebi govori o tome da to ide jako teško, a pozadina toga je upravo etničko čišćenje.

Treće pitanje – stvaranje institucija Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina mora poslužiti kao uzorak za ispitivanje kako je moguće da jedna država egzistira bez institucija. Centralne institucije uopšte ne rade. Svako zna da su narodi, kada su izlazili iz daleko manjih ratova, stvarali državu da slijepe sile drže na uzdi i da otvaraju procese društvenog preobražaja.

I na kraju, to je pitanje ukupnog privrednog, društvenog i političkog razvoja. Kakav program ima Bosna i Hercegovina? Bosna i Hercegovina ima entitete i oni više liče na afričke tribale. Trinaest država, trinaest skupština, 150 ministarstava – svašta i ništa.

Ivan Visković:

Ja se moram na početku izvinuti. Zbog ozbiljnog kvara na automobilu smo kasnili, pa sam propustio da čujem nekoliko prvih govornika. Biće mi neprijatno ako ponovim nečije misli, a svesno odustajem od nekih misli, ali su pojedini diskutanti, posebno popodne, o tome već govorili.

Odmah na početku bih podržao predlog G-dina Čička da, barem neke predloge, neke stavove do kojih možemo zajednički doći, uputimo kreatorima Pakta stabilnosti. Ja mislim da

je moguće, i predlažem evo sasvim konkretno, da G-din Čičak, G-din Šehić kao organizator i još neko drugi ko ima tehničke mogućnosti i lako s njima komunicira, Rade Veljanovski iz Beograda, ili neko drugi, budu neka radna grupa koji će iz ovih materijala izvući neke bitne prijedloge i zaista ih uputiti njima. Ja to vidim kao sasvim konkretan doprinos sa ovog skupa, jer ćete iz ovog što budem govorio, mislim da ima razloga u to.

Spadam u među one koji smatraju, da je potencijalna korist Pakta o stabilnosti značajna, posebno dugoročno, ali mislim da bi trebalo – i to se ovde već dosta ispoljilo – sasvim kritički progovoriti o nekim, ja ih nazivam, inherentnim slabostima i potencijalnim opasnostima sadržanim u samom paktu, ili povodom njega.

Koje bi od tih slabosti za mene bile najvažnije?

Prvo, sasvim je evidentno da je čitav Pakt građen na jednom konceptu državo-centričnosti, kako bi ja preveo onaj njima omiljen izraz da je “state centric”, što je naravno posljedica njegovog nastanka kao međudržavnog sporazuma. Jer, nastajući tako, on je prvenstveno usmjeren na različite vidove multilateralne ili bilateralne saradnje među državama regiona, ili njih sa drugim državama, integracijama i organizacijama iz međunarodnog okruženja, a gotovo potpuno zapostavlja subdržavne strukture u društvima.

Zašto je to, ako je možda donekle i opravdano, ipak slabost? Prvo, time se, barem indirektno, a ja mislim čak i direktno, potpomaže aktuelna tendencija cementiranja nacija-država na ovim prostorima. Tendencija koja je u velikoj meri suprotna kretanjima u razvijenom delu Evrope. Ako je ova konstatacija tačna, postavlja se pitanje zašto bi razvijene zemlje Evrope, odnosno Zapada, na ovim prostorima potpomagale suprotne procese od onih koje same slede? Da li je to rezultat njihove procene da su takvi trendovi u ovom regionu, barem za neposrednu budućnost, neminovni, ili se pak radi – što se ja plašim – o posledici trenutno najoportunijeg, ili grubim rečima rečeno, najoportunističkijeg načina da se na razvitak naroda ovog područja utiče preko mehanizama državne politike, odnosno takozvane zvanične diplomatije?

Ako je u pitanju ovo drugo, onda se lako može pokazati da je to možda trenutno i pogodno, ali da dugoročno proizvodi kontra-produktivne efekte. Odmah se postavlja i pitanje: šta ako se politički vrhovi, jedne ili više država, budu, zbog vlastitih interesa – a njih je najlakše pretpostaviti da je osnovni interes da spreče procese demokratizacije, koji bi potkopali njihovu autoritarnu ili apsolutističku vlast – direktno, ili za mene još opasnije, takozvanom tihom obstrukcijom, budu suprotstavljali realizaciji ciljeva Pakta u svojoj državi, pa i kada je to evidentno suprotno potrebama i težnjama naroda tih zemalja? Da li tvorci Pakta predviđaju mehanizme, kojima bi se takvi postupci zvaničnih vlasti u zemljama sa osvjedočenim demokratskim deficitom, legitimno mogli, nazovimo to, substituirati, u interesu tih zemalja i u interesu regiona?

Zatim, ako bi pomoć koja se predviđa, bila davana preko državnih organa, neće li se time – i kada postoje od strane donatora opravdane rezerve prema politici, koju pojedine vladajuće grupe vode – baš njima pružati direktna materijalna osnova za jačanje njihove vlasti? O tome je nešto govoreno, i ja ću to svjesno izbjeci, mada sam razradio, ali bih hteo upozoriti na jednu stvar koja nije pomenuta. Time se zapravo direktno potpomaže sada tipična tendencija centralizacije vlasti u ovim društvima. Tendencija, koja je toliko tipična za nekoliko zemalja regiona, a ona je posebno izražena kroz tendenciju kontrole nad finansijskim i ekonomskim privrednim tokovima u društvu, što je tipičan mehanizam konzerviranja postojećih, netržišnih i nedemokratskih poredaka.

Zatim, neminovno se postavlja pitanje koje se, čujem, polutajno ili tajno razrađuje, ali ga nema apsolutno u Paktu. To je pitanje takozvanog administriranja potencijalnih sredstava pomoći. Zbog svima nama manje više poznatih iskustava, pa se neminovno nameće pitanje sprečavanja ili barem minimiziranja birokratizacije odlučivanja i upravljanja tim sredstvima. Ali naglasio bih na obje strane, i na međunarodnoj i na takozvanoj domaćoj. Drugim rečima, otvara se pitanje kako sredstva budu potrošena na ono što je planirano, a ne dobrim dijelom na plaćanje onih koji to treba da omoguće. Još radikalniji oblik ovog pitanja, koji se na žalost,

mora postaviti, ali ne zbog takozvanog balkanskog mentaliteta, koji je tipičan navodno za ovo područje, a po mom mišljenju i za ostala zaostala i nedemokratska društva, jeste kako onemogućiti spregu pojedinih ljudi iz vlasti, ili čak delova vlasti sa – otvoreno treba reći – lokalnom mafijom u raspolaganju dobijenih sredstava.

Četvrta slabost, kako ja vidim, jeste zanemarivanje intra-regionalne inter-regionalne suradnje. Teška, komplikovana formulacija, svodi se zapravo na ovo što obično nazivamo: saradnja regija. Da ne pokušavam sada elaborirati, uzmite da je region širi pojam, a da je regija uža zajednica u okviru regiona. Ohrabruje se takozvana, sub-regionalna međudržavna saradnja dve ili više zemalja unutar regiona, ali ne i nekog graničnog regiona Bosne i Hercegovine, sa na primer Sremom u Republici Hrvatskoj ili SR Jugoslaviji. To je prilično neshvatljivo. Time se previđa i potreba i veliki potencijalni značaj tog preko-graničnog oblika saradnje regija. Te su dosta prirodne i dalekosežne tendencije, bitne za nastanak nekih takozvanih, granica i čini mi se relativno najbezbolnije varijante za prevazilaženje mnogih rana proteklih ratova na ovim prostorima. Ja neću govoriti, hteo sam vam pomenuti neke primere već nastale, od kojih su vam verovatno neki potpuno nepoznati, takve radadnje upravo u ovom regionu. Oni postoje, dakle ne treba ih izmišljati, i čudi me da ih niko u okviru Pakta nije ni pomenuo, a kamoli forsirao.

Zatim, i to ću samo pomomenuti, potpuno je zanemarena uloga lokalnih zajednica u okviru društvenog života, Paktom obuhvaćenih zemalja. U slučaju SR Jugoslavije, koja je inače – to se slažem – problem za sebe i problem po sebi, to se postavlja i kao pitanje: nije li u slučaju političke nevoljnosti, ili kako oni kažu nemogućnosti mnogih od tih zemalja, da sarađuru sa nedemokratskim centralnim vlastima, nužno ostvariti saradnju barem sa demokratski orijentiranim lokalnim vlastima?

Odmah treba dodati i pitanje: da li je na iole duži rok, moguće zamisliti da Pakt funkcioniše bez uključivanja zemlje, koja je i geografski i politički, jedan od centralnih ili centralni činilac u regionu? Znam da će mnogi između ovo centralni i činilac, dodati i remetilački – apsolutno mi ne smeta. Šta ako se u Jugoslaviji održi centralna vlast, koja je i susjedima i Međunarodnoj Zajednici, politički neprihvatljiv partner? Mogu li se ciljevi Pakta zaista ostvariti ignoriranjem jedne zemlje, jednog naroda regiona? Ne bi li se time, u meni relativno razumljivim, ali teško prihvatljivim postojećim političkim okolnostima, već postojeći autizam, nametnut od strane vladajuće grupe, ne omekšavao i razbijao, nego indirektno upravo podržavao sa strane?

Konačno, o tome je nešto već govoreno, ali ja bih samo hteo jedan mali aspekt da dodam: potpuno mi je neshvatljivo, osim kao posledica one upravo prve slabosti tog državno-centrističkog pristupa čitavom problemu, da se njime izričito ne predviđa – ali da ne bude nikakvih nesporazuma, želim precizirati – djelimična, ne potpuna demilitarizacija u regionu, pri čemu mislim je potrebno da naglasim odmah razliku između demilitarizacije i razoružanja. Razoružanje je samo jedan aspekt demilitarizacije, ona se postavlja kao problem i odnos civilnih i vojnih struktura društva i u odnosu na mentalitet društva koji se izgrađuje. Mislim da u ovom trenutku prisustvujemo, bar u sredini iz koje ja dolazim, upravo jačanju militarnog duha u društvu, zbog specifičnih okolnosti, ratne situacije i tako dalje. O tome u Paktu nema praktično ništa.

Tamo se istina kaže, ali meni je to apsolutno neprihvatljivo i mislim da bi mi na to morali ukazati. U jednoj tački nacrtu se pominje odnos SRJ, RH i BIH prema obavezama na osnovu Dejtonsko-pariskog sporazuma. Ali, tu se radi o praktično završenoj stvari. Ove tri države su ispunile to što im je bilo postavljeno kao nivo smanjivanja vojnih efektiv. Ako se time zadovoljimo, šta je sa njim i sa svima ostalima u trenutku kada praktično sve te zemlje vapiju za oslobađanjem nekih ekonomskih sredstava za poticanje ekonomskog razvoja? Zar to ne bi bilo mnogo lakše postići upravo u okviru jednog multilateralnog aranžmana, nego mnogo direktnijim i politički teže prihvatljivim oblicima uticaja na pojedine zemlje? Jugoistočna Evropa bez oružja je idealistička iluzija, ali Pakt o stabilnosti – bar bez

demilitarizacije i posebno djelimičnog razoružanja – usuđujem se reći je real političarski promašaj.

Ja bih ovdje završio i predlažem da bilo iz materijala kojima svi mi ovdje raspolazemo, ovih teza koje smo pripremili, ili na osnovu stenograma, zaista ova radna grupa koju sam predložio ili sam organizator, ove naše primedbe uputi tvorcima. Ja imam utisak da će oni barem to uzeti u razmatranje. Plašim se da je čitav Pakt pripremljen na jedan način koji zapadne zemlje može gadno prevariti. Imam utisak da su ga pripremili kao nekakav, uvjetno rečeno, najmanji mogući, politički prihvatljivi imenitelj za sve ove zemlje, pa otuda ovoliko mnogo neodređenosti. Imam utisak, kao da misle da je bitno da ove zemlje privuku, pa kad ih jednom privuku da će im sutra mnogo lakše nametati pojedine obaveze. Ja ne znam da li nisu dosada uspjeli da shvate da su vlasti na ovim prostorima, pa čak i šire od vlasti, milim mentalitet naroda, vjerovatno pod uticajem onog sindroma tuđinske vlasti, uvijek spremne sve da izigraju: “ako se protivniku ne možeš suprotstaviti, gledaj kako da ga prevaris”. Plašim se da se zapadnim zemljama to lako u ovom slučaju može dogoditi.

Zoran Bošković:

Dobro veče ljudi. Želim da pozdravim Forum građana Tuzle i sve prisutne ovde.

Ja ću se nadovizati na Šefkovu priču od malopre. U nacrtu Pakta o stabilnosti u tački dva se kaže da će “Federalna Republika Jugoslavija biti dobrodošla da učestvuje u Paktu o stabilnosti, kao puni i jednakopravni sudionik”. OK, ali pre toga treba federalizovati samu Srbiju, kao najbitnijeg fundamenta stabilnosti na Balkanu. Ovo je sve naravno, u sklopu teme “Kako do stabilnosti u Jugoistočnoj Evropi”:

Post-komunistički, nacio-socijalistički politički koncept stalno izbegava da postavi dugoročne osnove političkog funkcionisanja ovih prostora ovde. Njegovom zaslugom su sedam, od ukupno osam, federalnih jedinica bivše Jugoslavije, postala poprišta više ili manje krvavih sukoba, centralistički nastrojenih kvazi-reprezentata pojedinih nacionalnih grupa. Ti sukobi nisu bili, kako se predstavljalo, nikakva nacionalna oslobođenja, zaštita nacionalnih interesa, niti bilo šta slično tome, nego isključivo borba za rekonstrukciju snaga, vlasti i uticaja na resurse.

Bosanska katastrofa je i proizvod osnovnog cilja, a to je pretvaranje nacionalno i verski šarolike teritorije u tri nacionalne države, što je dovelo do teškog sakaćenja mogućnost da se, u budućnosti, Bosna razvija na multi-nacionalnom i multi-kulturalnom nivou.

Predlog je sledeći: mi vidimo Srbiju kao demokratsku, federativnu državu, sastavljena od federalnih jedinica sa višim ili nižim stepenom autonomije. Odgovornost za sudbinu države preuzele bi približno jednake federalne jedinice, sa po oko dva miliona stanovnika i definisanim ekonomskim, političkim i istorijskim interesima. Na taj način bi se i politički i ekonomski, nacionalno Srbija stabilizovala i konstituisala kao moderna evropska država. Federalne jedinice bi trebale da budu: Vojvodina, Šumadija, Jugoistočna Srbija, Grad Beograd sa okolinom, Sandžak i Kosovo.

Vojvodina u takvoj federativnoj državi mora da ima status republike. Na to upućuju istorijska iskustva i činjenica da se autonomna pokrajina pokazala kao nedovoljno stabilno rešenje, bez adekvatne garancije stabilnosti i ustavnog poretka. To se videlo posle puča '88. godine i protiv-ustavnog ukidanja autonomije u Vojvodini.

U ovakvom definisanom državnom uređenju, Vojvodina bi u oblasti spoljne politike imala suvereno pravo, da uspostavlja među-regionalne odnose sa ostalim evropskim regijama, a slučaju ulaska Srbije u šire integracije, odluku o tome bi moralo doneti Veće federalnih jedinica, konsenzusom, sa jasno definisanim položajem Vojvodine u novim okolnostima.

Federalizacija Srbije i Republika Vojvodina, bile bi krupan korak ka stabilizaciji Države Srbije i u korenu bi sasekle sve separatističke težnje na teritoriju same Srbije. Republika Vojvodina bi predstavljala i okvir za ispoljavanje svih nacionalnih i drugih zajednica u Vojvodini i bila bi garant dugoročne demokratije u Srbiji. Povratak Vojvodine na položaj definisan Ustavom iz '74. godine, ne zadovoljava ove zahteve, jer Ustav iz '74.

godine, kao što je svima poznat, je stvaran u drugim okolnostima i jednopartijskom sistemu, dok je postojala SFRJ.

Ovakav predlog uređenja Srbije i Vojvodine, podrazumeva i potpuno otvaranje Srbije prema Evropi i svetu i slobodnom tržištu i, konačno, takva Srbija bi vodila ka miru i stabilnosti Balkana. Ali, sve dok je na čelu takozvane SR Jugoslavije Slobodan Milošević, sa njegovim fašističkim pomagačima i kamarilom domaćih izdajnika, mira i stabilnosti na Balkanu nema.

Zdravko Grebo:

Naravno, kad čovjek govori posljednji, ima taj hendikep da su ljudi prije njega rekli mnoge stvari koje su bitne. Dolazeći ovdje, imao sam malu dilemu zbog čega smo se sastali, naravno osim da se družimo, ponovo nakon dugo vremena, jer zaista ovdje vidim veoma drage ljude. Prvo i prijateljski drage ljude, a drugo i ljude sa kojima sam podijelio neka zajednička iskustva kroz ova teška vremena.

Povod koji nas je danas okupio ovdje nudi, možda, neku novu šansu. Međutim, ja osim onoga s čim se slažem, što sam čuo od G-dina Šehića, G-đe Nožice, G-dina Tokića, imam i neku blagu skepsu da ovo ponovo ne bude jedan od sastanaka, na kome, naravno, potvrđujemo svoje bratstvo i jedinstvo, a da izvan toga ne ostane bog-zna-šta i da ponovo potvrdimo svoju nemoć.

U ova dva dana, ili dan i po, koliko sam se družio, vidio sam da sa nekim ljudima ne dijelim baš optimizam, koji nas je ovdje okupio, bez obzira što mislim da nam je šansa velika. Čini mi se da papir, predlog, inicijativa koja se zove Pakt o stabilnosti, jeste možda posljednja šansa za ljude kakvi smo i sami, da nešto bitno promjene u svom političkom, socijalnom i kulturnom ambijentu, ili da ponovo ostanemo izigrani. Ja sam čuo od nekih ljudi da sam postao defetists, da na neki način širim negativnu energiju, tvrdeći da smo sa svojim inicijativama civilnog društva, demokratije, ljudskih prava, nezavisnog sudstva, nezavisnih sindikata, nezavisnih medija i tako dalje, trijumfalno ili katastrofalno poražen. Ja do te teze držim, mada to ne znači da sam spreman dići ruke od te borbe, ali to jeste jednostavno činjenica.

Bilo bi kontra produktivno da sami sebe hrabrimo da nešto predstavljamo, a da u svom stvarnom političkom ambijentu ništa ne činimo. Prema tome, čini mi se da moj prijedlog smijera u slijedećem da, ova Konferencija, ili naše druženje – ljepša je riječ – mora izaći sa vrlo konkretnim prijedlozima.

Neko se ovdje ljutio što je Pakt o stabilnosti – u stvari kolega koji je govorio prije mene – državo-centričan. On ne može biti ne državno-centričan ako je ugovor između država. Sa druge strane, naša velika želja i nada, da takozvano civilno društvo može bitno promijeniti ovaj užas u kome smo živjeli posljednjih deset godina, jednostavno ne korespondira sa inicijativom. Mi možemo stvarati mrežu nevladinih organizacija, koja će biti nekakva kopija ove inicijative, ali odluke će se donositi na nivou država i vlada, i ti ljudi će potpisivati taj sporazum.

Prema tome, šta hoću time da kažem? Hoću da kažem da naša mala zabluda da su ljudi u civilnom društvu neki drugi ljudi, nego oni koji ubacuju svoje glasačke listiće, jednostavno nas je dovela do ovoga u čemu se sada nalazimo. To su apsolutno isti ljudi i veliko je pitanje da li, apriori i bez rezerve, možemo tvrditi da je civilno društvo, samo po sebi, nešto što nas može izvesti iz ove bijede, koja je planetarnih i kosmičkih razmjera, u odnosu na ono što, kao građani i kao birači, omogućavamo kao legitimnu vlast, koja će biti partner u potpisivanju tog sporazuma?

Druga moja teza jeste da nova šansa koja nam se otvara je – neko je spominjao Dejtonski sporazum – da je intervencija NATO pakta dovela do promjene paradigme i to je nova šansa, u stvari. Do '90. godine, do Badinterove Komisije, do disolucije Jugoslavije, smo imali jednu sasvim drugu šemu, koja je slijedila originalni koncept Ujedinjenih Nacija. Dakle, suverenost država, nemiješanje u unutrašnje stvari i tako dalje. Sada smo dobili sasvim drugu

formulaciju organizacije Međunarodne Zajednice koja tvrdi da trajno i masovno kršenje ljudskih prava opravdava intervenciju i tako dalje. I u tome vidim jedinu našu šansu.

Ljudi koji su u ovdje u ovoj sali i koji zaista jesu – ne želim nikome laskati, zaista jesu – prvoborci i pioniri u bivšoj Jugoslaviji, upravo takvog koncepta, koji je propadao zato što je ta ista Međunarodna Zajednica imala drugačiji pristup; što je kooperirala, i to vrlo srdačno, sa vlastodršcima koji su totalitarni, autoritarni, da ne upotrebljavam teže riječi, je sada jednostavno iz vlastite nužde, promjenila paradigmu. I u tome mi se čini da je naša šansa. Mi nećemo dobiti podršku tako što ćemo reći: pomozite nas, nego reći ćemo da smo od početka tvrdili da je nešto drugo ipak ovdje moguće. Bez obzira što se ne radi ni o kakvoj političkoj rekonstrukciji nečega, što u ovom trenutku, očigledno niko ne želi.

I treća teza. Ja nisam, da me ne bi shvatili pogrešno, Jugo-nostalgicar, mada ne vidim da je i to baš neka pogrdna oznaka. Ja jednostavno želim biti post-Jugosloven. Ono što nam se desilo jeste da se nalazimo u situaciji u kome jedna država jeste postojala i više je nema. Raspad te države je proizveo probleme, koje ne možemo riješiti ako ne budemo sarađivali u regionu. I sa druge strane, zadesila nas je još jedna dodatna nesreća o kojoj niko nije vodio računa, a to je nešto što se zove – poprilično eufemistički – tranzicija, ekonomska i politička iz jednog političkog sistema u sasvim drugi. I naravno, uz put smo imali male, neko je rekao kolateralne štete, od jedno 300-400 hiljada mrtvih ljudi na ovom prostoru.

Prema tome, moj prijedlog glasi ovako: da, bez obzira što Pakt o stabilnosti lijeđi čitav niz drugih papira, ja ne znam da li ste imali priliku da ih vidite, od tog Zelenog papira, do Bijelog papira i tako dalje, koji su mnogo detaljniji u razradi detalja, bude poduprt civilnom inicijativom. Ne zbog toga – ako sam nekoga pogrešno interpretirao, neka me izvine – da bi substituisali državne organe, nego upravo da bi pokazali da druga paradigma, zaista, jeste moguća.

Pošto sam obećao da ću biti kratak, ja ću ovdje stati. Mogao bih govoriti i o paradigmi Bosne i Hercegovine u Paktu o stabilnosti, ali ću svoj papir priložiti organizatoru.

Gajo Sekulić:

Podržavam inicijativu da se, sa ovog skupa na osnovu radne grupe, damo neki papir, prijedlog Prvoj konferenciji Pakta stabilnosti, krajem jula. Predložio bih, da možda do sad, mada će Čičak mnogo bolju sintezu dati, možda se ne bavimo arheologijom, da kritikujemo što do nekog globalnog plana za Jugoistočnu Evropu nije došlo pravovremeno. Do njega nije došlo i trpimo posljedice, arheologija nam neće pomoći, ali nam možda bude kao terapija.

Drugo, ja mislim da dominira u više diskusija prigovor, da je papir napravljen unutar etatističkog diskursa demokracije, pri čemu su akteri civilnog društva u čitavom regionu zapostavljeni. I mi nalazimo da zbog, jedne od posljedica te principijelne zapostavljenosti, isključivanja republikanske civilističke linije demokracije, radi stabilizacije Jugoistočne Evrope, imamo pravo na taj prigovor.

Treće, u vezi s tim, predlažem da razmislimo o mogućnosti zaključka o mehanizmima realiziranja Pakta o stabilnosti, ove radne skupine podjeljene u tri, predviđaju tri centralna polja djelatnosti, tri radne skupine. Iz opisa ciljeva koje te tri radne skupine trebaju da realiziraju po uputama i zadacima koje daje regionalna tabla ili regionalni sto – ta centralna institucija – se vidi da je nekako potpuno neodređeno, barem u ovim prvim manjim papirima, isključena sfera civilnog, odnosno građanskog društva. Ona se pominje samo unutar skupine koja se bavi demokratizacijom i ljudskim pravima, a u opisu zadataka treće radne skupine, kao mehanizma realiziranja, a to je radna skupina o sigurnosti, se vidi da je u toj čitavoj optici jedan vojni diskurs mira, a ne civilni diskurs mira, pa se tako radna skupina o sigurnosti o čitavom regionu, bavi pored ostalog, pitanjima pravde, izgradnjom pomirenja i tako dalje, što je jedna od najcentralnijih zadataka aktera aktivnosti i inicijativa u civilnom društvu. Predlažem da razmislimo o mogućnosti da se u nazivu prve radne skupine o demokratizaciji, radi ovih razloga koje je moguće poboljšati, doda: radna skupina o demokratizaciji, izgradnji civilnog društva i ljudskim pravima.

I četvrto, da zahtijevamo prisustvo na toj Konferenciji preko naših predstavnika, uvažavanje, na neki način, naših predloga, uz jedno ponovo iskazano čuđenje, ako ne ljutnju, što na svim konferencijama o bivšoj Jugoslaviji, nikada prijedlozi demokratske alternative – dakle, opozicionih partija i civilnih vladinih organizacija – nisu uzimani u obzir.

Ivan Zvonimir Čičak:

Zahvaljujem gosp. Zdravku Grebi na ovom jugo-nostalgičarskom ekspozeu. Postoje tri kategorije Jugo-nostalgičara. To su Jugo-nostalgičari, Jugo-melankoličari i Jugo-alkoholičari. Ja sam ovaj treći, jer sam ja za Jugoslaviju mogao biti samo u pijanom stanju. Vi ste ovi neki Jugo-melankoličari i Jugo-nostalgičari.

Ja ću napraviti jedan rezime. Pokušat ću. Ja sam zapisao 50-60 mogućih točaka prigovora dokumentu, slušajući diskusije jutros i popodne. Ali, ovdje bih htio upozoriti na ono što držim da je najbitnije.

Čini mi se da je ova diskusija, koja je danas vođena, rezultat činjenice da u nama, kao mentalna struktura, prevladava diskurs između rasprava po modelu samoupravnog socijalizma i nacionalističkih modela. I da smo onda, i kada to nismo htjeli, zapravo se kretali u zadanim sferama, koje su mišljenja, koje su rezultat činjenice da smo mi svi više-manje bili žrtve pranja mozga, koji je u svima nama proizveo male Tuđmane, Miloševiće ili slično, koji se fala Bogu nisu razvili do kraja, zbog toga što smo sami uspjeli to kontrolirati ili naprosto nismo bili u prilici da dopustimo razvoj toga.

Prema tome je Pakt o stabilnosti – ako jeste ozbiljan dokument – prije svega dokument o promjeni forme mentis na ovim prostorima. On će imati retroaktivno djelovanje i na sredine iz kojih je poslan, napravljen, jer će i njih prisiljavati da se mjenjaju. Naime, od ove krize – ja ću je nazvat balkansko-jugoslavenske – primjećuje se u dokumentima svjetske zajednice, vezanim za ljudska prava, pogotovo dokumentima Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji, jedan ozbiljan pomak, jer je došla prisila iz ratne situacije, pogotovo u sferi manjinskih prava. Samo pogledajmo dokumente koji su se pojavili u okviru Konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji od '90. pa do danas. Prema tome, i svijet se mijenja, no što je rekao Stambolić, ovo je rezultat jednog drugačijeg načina razmišljanja, koji nije bio prisutan u svijetu '90. godine, kada je počela kriza, a kojega ćemo pokušat sažet u rečenici: da suverenitet ne može biti iznad ljudskih prava. To je zapravo temeljna spoznaja. Ovdje dolazi do novog načina razmišljanja, a to je da su univerzalne kategorije obvezne za sve građane ovog društva. Kada će se i na koji način to realizirati i u dokumentima Ujedinjenih Naroda, koji je jedan tromi mehanizam, u kojima imamo zemlje u kojima kategorija ljudskih prava ne postoji, kao što su azijske zemlje, i zato imamo cijelo vrijeme taj sukob između Azijskog koncepta i Evropskog koncepta, u kome postoji naglašen individualni pristup, jasno je da zato u svjetskoj zajednici na najvišem nivou, nije to moguće. Ali je Zapadna Evropa, ovim dokumentom, nastavila model da je ona postala lokomotiva jednog drugačijeg načina razmišljanja, s time da smo mi potpalili tu vatru unutar nje, i da ona to ne čini toliko zbog straha za nas, nego zbog straha za sebe. Da im karcinom koji se javlja ovdje u utrobi, ne krene malo i u njihova dvorišta. On tamo postoji, ali što je rekao Nebojša u Poljskoj, ali tamo su te pojave koje imamo kod nas, pod kontrolom vlasti i nemaju takvu poziciju, I oni imaju svoje šešelje, oni se zovu Lepen, i mi ne možemo tražiti da se dopusti manevarski prostor za političko djelovanje samo prijateljima, nego i neprijateljima.

Ja ću vam sada reći kako će konkretno izgledati Pakt o stabilnosti u sferi izbora ako se ostvari, ako se bude pratilo model Evropske Unije onda vam to izgleda ovako: gospodin Daniel Kombedec, za koga vi svi znate ko je, ljevičarski lider '68. godine, do prije dva mjeseca bio je zastupnik u Evropskom parlamentu za Frankfurtški Okrug u Njemačkoj, na Stranci zelenih. Ove godine on je izabran u Evropski parlament na listi u Francuskoj – bio je u Njemačkoj, sada je u Francuskoj izabran, dakle u drugoj državi. Kakav je to suverenitet, ako jedan čovjek u roku od mjesec dana može zastupati dvije države u najvećem tijelu? Zašto? Jer

je donesen zakon na nivou Evropske Unije da jedan Šveđanin može biti izabran u Italiji, a jedan Portugalac u Njemačkoj. Što znači da Vojislav Šešelj ima legalno pravo doći i kandidirati se u Krajini ili Republici Srpskoj i da će ga bosanska ili hrvatska policija morati štititi da on zagovara svoje ideje da je Krajina dio Velike Srbije i tako dalje.

To je politička lobotomija, jer mi ćemo se naći u sferi da doista moramo braniti prava svojih neprijatelja. To je vrhovni kršćanski princip ove civilizacije. Ljubite neprijatelje svoje, a ne smo prijatelje. Mi živimo u kategorijama “mi, a ne svi – mi, to jest naši, branimo samo naše”. Ono što su trebale napraviti nevladine organizacije za ljudska prava bilo je to da naprave taj iskorak, taj lom, katarzu. Nismo uspjeli. Zbog čega? Zato što smo previše taktizirali. I što se sad događa?

U svim državama sjednicama bivše Jugoslavije, narod, birači, građani postaju radikalniji od vlasti, od opozicionih stranaka i od nevladinih organizacija. I, mi svi trčimo za njima i ne uspijevamo artikulirati ono što oni kao zahtjeve nose iz svoje nužde, a to je egzistencijalna ugroženost.

Ako vi, dragi moji prijatelji, mislite da će ovi, takozvani međudržavni problemi – ja govorim o međudržavnim problemima Hrvatske, Bosne i Srbije – da će ovi međunacionalni odnosi utjecati na rezultate izbora, ja vam kažem da neće, jer i u Hrvatskoj i u Srbiji, među vladajućim političkim strukturama, postoji tihi konsenzus oko pitanja Bosne i oko pitanja Srbije. I Miloševića se ne napada, nego ga se ruši zbog toga što nije uspio realizirati ono što se od njega očekivalo. Tuđmana se tuče s desna, a ne s lijeva. Jedino u čemu postoji politički konsenzus je socijalno pitanje. A, ako imamo gorući nacionalizam i socijalizam zajedno, to je vrlo blizu nacional socijalizma. I zato se može dogoditi da se ta energija gnjeva prelije na ulice i da je neće imati ko kanalizirati. Onda imamo dvije šanse: ili još oštrije diktature ili rađanje potpuno novih političkih struktura, novih oblika djelovanja, novih stranaka i novih lidera. Možda je to budućnost, ali je pitanje na koji način ćemo se mi, kao nevladine organizacije, uključiti u to?

Postoji jedna velika zablude. Ovdje su predstavnici političkih stranaka zapravo tražili politički angažman nevladinih organizacija. To je štetno i politički kontra produktivno i to je rezultat onog načina razmišljanja u kojem su pojedinci, koji su se bavili ljudskim pravima, jer u vrijeme komunizma nije bilo nevladinih organizacija, kad su ljudska prava bila instrument za rušenje režima i jednog sistema – to je komunizam. A, sada su ljudska prava korektiv u kojem nevladine organizacije moraju biti korektiv van onog što se zove vladin sektor, a to su vlast i opozicija, u korekciji njihovog ponašanja. Prema tome, zadatak institucija civilnog sektora nije u tome da se petlja u borbu za vlast, jer će samo otežati poziciju opozicionim strankama.

Ideja ljudskih prava nije politički popularna u predizbornim kampanjama. A, političke stranke moraju ići na kompromis, moraju ići na svitljivost puku. Nnekim ljudima koji dolaze glasati musavi, prljavi, ljepi, čisti, ugodni – izbori nisu izbori nisu rasprave elite okruglog stola. To je pridobivanje glasova žena, trudnica, homoseksualaca, tenisača, ljubitelja leptira, seljaka i čega god hoćete, da bi se osvojila vlast. A, ne postoji raspoloženje prema ljudskim pravima, to je očigledno. Da li je to zbog toga što smo do sada imali takvu situaciju kakvu jesmo, to jest, da smo kroz medije bili stigmatizirani ili naprosto ljudi nisu imali vremena shvatiti, ja na to ne mogu odgovoriti. Ali to je činjenica da bi naša prisutnost u izbornim kampanjama zapravo bitno otežala poziciju političkih stranaka u pokušaju dobivanja glasova birača. To je moje osobno mišljenje.

Što se tiče povratka raseljenih lica, postoji pitanje – da li je zapravo činjenica, da je KFOR uspio, u roku od mjesec dana, vratiti gotovo sve izbjeglice na Kosovo, a da SFOR, koji je prisutan puno duže ovdje, nije uspio gotovo nikoga, sastavni dio jednog političkog plana, koji bi se jednog dana trebao realizirati kroz podjelu Bosne? To je temeljno pitanje. Zašto dakle ista vojska koja ima različite naslove, nije pripomogla u realizaciji povratka izbjeglih i raseljenih lica u Bosni – i u Hrvatskoj, samo tamo nema vojske – a vrlo su bili efikasni na Kosovu? Prema tome, ono što treba tražiti je da Međunarodna Zajednica poštuje vlastite

principe, podjednako na svim teritorijama. A, to jest, da se inzistira na povratku svih raseljenih lica, tamo gdje se oni žele vratiti i gdje imaju pravo. Svetost privatne imovine, koja je na zapadu najviša kategorija, može biti najveći argument koji pri tome možemo upotrijebiti.

Prije svega, moram reći da sva ljudska prava spadaju u kategoriju političkog djelovanja i da su sve dokumente o ljudskim pravima donosili političari, a ne tenisači i časne sestre. I, da je to isto oblik politike, ali ne borba za vlast. I čim se nevladine organizacije počnu petljati u borbu za vlast, one upropaštavaju poziciju i opozicionih stranaka i sebi. I gube argument, onaj koji je njihov najvažniji, a to je kritika sa pozicija moralnog autoriteta, sa pozicija moći, a ne vlasti. I to je velika razlika. Mi imamo nekakvu moć koju smo stekli angažmanom za pojedince, ali nemamo vlast. I ne treba se petljati u vlast, jer to onda dovodi samo do zbrke i otežava opoziciji da učini ono što želi.

Da završim, mislim da Pakt o stabilnosti, pred nas postavlja samo jednu dilemu, a to je ili prihvatiti ili ostaviti. Tu više nema treće. Samo je pitanje da li je doista ovaj puta, i da li ono što se čuje u razgovorima sa ljudima, koji su visoko rangirani u različitim administracijama u Evropi, doista njihova posljednja i energična riječ? Jučer je bio jedan sastanak sa čovjekom koji je zamjenio Gelbadra, koji je rekao: "Ovaj puta više nema rasprava i nema popuštanja. Ovaj puta idemo do kraja".

Mi dakle, možemo iskoristiti tu pukotinu, koju je napravilo civilno društvo svijeta. Mi se pitamo zašto nije dovoljno prisutno civilno društvo u ovom papiru. Jer, oni misle – misle iz svog načina razmišljanja – da je sve ovo civilno društvo. A mi, koji mislimo iz razmišljanja normativizma, htjeli bi da se taksativno nabroji. Ovo je zapravo rezultat jednog civilnog koncepta društva u kojem oni smatraju da je, naznakama, već otvoren prostor za jedan drugačiji način razmišljanja.

Ono što je govorio neko o uvođenju EURA i ovim ekonomskim regulativama, koje će pokušati izvršiti korekcije u sferi ekonomije, biće zapravo, najvažniji dio. Zato što treba prije svega stvoriti ekonomsku bazu za razvoj demokratije i srednju klasu, koja će biti regulator potencijalne demokracije.

Na nama je da pokušamo formulirati nekakve svoje stavove, da izaberemo jednu radnu grupu i da to pokušamo prezentirati. I, da vidimo mehanizam na kojem bi se onda, kad se taj papir usvoji, on uputio ljudima da daju svoje primjedbe i da na nivou – neću reći konsenzusa, ali odluka većine ipak – idemo s nekim konkretnim papirom.

Moje osobno iskustvo sa Međunarodnom Zajednicom je slijedeće: budite drski, pa ćete uspjeti. Ako ne kucate na vrata, niko vam vrata neće otvoriti. A ako vi mislite da će neko respektirati klimavce – neće. Oni vole kad im se dođe i kaže "to i to". Prema tome, ako mi budemo imali svoj stav, i ako budemo s tim dokumentom pravovremeno izašli preko jedne mreže koja postoji u svijetu, u međunarodne medije i međunarodne institucije, onda postoji šansa da se 10% naših ideja uključi u taj dokument. Ako bi se 10% uključilo, onda je to dobro. Ne moramo imati 100% da bi se uključilo 10%.

Moje je predlog da večeras poslije večere malo međusobno porazgovaramo, ko bi se uključio u koju od radnih skupina. Jer, ako krene ovaj naš dokument prema evropskim i međunarodnim institucijama, onda se mi, na stanovit način, htjeli ili ne, pretvaramo u mogućeg partnera, a time sudjelujemo u procesu. Pakt o stabilnosti je proces u kojem će stalno trebati nuditi nove ideje, rješenja. Oni su dali okvir koji može biti ili okvir za mržnju, ili okvir za budućnost. O tome što će biti odlučujemo i mi ovdje, sa našim nespretnim i nezgrapnim zahtjevima, koji artikuliraju ono stanje civilnog društva i svijesti takav kakav je. Da li smo mi loši, da li smo bili promašeni ili nismo, da li je ovaj skup, skup bezperspektivnih ili perspektivnih ljudi – ovisi o nama, o stavovima koji će s mukom biti Sokratovom majautikom rođeni iz nas i ponuđeni nekakvom svijetu.

kraj druge sesije

Vehid Šehić:

Iz jučerašnjih diskusija je proizašlo mnogo prijedloga. Sigurno je najznačajniji prijedlog da sa ove konferencije izađemo sa jednim saopštenjem, koje ne treba ambiciozno u ovom trenutku praviti, ali bi to saopštenje trebalo biti da bude polazište da jedna grupa od jedno 15-20 učesnika ove konferencije se nađe negdje dva dana i da napravi jedan dokumenat koji bi bio prijedlog demokratske alternative pred održavanje Međunarodne konferencije u Sarajevu.

Mi smo razmišljali ko bi mogao biti u radnoj grupi i predložimo i apelujemo na one koji su predloženi da prihvate ovu obavezu. To je Prof. Gajo Sekulić, Prof. Nebojša Popov, Ranko Krivokapić, Ivan Zvonimir Čičak, Vlatko Dolaček, Senka Nožica, Dragoljub Najman, Zaga Golubović, Sejfudin Tokić i ja. Nas ima deset. Evo Čičak predlaže da tu bude i Ivan Stambolić, nema nikakvih problema.

Radna grupa će se sada povući da u narednih sat vremena, koliko će vjerovatno trajati ove ostale diskusije, pripremi jedan tekst na dvije strane, koji bi izdiskutovali u drugom dijelu ove konferencije, prihvatili sve sugestije i prijedloge, tako da bi mogao biti pripremljen tekst da ga možemo poslati javnosti i predstavnicima Međunarodne Zajednice, koji su nosioci projekta Pakta o stabilnosti.

Mene je zamolio gosp. Vlatko Dolaček, da prije nego što krenu diskusije on nešto kaže.

Vlado Dolaček:

Možda imam i velike ambicije da kažem nešto novo što nije jučer rečeno. No, prije nego što bih to rekao, što mislim da je isto tako važno, htio bi da istaknem da ovaj papir, ovaj Pakt o stabilnosti, po mom ličnom mišljenju ima nekoliko značajki koje bi trebalo posebno potencirati.

Prva, po mom mišljenju, značajka je u tome što se pokušava riješiti problem čitavog regiona, a ne ide se na parcijalna rješenja. Međunarodna Zajednica je, ja mislim, već stekla dovoljno iskustva da se parcijalnim rješenjima ne mogu riješiti problemi na Balkanu.

Druga značajka je u tome što se konflikti na Balkanu pokušavaju riješiti na jedan civilizacijski način. Mislim da su to dvije stvari koje treba posebno potencirati, pored onih koje su tamo već istaknute.

I, ono što je već G-din Čičak rekao, a što je možda prošlo – bar po mom mišljenju – nedovoljno potencirano od strane drugih, je što se po prvi put pojavljuje redizajn državnog suvereniteta. To je nešto što moramo očekivati u narednom periodu da će biti prisutno ukoliko uđemo u bilo kakve integracije. Više se ne može dozvoliti da jedna država, samo pod okriljem i pod imeniocem državnog suvereniteta, vrši nasilje nad svojim državljanima, nad svojim građanima.

Ali, nisam se zbog toga javio. Javio sam se u prvom redu zbog jedne stvari za koju mislim da je zapostavljena i u papiru i u našim diskusijama. Slažem se sa Ivanom Stambolićem da je centralno pitanje ovog papira ekonomski oporavak i ekonomski razvitak. No, nije po mom mišljenju, dovoljno reći samo ekonomski razvitak i na tome se zadržati.

Da bih objasnio šta želim da kažem, dozvolite mi jednu malu digresiju. U ovom regionu, mi imamo zemlje koje imaju bruto nacionalni dohodak per kapita 30 puta manji nego što imaju neke razvijene zemlje Evrope, koje su već u evropskoj integraciji i u koju integraciju mi želimo ući. Ako ovaj Pakt treba da osposobi te zemlje, a takva je i Bosna i Hercegovina, i ne samo ona, da bi na koliko-toliko normalan način i dogledno vrijeme ušle u evropske integracije, mislim da se tu mora voditi računa i o naučno-tehnološkom potencijalu ovog regiona. Odnosno, o tome na kom se naučno-tehnološkom nivou mi danas nalazimo.

Mi imamo jednu situaciju da je, prema ozbiljnim autorima, većina zemalja Ujedinjene Evrope, već duboko zašla u post-industrijsko društvo. Istovremeno, u regionu imamo zemlje koje su još uvijek, da tako kažem u prvom talasu u poljoprivrednom društvu. Veliki je problem u tome, kako sad u tom regionu to pomiriti, kako spojiti zemlje koje se nalaze u

situaciji da su vrlo tehnološki nerazvijene, sa zemljama koje su jako razvijene u Evropi. Kako ih osposobiti.

Zato mi se učinilo značajnim i ovo što je gosp. Pregl rekao. U tom smislu podržavam njegov predlog, ali bih ga malo proširio, da u ovaj naš dokument, u onom mjestu gdje se govori o ekonomskom razvoju, da se naglasi i potreba boljeg, bržeg naučno-tehnološkog razvoja i u tom smislu predlažem da se u budućnosti organizira nekoliko skupova u ovom regionu, uz pomoć naših prijatelja iz razvijenih zemalja, na temu kako se osposobiti da brže uhvatimo priključak sa razvijenim svijetom.

Nama je svima jasno da će u narednom milenijumom, koji je eto na pragu, glavni resurs biti znanje. Ali, ja mislim da će glavni resurs biti upotrebljivo znanje. To upotrebljivo znanje mi sada nemamo i mi se moramo osposobiti. Kad kažem mi, mislim na cijeli region. Ne možemo sebi dozvoliti luksuz da, uz korištenje Interneta i kosmičkih tehnologija, naš razvoj bude na nivou od prije 50 godina.

Ukoliko ne bismo tome posvetili pažnju, mislim da će ovaj region i dalje biti region sa odljevom mozgova, iz koga ćemo imati odljev mladih stručnih kadrova. Iako nećemo imati etničko čišćenje, imaćemo neko drugo čišćenje ovog regiona. Zato mislim da i ovo treba da nađe mjesto u ovom dokumentu.

Miran Vukomanović:

Ja sam ovdje ispred Centra za razvoj neprofitnog sektora u Beogradu. Jučer sam malo zakasnio na prvi dan diskusije, ali sam imao prilike da saslušam neke predloge i inicijative u drugoj polovini dana i voleo bih par komentara da dam.

Sviđalo se to kome ili ne, kocka je bačena. Ime te kocke je Pakt stabilnosti. Koliko od 1. januara 2000. godine, stvari na području Jugoistočne Evrope više neće biti kao pre. Naravno, neko će u to ući sporije, a neko brže, ali postoje već i neki petogodišnji planovi. Do 2005. godine rekonstrukcija ovog područja, a do 2010. integracija u Evropsku Uniju.

Mislim da je osnovna ideja, koja rukovodi jednu ovakvu inicijativu, prosto, da je demokratska mirna integracija ovog područja u Evropu mnogo bolja od stvaranja raznih protektorata, a i jeftinija. Da li se ranije moglo doći do tih rešenja? Pa sigurno da jeste. Neki uvidi su postojali, ali očito da situacija na terenu nije bila zadovoljavajuća. Na kraju krajeva, sada sa nekakvih rešavanjem problema Kosova, mislim da su otvoreni svi uslovi za ovakvu jednu stvar.

Ja bih nešto dotakao, samo oko razvoja civilnog sektora. Potpuno se slažem sa jučerašnjim diskutantima, koju su isticali kako zapravo, u ovom nacrtu koji smo imali u rukama, nije dovoljno pažnje posvećeno razvoju građanskog društva u ovom regionu. Mislim i podržavam inicijativu da se to malo više istakne, koliko mi možemo da utičemo u smislu nekakvog lobiranja, da se u jednoj konačnoj verziji takvo nešto nađe više elaborirano.

Međutim, potsetio bih da bez obzira na tu manjkavost, postoji ipak neki planovi i inicijative iz Evropske Zajednice, koji teku na paralelnom planu, a koji upravo dotiču taj treći sektor. Ja bih samo spomenuo dve takve inicijative: proces dobrog susedstva u Jugoistočnoj Evropi i sistem za posleratnu Jugoistočnu Evropu, koji je sastavila Tin Tank organizacija sa sedištem u Briselu, jedna od vodećih takvih organizacija u Evropi. Sadrži plan u deset tačak, gde je posebna pažnja posvećena, pored priče o bezbednosti, ekonomskoj rekonstrukciji, euroizaciji i specifičnom pristupu razvoja civilnog društva u ovom regionu.

Šta to znači? Pa, konkretno to znači da će se verovatno ići na nekakvu decentralizaciju programa Evropske Komisije, da će se tu formirati nekakve specijalizovane fondacije, koje će biti fleksibilnije. Dve su takve inicijative već spomenute. Njihove skraćenice su SEVDEM I SEFET. Da prevedem na srpski, to je Jugoistočno evropska fondacija za demokraciju i Jugoistočno evropska fondacija za edukaciju. Dakle, edukacija i trening u domenu trećeg sektora. Do sada, kao što znamo, Evropska Unija nije značajnije pomagala projekte u ovom regionu, ili je to išlo vrlo sporovozno. Mislim da će se tu stvari definitivno menjati zajedno sa ovakvim programima.

Ja bih prosto, samo ovde naglasio da tu nije bila reč o nekakvom nedostatku sredstava, više određenim političkim izborima, naročito kada je reč o zemlji iz koje ja dolazim, SR Jugoslaviji.

Mislim da ove inicijative treba vrlo ozbiljno shvatiti od samog početka, uključivati se u njih i pratiti šta se tu dešava. Jer, bez razvoja solidnog civilnog društva, mislim da tu ne možemo govoriti o nekakvoj potpunoj integraciji u Evropsku Uniju.

I na kraju bih samo spomenuo da mislim da je velika zabluda verovati da ono što radi treći sektor, ono što rade nevladine organizacije, se svodi samo na nekakve debatne klubove, razgovore intelektualaca, koji dobivaju velike količine novca iz inostranstva da razgovaraju sami sa sobom. Mislim da je to potpuno pogrešna perspektiva na ono što se u tom domenu radi.

Ja bih samo kratko ukazao na dosadašnju situaciju u Jugoslaviji, gde režim ljude iz trećeg sektora naziva stranim plaćenicima. Da vidimo kako su plaćeni ti strani plaćenici? Jedine dve strane, značajnije fondacije koje su do sada praktično delovale u Jugoslaviji, su bile Fond za otvoreno društvo i USAid. Počeo je nešto malo Know How Fund, pa je to stalo. USAid se povukao onog trenutka kad je najavljeno bombardovanje Jugoslavije. Ostao je Fond za otvoreno društvo da radi u veoma teškim okolnostima. Ne samo zbog te ukupne političke situacije i rata, nego zbog činjenice da vi Marku u banci trebate da prodate za 6 Dinara, a ona je na ulici 11 Dinara – skoro duplo više – pa pišite vi sad projekat i pravite budžet na osnovu toga.

Mislim da treba učiniti ozbiljne napore i tu je sada potez na Evropi da se ta situacija poboljša, ali nije samo reč o tome da fondacije treba da vode glavnu reč. U jednom trenutku one se svakako moraju povući.

Ono što je najbolje za dobro civilnog društvo, jeste pre svega dobra demokratska država, dobra vlada. A onda, posle toga, tesna saradnja sa privatnim sektorom. Tu ja vidim neke stvari koje se mogu poboljšati da se prosto, nekakvim olakšicama i poreskim i drugim, sa novim zakonima, prosto motivišu i rudi iz privrede da više u to ulažu.

Ja dolazim iz jedne organizacije, koja je takoreći, kišobran organizacija za NVO u Jugoslaviji, Centra za razvoj neprofitnog sektora. Mi imamo jedan dugoročni, petogodišnji plan izgradnje stabilnih, nevladinih, demokratskih institucija u Jugoslaviji, koji bi trebao da se realizuje do 2001. Počeo je '96.

Tokom '97., izgradili smo jednu dosta solidnu bazu podataka o nevladinim organizacijama i fondacijama u Jugoslaviji. '98. se prešlo na edukaciju. U međuvremenu je, u saradnji sa Otvorenim univerzitetom u Subotici, tu je kolega Boško Kovačević, i Centrom za demokratiju, organizovan i Prvi forum jugoslovenskih nevladinih organizacija prošle godine. Ove godine treba da se organizuje i Drugi forum. Ali, u međuvremenu smo dobili bombe NATO pakta, međutim, mora se i pod tim uslovima dalje raditi i mislim da stalno treba pokušavati i ne treba se zaustavljati u tom radu.

Da zaključim, cilj izgradnje trećeg sektora u Jugoslaviji – sad govorim o svojoj zemlji – jeste pre svega izgradnja jedne stabilne infrastrukture, pomoć pri edukaciji i naravno finansiranje najrazličitijih projekata, gde ja vidim ubuduće veću ulogu Međunarodne Zajednice.

Boško Kovačević:

Ja ću pokušati što manje da zloupotrebljavam vašu pažnju, ali naprosto, slušajući ovu raspravu, ova dva dana ili dan i po, stalno sam pred dilemom da mi faktički ovde razgovaramo o primeni, ili o našoj spremnosti. Dogovaramo se kako se pripremiti da Pakt o stabilnosti ovde zaista bude realnost.

Međutim, mislim da moramo imati u vidu da faktički Pakt o stabilnosti dolazi na ove prostore – dolazi i dočekuju ga nacionalne političke elite, koje su napravile nestabilnost ovih prostora i koje su na neki način razgradile ove prostore. To je jedna realnost na koju, nažalost moramo računati i moramo računati da te političke elite neće drage volje, bez obzira koliko to

one deklarativno pokazivale, ali u suštini će biti najveća kočnica primene Pakta o stabilnosti i svih tih poslova koje treba da urade, jer je faktički krajnji rezultat Pakta o stabilnosti odlazak tih političkih elita.

Sada je, čini mi se, naš glavni zadatak – ako se recimo, ovakav scenarij može pretpostaviti – da vidimo kako u stvari, punimo politički prostor sa sadržajima i energijama koje vode jednom drugačijem specificiranju i jednoj drugačijoj konstalaciji u političkom prostoru. U stvari, stvara se jedan novi politički ambijent. Mislim da tu vrstu tema, nuđenja raznih matrica, modela, podsticanje energija koje mogu na neki način bitno da utiču na politički prostor i da vrše tu unutrašnju izmenu konstalacija i sadržaja, koje će onda zaista dovoditi do bespredmetnosti političke elite, koje su nam ovih deset godina napravile ovo što su napravile. Tako da to potenciranje – ja ovde ne branim režim u Srbiji i tako dalje – ali u suštini on jeste tu najeksponirani kao najrigidniji, ali ni ostale političke elite nisu mnogo pobile od takvog jednog regresivnog i retrogradnog hoda, koji nam je doneo ovo što nam je doneo.

Druga vrsta, ili drugi proces o kome bi trebalo takođe da se dogovaramo na ovakvim ili sličnim sesijama, je koja je to mera sudelovanja nevladinog sektora u javnom životu, upravo na sadržajima koji potiskuju razne atavizme, marginalizuju nacionalističke samo dovoljnosti i sve ono što je bila okosnica jedne političke instrumentalizacije koja nas je dovela do toga. Mi ćemo vrlo brzo, ako uspemo da zaista ozbiljnije pokrenemo tu alternativu i da tu bude kooperacije, proveriti rezultate na prvim izborima ili na prvim političkim pomeranjima, koji će se neminovno vrlo brzo dešavati na ovim prostorima. Koliko su zaista uvedeni, iz nevladinog sektora i ovih polja, u politički prostor i koliko su te ideje postale zaista vlasništvo političkih stranaka koje će se formirati, ili će iz postojećih stranaka ozbiljno iskakati iz jedne anahrone matrice u kojoj su delovali poslednjih godina.

Sead Avdić:

Dame i gospodo, dragi prijatelji, ja želim da istaknem jedno svoje mišljenje sa aspekta na ovu temu “Kako do stabilnosti Jugoistočne Evrope?”, odnosno Paktu o stabilnosti Jugoistočne Evrope.

Taj politički projekat promatram kao zajednički projekat Evropske Zajednice i država i naroda koji žive na prostoru Jugoistočne Evrope. Znači prije svega, zajednički projekat. Ako je to zajednički projekat, a po mom mišljenju jeste, onda sigurno da naredni Samit međunarodne zajednice oko potpisivanja Pakta o stabilnosti Jugoistočne Evrope, ne bi trebao proći bez cjelovitih delegacija ovih država, koje obuhvata Jugoistočna Evropa. Pod tim podrazumjevam da delegacije država i zemalja, koje će učestvovati u Sarajevu krajem jula, trebaju biti sačinjene od postojećih oficijelnih predstavnika vlasti ovih država, ali sigurno da te delegacije trebaju sačinjavati i predstavnike demokratske alternativite i nevladinog sektora. Ja mislim da ovaj skup može takav jedan zaključak uputiti i organizatorima Konferencije o Paktu o stabilnosti Jugoistočne Evrope, što prije i što hitnije, da bi se ta rekonstrukcija delegacija koje će učestvovati na Samitu u Sarajevu prilagoditi ovom zahtjevu ove Konferencije.

To je jedan od mojih temeljnih prijedloga. Sigurno da političke elite, koje su danas na sceni u državama Jugoistočne Evrope, ukoliko sve ostanu u ovakvom sastavu i ukoliko ne dođe do radikalnog procesa promjene i svijesti i vladajućih političkih elita, objektivno je očekivati da će ovaj Pakt o stabilnosti Jugoistočne Evrope, kao organizacija država i zemalja na ovom prostoru, ostati da vegetira negdje u predgrađu evropske civilizacije i Evropske Zajednice u narednim decenijama. Odgovornost je sigurno na svim onim relevantnim faktorima u zemljama Jugoistočne Evrope, a prije svega Međunarodne Zajednice. Mislim da bi Međunarodna Zajednica trebala i morala respektirati promišljanja i zaključke sa ove Konferencije, od kojih je jedan i ovaj.

Ako je to politički projekat, a jeste, Pakt o stabilnosti mora da prati i ekonomski projekat, o kome je dosta rečeno. Ekonomski projekat, koji je u materijalu prisutan samo u

naznakama, a trebao bi biti dosta detaljnije elaboriran. Kako, na koji način i kojom dinamikom ulagati sredstva u razvoj ovoga područja, ali prije svega sa aspekta širih procesa demokratizacije zemalja i država Jugoistočne Evrope.

Pokret za demokratiju nema alternative za vladavinu prava i demokratiju na prostorima zemalja Jugoistočne Evrope.

To podrazumjeva i slijedeću obavezu ovih država i zemalja, da svojim ustavima prihvate UN konvencije o zaštiti ljudskih prava i prije svega Evropsku povelju o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda. To su elementarne stvari koje predstavljaju premise u uključivanju u Jugoistočnu Evropu.

I, na kraju, ove države i zemlje bi, po mom osobnom mišljenju, trebale pod hitno, svoju regulativu i zakonodavstvo prilagođavati zakonodavstvu i regulativi Evropske Zajednice, kao što je to slučaj u Bosni i Hercegovini. Poznata je White Paper, jednostavno 6400 propisa, instrukcija, receptura i tako dalje. To je baština više stotina godina evropske civilizacije.

Ja ovaj Pakt promatram kao inkubator, kao stanicu ka evropskim integracijama, odnosno ka redovnom članstvu u Evropskoj Zajednici – bar što se tiče Bosne i Hercegovine. Ukoliko to ne bude organizirano na takav način, onda može biti i promašena investicija. Ovo može biti svojevrsan inkubator demokratizacije zemalja i država Jugoistočne Evrope na putu ka redovnom članstvu u Evropskoj Zajednici.

Stjepan Kljuić:

Dame i gospodo, jučer sam govorio o političkom načinu borbe nakon formiranja Pakta za sigurnost.

Prije svega morate znati da ovaj Pakt za sigurnost Jugoistočne Evrope, nije proizvod dobre volje zemalja koje će ga potpisati. To je, na neki način, odluka Europe da jednu nestašnu regiju uljudi i, pošto ne može individualno, sve su pokušali, nego to treba da bude neka vrsta magareće klupe Evrope i da ih prilisi da prihvate te zakone. Naravno, tehnologija će biti vrlo jednostavna: onaj ko bude bolje slušao i učio, dobiće ekonomsku podršku, a onaj ko ne bude biće izoliran.

Tu je Europa u vrlo teškoj situaciji, jer ovo podneblje može da živi jako skromno. Ovi narodi ne rade puno, mogu da žive od kruha i riže i to će biti osporavajuće. Ja sam govorio, kad se to desi da će onda političke partije imati jedinu šansu da uđu u parlamentarnu borbu. To je za mene, jedini put, bez obzira što je on najteži i nije atraktivan za ljude i zato je mnogo bolje biti član nekog foruma, nevladine organizacije, akademski diskutirati, objašnjavati i tako dalje.

Međutim, danas želim da kažem šta bi bila osnovna zadaća nevladinih organizacija u novim uvjetima nakon potpisivanja pakta. Jučer je jedan mlad čovjek ovdje rekao: “Mene ne interesuje ko je konvertit, ko je pošten, ko nije, nek to bude za osobne biografije.” Gospodo, taj pristup je balkanski pristup. Mi se moramo očistiti, moramo uspostaviti zdrave odnose da bi participirali u Evropi. Nikada Francuska i Njemačka ne bi napravile sadašnji stupanj prijateljstva, da nisu nakon tri rata koje su vodile u 80 godina, napravile carski rez, da nisu kaznili fašiste, platili ratnu odštetu, da se nije poklonio njemački lider francuskom narodu i žrtvama francuskog naroda. I mi to moramo ovjde uraditi, pošto zvanične vlasti, zbog strukture njihove, to ne žele uraditi. Imamo veliku šansu da nevladinim organizacijama to stimuliramo i iniciramo.

Šta to znači? Draga gospodo, na Balkanu je tokom ovog rata napravljeno toliko žrtava, konc-logora, silovanja, istjerivanja i tako dalje. Nemojte misliti da će to povjesno pamćenje nestati. Nemojte misliti ako sutra dođe do Đukanovićeve posjete Bosni i Hercegovini da će normalani ljudi pljeskat. Taj isti Đukanović nije digao glas '92. godine protiv svega onoga što su crnogorski rezervisti uradili Bosni i Hercegovini, iz političkih razloga. Vjerujte, mogu se Jelavić i Izetbegović rukovat i tako dalje, ali to nije iscjeljenje. To nije podloga za naplatu Pakta sigurnosti za budućnst. Ako je jedan čovjek ubijen, taj zločin treba ispitati.

Mi smo danas svjedoci da se otkopavaju razne grobnice, na svim stranama odmah da vam kažem. Naravno, odnos nije jednak, ali nevladine organizacije danas treba da se bore da se pohapse ratni zločinci. Oni imaju pravo to na osnovu zaštite ljudskih prava. Ako ne učinimo da se animiraju sve pozitivne snage, da se zaista krivci izvedu pred sud – a nikada se neće svi. Vidite da ove iz Drugog svjetskog rata i dalje ganjaju po Argentini. Ali, ako ne dignemo svoj glas, odnosno ako vi iz nevladinih organizacija ne dignete svoj glas, neće se stvoriti uslovi za budućnost. To će samo biti kondenzirano i presovano i, nakon 20-30 godina će buknut novi sukob, jer morate biti sigurni da Pakt za sigurnost i NATO, pod ovim uvjetima ekonomske krize na Balkanu neće uvijek ostati ovdje. Oni će naći svoju računicu pa će nam prodati staro oružje, a kad mi to ne budemo mogli kupiti oni će dići ruke.

Dakle, u ovom pogledu vjerujem da nevladine organizacije mogu, nakon Pakta za sigurnost koji će biti potpisan milom ili silom, mogu naći jedan novi sadržaj. To je da, na osnovu međunarodnih povelja o ljudskim pravima, koja je ipak najšira dimenzija naših odnosa, istraju svako u svojoj sredini, ili možda čak zajednički da se ono, što je rak rana na Balkanu, valorizira na određen način. Ne možemo sve pohapsiti, ali da se stvori zdrava osnova za budućnost da bi kasnije moglo doći do istinskog pomirenja.

Ako ljudi nisu spremni da pokažu solidarnost sa žrtvama rata i ako nisu spremni da razumiju šta je sve učinjeno na ovom prostoru, onda nema budućnosti. Mi ćemo se ovako skupljati i bacati parole.

Ovo sam danas namjerno izašao da govorim, jer je danas četiri godine masakra u Srebrenici. I nemojte misliti da jedan intelektualac Europe ima pravo da ostane indiferentan na stradanje u Srebrenici. Tek onda kad svi pokažemo solidarnost sa žrtvama Srebrenice i kad budemo zajednički zražili da ti zločinci budu kažnjeni, stvorićemo jedno zdravo tkivo koje treba da bude podloga za neku sretnu budućnost na ovim prostorima. Ukoliko to ne uradimo, stvari će se prikriti i stišati, ali onda će za 50 godina doći neke druge generacije. Za razliku od bivših ratova, u ovom ratu je sve snimljeno, sve zabilježeno i još postoji mnogo živih svjedoka ovih stradanja. Mada, moram vam reći da svjedoci onih najvećih zločina nisu više živi, ali ima dovoljno materijala da se traži, ispituje i kazni ogroman broj onih koji su počinili zločine.

U krajnjoj lijiji, moramo naći jednu zajedničku liniju da ne može niko biti sretan ako u njegovoj sredini postoje zločinci i to je jedna politička slika koju ljudi treba da prihvate. Ukoliko ne prihvatimo, ovo neće dati političke rezultate.

Lino Veljak:

Nadovezujući se na riječi G-dina Kljujića, iskazujući suglasnost s onim što je tu bitno rečeno, a što može poslužiti kao jedno upozorenje o granicama skupova ovoga tipa.

Htio bih se osvrnuti na jedan iskaz, mog prijatelja Boška Kovačevića, koji je zapravo pomom sudu, presudan za razumijevanje onoga o čemu je ovdje riječ, a to je Pakt o stabilnosti. Kaže Boško Kovačević da je konačan rezultat primjene Pakta o stabilnosti odlazak danas vladajućih nacionalnih elita. Moram reći da se ne slažem s takvim pristupom.

Smatram naime, da je pretpostavka djelotvorne realizacije Pakta o stabilnosti, upravo odlazak ti nacionalnih elita. Dakle, ne konačan rezultat, nego početak. Zbog čega početak? Zbog toga što je već mnogo puta rečeno, ali čini se da treba uporno ponavljati, posebno onima iz Međunarodne Zajednice, koji su preuzeli odgovornost za normalizaciju situacije u ovoj regiji, da protagonisti rata ne mogu biti nosioci mira i regionalne stabilnosti. Dokle god ne dođe do procesa sistematske denacifikacije, što onda znači konkretno, sasvim primjenjeno na ovdašnje prilike, dokle god svi, bar poznati, ratni sličinci ne odgovaraju za svoj udio u ratu, dotle svaki mogući Pakt o stabilnosti može imati one granice koje primjerice ima, aplikacija Dejtonskog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu.

To znači jednu vrtnju u krug, koja dakako ima svojih pozitivnih strana. Glavna pozitivna strana je to da nema rata, da ljudi ne ginu, da je koliko-toliko zajamčena osobna i imovinska sigurnost, da se koliko-toliko može živjeti i preživljavati, ali da istodobno ne

dolazi do onih promjena koje su pretpostavka za integraciju regije i svake pojedinačne zemlje, u današnju modernu Evropu.

Jedna od temeljnih tih pretpostavki jeste ona koja se očituje na planu obnove i razvitka privrede. Druga pak, koja se simbolički očituje na planu masovne psihologije. Dokle god se etničke skupine, ili noseće osobnosti etničkih skupina naroda, ne distanciraju i ne stide ratnih zločinaca iz svojih redova, dokle god se bude uzgajala solidarnost sa vlastitim zločincima, umjesto da se promiče solidarnost sa žrtvama, dotle nema nikakve nade da bi se ovi prostori mogli integrirati u Evropu. Dotle, za Evropu postoji opasnost da bi zloćudno sjeme mraka, ksenofobije, skupnog egoizma moglo zaraziti i Evropu jednom teškom neizlječivom bolešću.

U tom smislu, nije riječ o tomu da treba podržavati neovisne medije, nego je riječ o tomu da se Pakt o stabilnosti – želi li biti dosljedno primjenjivan – razumije kao onemogućavanje onih medija koji i dalje ustraju na ideologijama zla i zločina, koji i dalje ustraju na podrškama onima koji su bili protagonisti rata, a koji bi danas htjeli biti protagonistima Pakta o stabilnosti, kako bi i taj pokušaj Međunarodne Zajednice učinili nečim veoma neefikasnim. U tom smislu, nadam se da bi ovaj skup mogao poslužiti kao forum s kojega će Međunarodnoj Zajednici biti odaslan odgovarajući apel i dana odgovarajuća dijagnoza.

Ibrahim Prohić:

Nisam bio prisutan juče, pa se izlažem riziku da govorim o stvarima koje su već rečene. Drugo, vidim da je sve ovo, manje više pri kraju, pa onda neke od stvari koje ću kazati neću detaljnije obrazlagati i argumentirati. No, očekujem da bi neke ideje ipak mogle poslužiti.

Prvo da kažem jednu moju globalnu ocjenu koja se tiče ukupnih prilika u svim državama ex-Jugoslavije, pa i okruženja, odnosno onih država koje ovaj prostor dotiču sa njegove istočne strane. Čini mi se da se za taj prostor može kazati slijedeće; da u svim tim državama ekzistiraju jako snažne, potentne, ali neefikasne i nedemokratske vlade. S druge strane imamo jako slabu, nepotentnu i neprofiliranu opoziciju, što je druga slabost ili drugi usud postojećeg stanja. I treće, opet na žalost, imamo neprofiliranu i nedovoljno svjesnu sopstvenog potencijala, mogućnosti, prava i tako dalje, javnost.

Kad se sve ovo sabere ispada da ovom prostoru puno više nedostaje nego što on zapravo ima. U sklopu jednog takvog rama, takvog globalnog okvira, da pokušam kazati u kojem pravcu treba tražiti odgovore na neka pitanja.

Mislim da je naslov ovog Forumu postavljen jako dobro i on već sugerise stvari u jednom pravcu. Dakle, kako do stabilnosti? Mislim da bi se odgovori mogli tražiti kroz dva plana ili dva nivoa. (nedostaju oba nivoa)

Problem je daleko složeniji, daleko dublji. Istovremeno treba tražiti puteve da se eliminiraju, odnosno eliminira, jedan ideološki koncept koji počiva na nacionalnom principu, odnosno nacionalnom kriteriju kao aksiomu, kao premisi na kojoj se ne može, odnosno na premisi na kojoj sve počinje i sve završava.

I treće, u sklopu ovog problema, što se zaboravlja ili se nedovoljno explicira, a to je da na ovim prostorima postoji, već duboko ukorjenjen jedan individualni i kolektivni mentalitet, koji se jako dobro nakalemio na ovom. Možda bi jedna detaljnija analiza pokazala da ova politika, koja postoji i ovi politički projekti, koncepti i vlade, koji postoje, zapravo nisu posljedica, nego derivat ovog mentaliteta. Ali, to je za neku detaljniju raspravu.

Drugo što bi trebalo raditi u traženju odgovora na ovo pitanje, dakle ne samo kako eliminirati ove, nego kako definitirati i kako izgraditi autothone, unutrašnje političke i društvene snage, koje bi bile sposobne za drugačiji koncept, pa i za Pakt o stabilnosti. Ovdje sad hoću da kažem ključnu stvar, po mom mišljenju.

Ovo jeste međunarodni projekat i on drugačiji ne može ni biti. Ali, hoću da vam skrenem na pažnju ne samo vlasti, nego globalnog mentalnog sklopa ovog prostora. Samo malo obratite pažnju s kakvom lakoćom i kakvom brzinom, pa i nekritički je prihvaćen ovaj projekt – za koji ja mislim da je jako dobar i da bi trebao da da rezultate. Odnosno,

potencijalno je dobar, kakav će biti to je drugo pitanje. Ali, ja vam skrećem pažnju na tu lakoću i tu brzinu s kojom je ovaj prostor to prihvatio. I, šta stoji iza te lakoće i te brzine? Stoji jedna strahovita inertnost i pasivnost, koja već deset godina, ako ne i više, očekuje da neko drugi, čarobnim štapićem, riješi sve probleme ovog prostora, a to naravno ne može. Sjetite se samo šta smo mi ovdje u Bosni, od kako je rat počeo radili. Stalno smo gledali u nebo kad će početi NATO intervencija i NATO bombe da nas spase. Imali su uticaja, spasili i kažemo, a što nisu prije i tako dalje.

Ali, ja opet stavljam naglasak na mentalitet koji je očekivao da mu neko drugi riješi probleme. Možda je to recitiv 50 godina prija toga, kada je neko drugi, odnosno društvo, trebalo da riješi sve probleme, a moje je da idem u školu, da budem dobar đak i da slušam – i putevi su mi otvoreni.

Da konkretiziram stvar, u vezi sa ovim Paktom o stabilnosti. Normalo je da ga je pokrenula Međunarodna Zajednica i normalno je da će ona upravljati njime, ali nije normalno ako se na ovim prostorima očekuje da će ta Međunarodna Zajednica riješiti sve probleme. Ne bi bilo prvi put da Međunarodna Zajednica na pogrešan način rješava probleme – moramo i to jednom kazati.

Ali bitno je ovo na čemu ja stavljam naglasak. Ako ne bude unutrašnjih, autohtonih ili, ako tako hoćete, balkanskih snaga, ali ne u tradicionalnom smislu nego geografski, onda ovaj Pakt neće proći, ili, ako prođe, neće proći u korist ljudi sa ovoga prostora. To možda izgleda malo bogohulno, ali je po mom mišljenju tako.

Da se malo vratim na ovaj segment javnosti, koji se pokušava strukturirati, profilirati i promovirati preko tog trećeg sektora nevladinih organizacija. Meni se čini da bi tu trebalo riješiti odnose u pet dimenzija, odnosno riješiti odnose prema pet subjekata.

Prvo, odnos nevladinih organizacija prema vlasti ili vlastima. Drugo, unutrašnji odnosi unutar nevladinog sektora, koji je takođe neprofiliran i nestrukturiran. Dalje, odnos prema politici kao društvenom faktoru – o ovome ću nešto kasnije reći malo više. Odnos prema Međunarodnoj Zajednici i odnos prema javnosti, odnosno prema građanima. Neću vas naravno zadržavati elaboriranjem svih ovih odnosa, ali samo da kažem da bi bilo nužno sve njih artikulirati, izanalizirati i učiniti tako da oni mogu biti efikasni u praksi.

Mi sada imamo situaciju da imamo jednu disperziju, što je dobro i logično, jer nemamo iskustva i tradicije sa ovim trećim sektorom, ali imamo treći sektor koji je praktično neefikasan. Obično se sastaju ljudi koji misle isto ili slično, između sebe se još jednom dogovore i bude im drago što misle isto, ali nema akcije ni prema gore ni prema dole. Ni po vertikali ni po horizontali, dakle ni prema vlastima, ni opoziciji, ni prema politici, ni prema građanima, odnosno javnosti.

Dok se to ne uradi ovo će biti fini skupovi koje je lijepo slušati, dobro za stomak, dobro za probavu, za mentalnu higijenu, ali neefikasno u praksi.

Nešto malo o odnosu nevladinih organizacija i ovog sektora prema politici. Tu politiku možemo posmatrati u njenom organizacijskom vidu kao vlast ili kao opoziciju. Ni u jednom ni u drugom slučaju stvari nisu definirane, i ne samo da nisu definirane nego se prave lutanja i greške.

Prvo treba znati da sa ovim vlastima, koje su sada na sceni, ne treba kalkulisati i ne treba stvarati pakt na bilo koji način – a stvara se. Ima nevladinih organizacija koje stvaraju pakt sa vlastima. Drugo, smatra se da je nevladin sektor po prirodi stvari, saveznik opozicije, što takođe nije tačno. Odnosno, ne bi trebalo da je tačno, odnosno ako je tačno – po mom mišljenju – nije dobro. I treće, politiku možemo posmatrati kao jednu profesiju, ili društvenu polugu, društveni faktor. Postoji uvjerenje da nevladin sektor ne treba da ima bližu relaciju i dublje veze ni sa jednim ni sa drugim. Mislim da je to greška.

Prije jedno mjesec i po dana, vodio sam jednu jako dugu i polemičnu raspravu sa našim Zekerijakom Smajićem, koji je zastupao tezu, nevladin sektor ovamo, a politika bilo koja tamo, i vlast i opozicija. Dakle, ništa s njima. Moje mišljenje je da to možda može negdje tamo, gdje imamo sređeno društvo, pravnu državu i tako dalje. Gdje imamo dugotrajno

socijalno iskustvo u trećem sektoru, ali ovdje i sada, ne može. Zato što je situacija takva, što su činjenice realitet da se bez politike ovdje ne može učiniti ništa. Može se to nama ne sviđati koliko hoćete i možemo govoriti da su politike takve i takve – kao što i jesu – da su izgubile kredibilitet i moralni integritet, kao što i jesu, ali je, usprkos svemu tome tačno, da je to društvena snaga koja je nezaobilazna u rješenju bilo kojeg društvenog problema. Ako je to tako, onda mi ne možemo čekati nekih trideset godina, dok se iz baze u horizontali ne razvije tako potentna javnost, treći sektor, nevladine organizacije i slično, da bi smo preko njih kontrolirali vlast, politiku i tako dalje.

Mislim da je u ovom trenutku jako važno naći pravi način saradnje između opozicije i nevladinog sektora. U tom pogledu, mislim da bi bilo jako važno, na ovom predstojećem prvom Samitu pakta u Sarajevu, obezbijediti učešće predstavnika nevladinog sektora. Ne znam na koji način, nisam dobro upoznat ni sa njihovom mrežom, strukturom i komunikacijama. Nisam upoznat ni sa konceptom tog Samita, ali ukoliko teoretski postoji takva mogućnost, mislim da bi je trebalo iskoristiti.

Dakle, cilj bi bio da se na tom Prvom samitu Pakta o stabilnosti u Sarajevu, lobira za poziciju ovog sektora, jer je to jako važno – ne samo zbog donacija, nego zbog niza drugih stvari.

I na kraju da kažem još samo nešto što je malo izvan ovog konteksta, ali ima s njim veze. Hoću da ukážem na jednu ili dvije psihološke činjenice koje još uvijek funkcioniraju ovdje i određuju i našu svijest i naše ponašanje. Ratni ciljevi su, na žalost, još uvijek prisutni u glavama građana. Možete napraviti kakav god hoćete pakt, možete iza njega staviti novca i organizacija koliko god hoćete, ali ukoliko se ne akceptira ova činjenica psihološkog ili masovnog realiteta, nećemo napraviti ništa. Malo samo vas molim da narednih dana, ili da u glavi preberete ono što ste gledali prethodnih, kako odgovaraju obični ljudi na ulici na različita pitanja. To je jedna strašna nacionalistička i šovinistička i, kakva god hoćete druga, negativna kontaminacija.

Naravno, ovim želim kazati da se ni jedan projekat ne može realizirati kao društveni princip, odnosno kao društvena praksa, sve dotle dok se na određen način ne stvori socijalni substrat, koji je sposoban da prihvati i realizira određene stvari.

I na kraju, opet nešto što se tiče našeg mentaliteta, a to je odnos kako smo shvatili ili prihvatili ovaj Pakt o stabilnosti. Više smo ga razumjeli kao jedno strukturirano i administrativno tijelo, a manje kao dugoročan, bolan i neizvjestan proces. Pa su ljudi, brže bolje požurili, da lobiraju da Sarajevo postane središte ili sjedište Pakta o stabilnosti.

Završicu sa anegdotom: kao što je moj mali komšija Almir, kad su ga u prvom razredu osnovne škole, izabrali u razrednu zajednicu, upitao: “Učiteljice, a gdje je moja kancelarija?”

Ante Raos:

Ja bih se priključio ovoj dvodnevnoj raspravi, koju mi ovdje vodimo na jednu temu, za koju svi smatramo da, ako ništa drugo toliko razumijemo, da ona obećava. Mi smo jučer čuli određena mišljenja da inicijative, koje su pokrenute od strane Međunarodne Zajednice, a to je da se usvoji Pakt o stabilnosti, da to mogu biti samo inicijative i da će na tome stati. Mislim da to, po meni, treba zaboraviti. Te inicijative sa Samitom, koji će se održati u Sarajevu, će postati jedan operativni Pakt iza koga stoji kompletna Međunarodna Zajednica i institucije, uključujući sve centre finansijske moći.

Ja ne bih ovdje puno govorio o tome, jer je puno priče bilo o tome šta i kako se misli sa ovim Paktom, iako moram da kažem da, manje više, svi smo mi ovdje neuki, jer nas je naučio ovaj papir kojega smo dobili, koji je tako loš prevod, da je jednostavno teško to sve razumjeti, osim globalnih ocjena o kojima sam rekao. Rješavanjem naših problema otvara se mogućnost da to ne rješavamo samo unutar regije, nego da ih moramo pokušavati rješavati u širem prostoru, što u svakom slučaju stvara povoljnije uslove u rješavanju naših problema.

Prema tome, Pakt nije cilj. Pakt je sredstvo da se dođe do stabilnosti u Jugoistočnoj Evropi.

Ovdje se za mene postavlja ključno pitanje: gdje smo mi tu? Kako i na koji način ćemo mi participirati u jednom, tako zamišljenom procesu? Koliko smo se mi danas osposobili, sa našim svakidašnjim problemima i praksom koje imamo, da budemo partner u svemu tome?

Mislim da smo jako hendikepirani svim onim što smo do sada uradili unutar ovih četiri godine od Dejtona, i to je u svakom slučaju jedna otežavajuća okolnost za našu komunikaciju sa mogućnostima koje ovaj Pakt pruža. Ja mislim da širi prostor neće nama rješavati probleme, da mi ipak prevashodno, moramo početi sa rješavanjem problema unutar pojedinih sredina.

I, da kažem kada je u pitanju Bosna i Hercegovina, samo da napravim nekoliko poređenja u odnosu na Pakt koji naglašava određene aktivnosti i naše stanje. Kako mi sa današnje pozicije vidimo de facto rušenje granica, omogućavanjem protoka robe, ljudi i kapitala, kad mi danas nismo u stanju, odnosno ova vlast, odnosno politički odnose koje imamo, nisu u stanju da riješe problem granice u Žepču? Sve naše rijeke imaju samo jednu obalu – našu i njihovu. Nama je Brčko postalo esencijalno pitanje. Prema tome, to je posljedica političkih snaga koje su danas na vlasti.

Ako govorimo o ljudskim pravima, pa mi kršima najelementarnija prava jer nismo stvorili uvjete da ljudi dođu tamo gdje su živjeli. Mi, po mnogo čemu, sebe opravdavamo da je bio rat i da je teško to rješavati preko noći. Slažem se, ali u tim problemima ima, sasvim sigurno mnogo toga što nije pitanje materijalnog, nego političke volje. Ako su izbjeglice u pitanju, onda smo sasvim sigurno morali stvoriti uslove da se svako vrati tamo gdje je bio, pa nek se vrati na zgarišta. Međutim, pošto on ne može da bude na zgarištu, tu je potrebna materijalna pomoć i to se bez Međunarodne Zajednice ne može uraditi. Na žalost, Međunarodna Zajednica ne može da dođe na red, je mi nismo u stanju da riješimo ovaj prethodni problem.

Evo, u okviru ovih materijala, mi smo dobili i ocjene političkih, građanskih i ekonomskih sloboda. Tamo je nekih 12 ocjenjenih kategorija. Mi smo, maltene, po svi kriterijima na posljednjem mjestu od 11 tretiranih država. Ali, pogledajmo šta su tih dvanaest ocjenjivanih segmenata. U okviru tih dvanaest, devet se može riješiti preko noći i za njih ne treba nikakav međunarodni fond i Svjetska banka. Njih može riješiti samo politička volja – ova vlast nju nema.

Prema tome, mi se uvijek vraćamo na jedno pitanje. Kako promijeniti vlast? Sasvim je sigurno da naši izbori ponovo ustoličavaju istu vlast i sve se skupa vrti u krug. Mislim da Bosna i Hercegovina danas ima zaista jedno ponižavajuće stanje, kad je u pitanju razvoj demokratskih osnova. Mi imamo višestranački sistem, ali zahvaljujući ovakvim političkim odnosima, koje imamo, mi imamo jedan formalan skupštinski život. Mi se nalazimo u polu-protektoratu, koji eliminiše nas – odnosno, mi sami sebe eliminišemo – kao subjekte i postajemo na kraju objekti donošenja odluka Visokog predstavnika, konkretno ovog Vestendorpa.

I sad, odmah da kažem, sve ono korisno, što je do sada donešeno na ovim prostorima, nije donijela Skupština, nego je donio Vestendorp. Mi možemo da kažemo da ne želimo da nas iko politički okupira, ali ne možemo ono što se kaže: “niti sam zna da ide, niti da drugome da ga vodi”.

Zato, sve ono o čemu mi govorimo o ovom prostoru, mi se po pravilu slažemo, ali ovo treba da čuje vlast. Sad se samo postavlja pitanje kako postaviti tu komunikaciju sa vlašću? Po meni, kako promijeniti vlast? To nije samo pitanje našeg prostora, kad govorimo o Bosni i Hercegovini. Mislim da se naš problem mora postaviti da se dođe do promjene vlasti.

Vidite, kad ja počinjem da razmišljam ovako kao pragmatičar. Mi imamo polu-protektorat, pa nam daju neko vrijeme od 6-7 mjeseci, pa donesu neku odluku koji mi prihvatimo i kažemo da je dobra. Pa mogli su je donijeti i prije 6 mjeseci – samo smo izgubili vrijeme. Onda, nije daleko od pameti da neko ne upita zašto ne uvedemo protektorat.

Gospodin Prohić je ovdje govorio o mentalitetu. Mentalitet se ne mjenja preko noći, a nama trebaju rješenja za ove ljude i nas koji ovdje živimo, odmah. Iz tih razloga mislim da, kad govorimo o ovom problemu, nemojmo se mnogo truditi tražeći ima li ili ne nekih propusta. Moramo se vratiti sebi. Moramo sasvim sigurno utvrditi da sa ovom vlašću ne možemo izaći iz ovog ćorsokaka. Vlast treba promijeniti.

Da na kraju kažem da ima ona izreka da “svaki narod ima vlast kakvu zaslužuje”. Ja mislim da je naš najveći problem kako doći do vlasti koju ne zaslužujemo.

kraj treće sesije

Vehid Šehić:

Ja vam se zahvaljujem na strpljenju i obećavam da nastavak neće trajati duže od desetak minuta.

Kao što smo na samom početku današnjeg dana rekli, učesnici treba da idu sa saopštenjem za javnost, Radna grupa je uradila jedan kratak tekst, jer smo imali u vidu jednu činjenicu da nemamo integralni, cjelokupni tekst Pakta o stabilnosti. Bilo bi teško davati primjedbe samo na prednacrt, jer možda sve to već stoji u cjelokupnom tekstu.

Svi ste dobili naše saopštenje. Ima jedna greška – mi nismo pripadnici, nego smo predstavnici demokratske alternative, tako da će to biti izmijenjeno.

Gore smo najviše razgovarali kako i na koji način, ovaj započeti proces razgovora o Paktu stabilnosti, trebamo nastaviti i, prije no što usvojimo ovakav tekst, radna grupa predlaže da učesnici ove Konferencije donesu odluku da se formira Vijeće demokratske alternative za stabilnost u Jugoistočnoj Evropi, sa sjedištem u Sarajevu.

Vijeće ne bi bilo neka klasična institucija sa svojom infrastrukturom. Ljudi koji bi bili zaduženi za rad bi se stalno mjenjali, ali bi uvijek bio neko ko bi bio zadužen da sazove, u određenom trenutku kad situacija nalaže, da sazove članove Vijeća demokratske alternative. Da li mi, kao učesnici Konferencije, možemo donijeti odluku da se formira ovakvo vijeće.

Ante Raos:

Mislim da ovaj zaključak da se formira Vijeće je jedan od rezultata rasprava ova dva dana i ja se s time slažem. Međutim, u toku ova dva dana mnogo smo govorili i o postojećim vlastima i svi smo došli do zaključka da nema mogućnosti da sa ovakvom vlašću uspješno startamo ovaj Pakt. Zato bih ja sugerirao da se to negdje ubaci u ovaj tekst.

Vehid Šehić:

Nesporna je činjenica da s ovom vlašću ne ide, ali u novom dokumentu, koji će biti napravljen za 5-10 dana, znači prije Konferencije, sigurno će stojati i to. Mi nismo, u ovom trenutku u ovom saopštenju, jer to je notorna činjenica, mi smo htjeli nešto novo da kažemo, da će kroz ovo Vijeće – ako usvojimo takvu odluku – da će se artikulirati svi zahtjevi demokratske alternative s prostora Jugoistočne Evrope. Mi smo i o tome gore razgovarali, ali većina članova Radne grupe, smatra da tekst saopštenja treba da bude što kraći. A, novi dokumenat, koji će ići na usaglašavanje prije slanja, će doći svima za eventualne sugestije.

Da li učesnici konferencije smatraju da treba staviti nešto i o aktuelnim vlastima.

Sejfudin Tokić:

S obzirom da je i na Radnoj grupi ispušten ovaj stav koji je bio opšteprihvaćen, ja predlažem da formulacija ide ovako: Ističemo da ostvarivanje glavnih ciljeva Pakta o stabilnosti, nije moguće sa aktuelnim vlastima zemalja u regionu i bez aktivnijeg i institucionalnog učešća demokratske alternative. Dakle samo ovaj dodatak u drugoj rečenici, jer to je zaista bio preovlađujući stav i u radnoj grupi i u raspravi.

Prvo, htio bih da podržim ovaj stav da naš krutički stav prema aktuelnim vlastima i upozorenje Međunarodnoj Zajednici, da sa njima neće realizovati ni ovaj dokumenat, kao što

nije ni Dejtonski sporazum, svakako treba u ovoj formi, ili čak i oštrije da bude ugrađen u ovaj stav. Prema tome, podržavam predlog Ante Raosa, ali imam ovdje druge dvije manje dileme. Jedna veća, jedna manja.

Manja je: predlažem da ovdje ne stoji u tekstu da će Radna grupa dostaviti konkretne prijedloge akterima realizacije Pakta o stabilnosti, nego da će Vijeće demokratske alternative – ako ga usvojimo, naravno – dakle, dostaviti, a ne Radna grupa.

Druga stvar, za mene je ovo ozbiljniji problem i mislim da, za nas predstavlja veliku opasnost, treći stav: učesnici Konferencije pozivaju sve srodne aktere sa prostora... i tako dalje, da se uključe u pomenutu inicijativu. Bojim se da će se srodnim akterima smatrati i oni, koji mogu samo obstruirati i ovu našu inicijativu i koji su i do sada učestvovali u raznim obstrukcijama, te u odnosu na ovo moramo biti jako oprezni.

Vehid Šehić:

Ja ne znam koji je prijedlog, ali ovdje se mnogo čulo o otvorenom društvu, o našoj otvorenosti za sve one koji iskreno žele da participiraju u onom što će raditi vijeće demokratske alternative. Mi ne možemo zatvarati krug, nismo mi ti Bogom dati, koji smo se ovdje skupili. Zato smo rekli srodne, a mi znamo ko je iskreno iz ubjeđenja, a ko iz nekog politikanstva tu. Nisam pristalica da mi, kroz ovaj papir, određujemo ko može, a ko ne može.

I u nevladinim organizacijama postoje velike razlike, čak i neke koje učestvuju u podržavanju aktuelnih vlasti ili su njihove produžene ruke. Mi o tome govorimo gotovo svaki dan. Ako je to činjenica sa nevladinim organizacijama i mi o tome otvoreno govorimo, onda mislim da ovakvu formulaciju treba izbjeći.

Nisu srodne ako su uz vlast.

...

Ne znam ja. Na osnovu kojih kriterija ćemo odrediti da su srodne. Ako one misle da su srodne onda im ne možemo zabraniti.

...

Pa mi smo tu i mi najbolje znamo između sebe ko je, u pravom smislu riječi, srodan ovoj ideji za koju se mi zalažemo i na kojoj radimo.

rasprava o “SRODAN ILI NE”

Gajo Sekulić

Znači, za srodne i onda dodati: mirotvorno i antiratno orjentirane aktere. To su dva kriterija centralna u ovom prostoru velikog nasilja.

Predsjedavajući, mislim da smo previše vremena potrošili u raspravi oko nečega, gdje nema zapravo suštinske nesaglasnosti. Jučer je upotrebljen izraz ‘građanski fundamentalizam’, kao negativna karakteristika jednog sektaškog pristupa unutar demokratske alternative. Mi bi ga trebali i u ovom papiru, dokumentu, apsolutno izbjeći.

Rečeno je: učestvuju predstavnici nekih pokreta iz nekih zemalja Jugoistočne Evrope na ovoj Konferenciji. Nemojmo zaboraviti da naši, srodni akteri iz Mađarske, Rumunije, ili Bugarske, ne dijele s nama iste probleme i ne djeluju na jednaki način. Za njih antiratni stav ne znači ništa kao što znači za nas, ali, recimo demokratski stav, znači njima i nama jednako. Ova formulacija ‘srodne’, sve to pokriva i sve to obuhvata. Mislim da je dovoljno.

Druga stvar, ne treba se plašiti ulaska čak ni nekoga ko bi pokušao, od početka, da to obstruira. Valjda imamo dovoljno samopouzdanja i snage da to, na jedan demokratski način, spriječimo i eliminiramo unutar pokreta?! Ti, koji tako uđu, će brzo i da izađu.

Ja bih predložio jedan drugi dodatak. Predviđeno je da Vijeće demokratske alternative ima sjedište u Sarajevu. Zbog privlačenja drugih zemalja van prostora ex-Jugoslavije, možda bi bilo dobro da se u nastavku kaže: a raditi će naizmjenično u sjedištima pokreta iz svih uključenih zemalja. Da ne ispadne da se unaprijed sve svodi na Sarajevo. I njima će biti interesantnije da budu domaćini, organizatori, aktivniji učesnici i tako dalje.

SAOPŠTENJE

Mi, učesnici međunarodne konferencije “Kako do stabilnosti u Jugoistočnoj Evropi” održane u Tuzli 9. – 10. 7. 1999. godine, kao predstavnici demokratske alternative (grupacija nevladinih organizacija i demokratskih opozicionih stranaka) iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Savezne Republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) i Slovenije usvojili smo slijedeće stavove:

1. Podržavamo inicijativu međunarodne zajednice za konstituisanje Pakta stabilnosti za Jugoistočnu Evropu, koji može obezbijediti strategiju stabilnosti, tranzicije i kooperacije u regionu.
2. Pozivajući se na član 33 nacrtu Pakta stabilnosti koji daje podršku regionalnim inicijativama i organizacijama a istovremeno nastavljajući našu dosadašnju saradnju započetu tokom rata formirali smo Vijeće demokratske alternative za stabilnost u Jugoistočnoj Evropi sa sjedištem u Sarajevu.
Vijeće je otvoreno za sve srodne aktere sa prostora Jugoistočne Evrope.
3. Istićemo da ostvarivanje glavnih ciljeva Pakta stabilnosti nije moguće samo sa aktuelnim vlastima, s obzirom na dosadašnja iskustva.
Zato tražimo od konferencije Pakta stabilnosti u Sarajevu (29. i 30. jula) da u definitivnom tekstu Pakta obezbijede uslove i forme mnogo izrazitijeg i konkretnijeg učešća demokratske alternative u njegovoj realizaciji. Na taj način ubrzaće se integracija ovog regiona u evropski demokratski i građanski poredak.
4. Smatramo da je neophodno unutar mehanizamama Pakta predvidjeti jaču ulogu civilnog društva. Radi toga predlažemo da radna skupina o demokratizaciji i ljudskim pravima nosi slijedeći naziv “Radna skupina o demokratizaciji, civilnom društvu i ljudskim pravima” sa posebnim akcentom na pitanje etničkih i svih drugih vrsta manjina.

Imajući u vidu gore navedeno učesnici konferencije smatraju da bi prisustvo delegacije demokratske alternative na konferenciji Pakta u Sarajevu imalo veliki značaj za afirmaciju ciljeva Pakta o stabilnosti u Jugoistočnoj Evropi.

Tuzla, 10.07.1999. god.

Za učesnike konferencije
Šehić Vehid, koordinator